Orpana 2/2010

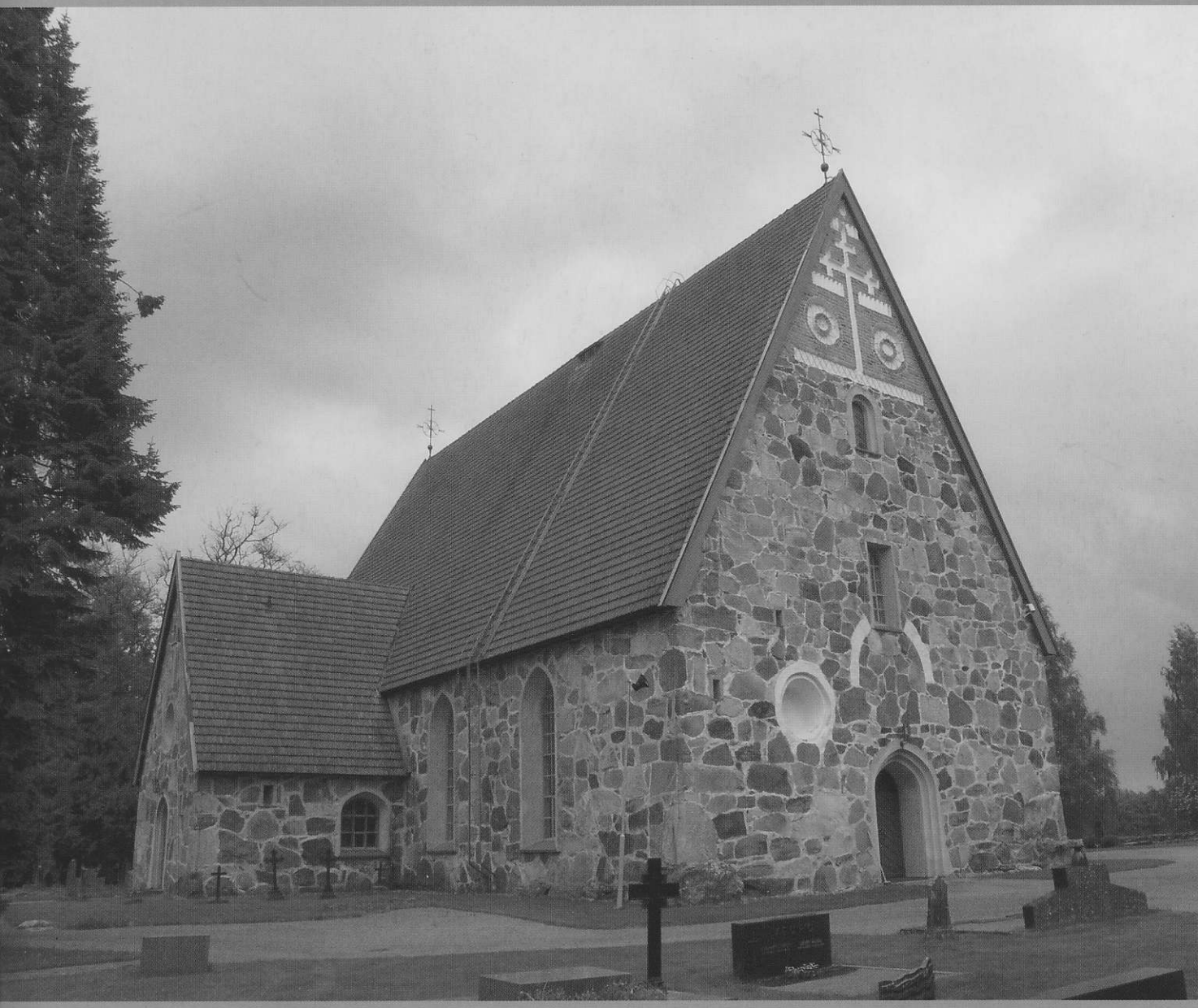

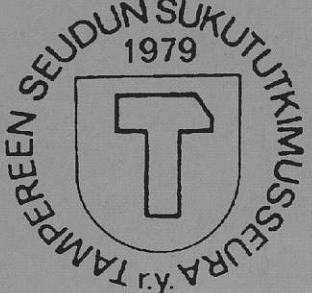

Tampereen seudun sukututkimusseura

Tampereen seudun sukututkimusseura ry:n jäsenlehti

Orpana

nro 2/2010
vuodesta 1979 nro 72

Julkaisupäivä 6.9.2010

Toimitus: Johanna Kurela
Taitto: Marja Rissanen, Tmi Lehtiapu
Painatus: Tammerprint, Tampere

ISSN 0359-128X

Seuraava Orpana ilmestyy

10.1.2011.

Siihen tarkoitettujen artikkeleiden on oltava perillä VIIMEISTÄÄN 6.11.2010.

Seuran osoite
Tampereen seudun sukututkimusseura ry
Kuoppamäentie 34 B 18
33800 Tampere

Seuran laskutusosoite
Tampereen seudun sukututkimusseura ry
Sillansalmentie 17 A
36240 Kangasala

Seuran tilinumero
Nordea Tampere 114630-7209098

Seuran www-osoite
www.tamsuku.fi

Sähköpostiosoitteet
seura@tamsuku.fi
Hallitusten jäsenten ja toimihenkilöiden sähköpostiosoitteet ovat muotoa etunimi.sukunimi@tamsuku.fi.

HALLITUS JA TOIMIHENKILÖT

Tiedot voimassa kevään 2011 vuosikokoukseen asti. Hallituksen jäsenet merkitty tähdellä.

Puheenjohtaja
Raine Raitio *
puh. 050 553 6863
raine.raitio@tamsuku.fi

Sihteeri
Hilja Toivio *
puh. 050 593 1832
hilja.toivio@tamsuku.fi

Jäsenasiat, osoitteenmuutokset, uudet jäsenet
Riitta Kuukka
puh. 0400 622 465
riitta.kuukka@tamsuku.fi

Varapuheenjohtaja, ohjelma-asiat
Tiina Miettinen *
puh. (03) 344 4599
tiina.miettinen@tamsuku.fi

Rahastonhoitaja
Marja Laine *
puh. 040 552 7267
marja.laine@tamsuku.fi

Retket
Marja Pärri
puh. 040 583 2208
marja.parri@tamsuku.fi

Webmaster
Heikki Nurmi *
puh. 044 364 7487
heikki.nurmi@tamsuku.fi

Orpanan toimitus
Johanna Kurela *
puh. (03) 261 2292
johanna.kurela@tamsuku.fi

Julkaisujen myynti ja tilaukset
Irma Vainio
puh. 050 561 8266
irma.vainio@tamsuku.fi

Kirjastonhoitaja
Marja-Leena Kuusi
Tavattavissa Mäkelän kabinetissa kirjaston aukioloaikoina.

Puheenjohtajan palsta

Isän näköinen vai äidin luonteinen?

Kun joku sukumme jäsenistä on joutunut käräjille, kirjuri on saattanut merkitä hänestä muistiin monia mielenkiintoisia tietoja. Käräjäpöytäkirjat voivat tuoda eteemme esimerkiksi rahanahneen, kiivasluonteisen tai jopa röyhkeän esi-isän. Tällaiset löydöt ovat aina mielenkiintoisia ja kirkonkirjojen antamia tietoja täydentäviä. Ne herättävät aina myös uusia pohdintoja. Esi-isämme persoonallisuuden saadessa lisävalaistusta, mieleemme saattaa nousta kysymys, miltä sukulaisemme näytti.

Kun perheeseen syntyy vauva, kaikki sukulaiset hyörivät innokkaina hänen ympärillään ihmettelemässä uutta elämää. Samalla kukin heistä yrittää päästä selvyyteen siitä, kenen näköinen uusi tulokas on. "Kumman sukuun hän on tullut?" Yleensä sukulaiset voivat myhäillä tyytyväisenä, sillä kasvaessaan vauva näyttää olevan vuoron perään isänsä ja äitinsä näköinen.

Katsellessani omia lapsiani ja lastenlapsiani huomioni kiintyy moniin tuttuihin piirteisiin. Eräs heistä kävelee kuin mummunsa, toisella taas on oman mummuni ilmeet ja eleet, yhdellä on minun ruumiinrakenteeni, neljäs on tätinsä näköinen jne. Jo pelkästään ulkoisen olemuksen ja käyttäytymisen perusteella voi nähdä monia suvussa periytyneitä ominaisuuksia.

Edellä mainittuja seikkoja ei ikävä kyllä voi tarkistaa kirkonkirjoista. Poikkeuksena ovat perinnölliset sairaudet. Niidenkin osalta kirkonkirjojen tiedot ovat usein vain viitteellisiä. Ulkoisia ominaisuuksia kuvaavia tietoja emme kirkonarkistoista juuri löydä, ellei sitten esi-isämme ole tappelun seurauksena tullut silmäpuoleksi.

Kuva Hilja Toivio

Mitä kauemmaksi ajassa menemme sitä vähäisemmiksi käyvät myös tietoja tarjoavat lähteet. Joidenkin henkilöiden osalta tietoja voi löytyä armeijan rullista, poliisin arkistoista tai käräjäpöytäkirjoista. Merkittävimmistä yhteiskunnallisista vaikuttajista on olemassa muotokuvia. Valokuvistakin saattaa olla apua. Joka suvusta ei välttämättä vanhoja kuvia löydy, sillä kuvaamisesta tuli jokamiehen huvia vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Hyvämuistiset sukulaiset voivat olla monesti hyvin tärkeitä tutkimuksemme kannalta. Muistitieto on usein korvaamaton lähde kerätessämme tietoa ihmisten ominaisuuksista. Kannattaa myös kirjata ylös omia muistikuvia, sillä sekin tieto saattaa olla sellaista, mitä ei voi löytää yhdestäkään asiakirjasta.

Raine Raitio

Kansikuva: Sääksmäen harmaakivinen kirkko on noin vuodelta 1500. Kansantarinan mukaan kirkon paikalla kasvoi aikanaan valtava satalatvainen kuusi, jossa oli sääksen pesä. Sääksi samastettiin pakanajumaliin ja sen pesäpuu kaadettiin. Paikalle rakennettiin kirkko. – Kuva Hilja Toivio

Retki Sääksmäelle 29.5.2010

Voipaalan kartanossa on nykyään taidekeskus, jossa on näyttelyitä ja erilaisia tapahtumia sekä lapsille että aikuisille.

Kuva Hilja Toivio

Aateliskartanoiden

Kaikki näytti hyvältä Tampereen Keskustorilla toukokuisena lauantaina lähtiessämme kohti Sääksmäkeä Vuolteen bussilla. Oppaamme Heikki Heino odotteli meitä Sääksmäellä Voipaalan kartanon pihassa. Kartano toimii nykyään toimii Taide- ja lasten kulttuurikeskuksena. Sen nykyinen päärakennus on Heikki Tiitolan suunnittelema vuodelta 1912, joskin siihen on joitakin muutoksia tehty tämän jälkeen.

Voipaala mainitaan jo vuonna 1340 Avignonin paavi Benedictus XII:n (Jacques Fournier) pannajulistuksessa. Kartanon omistajina ovat olleet mm. Stjernkorsit 1500-luvulla. Voipaalan ja Särkilahden Rapolan omistaneen Johan Timoteussonin aikana Voipaala jaettiin kahtia. Toisen, kymmenen äyrinmaata olleen puoliskon sai Johanin vävy Per Olofsson Ruuth ja tämän puoliso Christin Johansdotter vuonna 1611. Viimeistään 1630-luvun alussa Voipaalan toinenkin puolisko oli siirtynyt Per Olofsson Ruuthin haltuun. Myöhemmin Voipaalan omistajina olivat Ignatius-, Voivalenius-, Gripenberg-, Nervander-, Costiander-, Willgrén- ja Nordling-suvut.

Odert Gripenberg perusti Voipaalaan 1800-luvun alussa kadettialkeisopiston ja veljensä Sebastian sokeritehtaan. Keisari Aleksanteri vieraili siellä vuonna 1819. Tilan pinta-ala oli 812 hehtaaria. Siellä on ollut ja edelleenkin on laaja puutarha. Navetta on sementtitiilestä ja muut ulkorakennukset kivestä ja puusta. Kaunis kävelytie johtaa puutarhan halki suoraan Sääksmäen kirkolle. Voipaalan kylässä oli vielä 1550-luvulla kahdeksan taloa.

Rapolanharjun muinaislinnassa

Voipaalan pihasta alkoi nousu pysty mutta voitollinen Rapolan harjun päälle. Rapolan Linnavuori on aikanaan ollut Suomen suurin puolustuslinna. Vallin ympärysmitta on lähes kilometrin. Suojavarustuksena on ollut hirsisalvos, ja muurin sisäpuolella on jäännöksiä hirsiasumuksista ja ainakin 13 tulisijasta. Rapolan muinaislinnasta on saatu talteen mm. viikinkiajan aseita kuten miekkoja ja keihäänkärkiä.

Rapolan muinaislinnaa pidetään jonkinlaisena pakolinnana, sillä siellä on sijainnut mm. pari hirsirakennusta. Linnavuoren juurella sijaitsevat rauta-

kautiset Matomäen ja Hirvikallion röykkiökalmistot. Päästyämme alas Rapolan tielle taivas aukeni, ja siitä lähtien sadetta tuli miltei lakkaamatta.

Timilä nimetty Timoteus Särkilahden mukaan

Vuoden 1543 maakirjan mukaan Rapolan kylässä oli seitsemän taloa, lisäksi viereisessä Vuorentaan kylässä oli kaksi taloa. 1550-luvulla Rapolan kylän seitsemän taloa yhdistettiin yhdeksi tilaksi. Tilaa alettiin kutsua Timiläksi omistajan Timoteus Paulsson Särkilahden (k. 1574–1575) mukaan.

1600-luvun alussa taloja oli Rapolassa enää kolme ja Vuorentakana yksi jäljellä. Seuraava omistaja oli Timoteuksen poika Johan, joka omisti Timilää vain hetken kunnes muutti Voipaalaan. Johan Timoteusson oli suuromistaja Sääksmäellä. Voipaalan lisäksi hän omisti myös taloja Salon kylässä, lisäksi hänellä oli tila Anjalassa ja tila Roukossa ja Vedentaassa kolme taloa sekä myllyoikeus Valkeakoskella ja kaksi tilaa Pälkäneen Äimälässä. Vuosina 1600–1603 hän omisti kaikkiaan 18 taloa. Vuonna 1606 kuolleen Johan Timoteusson Särkilahden vaimo oli nimeltään Malin.

Isännäksi Timilään tuli Timoteuksen tyttären mies Matts Ericksson Halls, joka lienee kuollut viimeistään 1613 (ehkä jo 1610) Venäjän retkellä. Timilän lisäksi Matts Halls isännöi myös hetken kahta Voipaalan taloa, Thomas Bertilssonin tilaa 1579–1580 ja 1587–1589. Timilää omisti myös joitakin vuosia Isac Timoteusson ja tämän poika Frans. Vuonna 1621 omistaja oli Fransin serkku Kristin Johansdotter ja tämän puoliso Per Olofsson Ruut, joka oli syntynyt Vanajan Luhtialassa.

Sittemmin tilat joutuivat Johan Timoteusson Särkilahdelle. Rapolan puoleinen tila jäi hänen leskelleen Malinille. Tämäkin tila periytyi tytär Kristinille ja tämän puolisolle Per Olofsson Ruuthille, jonka sukujuuret isän puolelta menevät Itä-Göötanmaalle ja äiti oli Pälkäneen Suotaalasta.

Per Olofssonin Ruuthin ensimmäinen vaimo oli Kristin Johansdotter Särkilahti ja toinen vaimo Margareta Bock. Per Olofsson Ruuthilla oli kuusi poikaa. Hänen päätilansa oli Voipaala eli Johannisberg, mutta sen palon jälkeen hän muutti päätilakseen Timilän vuonna 1622.

Per Olofsson palveli ratsumiehenä, sittemmin hänestä tuli herttua Karl Filipin henkirykmentin drabantti, vuonna 1614 hänestä tuli Sääksmäen nimismies ja seuraavana vuonna Maskun kihlakunnan kruununvouti. Vuosina 1626–1628 hän oli sotimassa Puolassa. Vuonna 1628 hän oli Dirschaussa muonitusmestarina ja vielä Marienburgissa, sekä vielä 1633 käskynhaltijana Liivinmaalla Karkhu-

ääksmäellä

Rapolanharjun juurella lampaat huolehtivat perinnemaiseman säilymisestä.

Kuva Hilja Toivio

Kuva Hilja Toivio

Ryhmän oppaana oli koko päivän ajan Heikki Heino. Rapolanharjulla hän kertoi paitsi alueen muinaislöydöistä myös kasvistosta.

Kuva Hilja Toivio

Sääksmäen Rapolanharju on osa kansallismaisemaamme. Harjulla on jäänteitä Suomen suurimmasta muinaislinnasta. Sieltä on löydetty myös runsaasti merkkejä esihistorialliselta ajalta: asumusten jäännöksiä, kalmistoja, uhrikiviä ja muinaispelto.

sissa. Viimeisinä vuosinaan Per Olofsson oli Hattulan kihlakunnan salpietarikeittämön inspehtorina. Hän kuoli 1643 ja on haudattu Sääksmäen kivikirkkoon.

Per Olofssonin leski Margareta Bock onnistui Tukholmassa vuonna 1646 saamaan kuningatar Kristiinalta elinikäisen verovapauden Rapolassa sijaitseville tiloilleen. Vuonna 1647 hän avioitui Sääksmäen kirkkoherran veljen Anders Paltheniuksen kanssa.

Ratsumestari isäntänä

Per Olofsson Ruuthin vanhin poika oli ratsumestari Simon Ruuth, joka vietti vuosia pitkällisissä sodissa. Kuningatar Kristiina myönsi luutnantti Simon Persson Ruuthille hänen pitkällisistä palveluksistaan sodissa vuonna 1645 verovapauden yhteen Voipaalan tilaan.

Simon oli naimisissa Maria Nötebomin kanssa. Marian isä oli Urjalan Honkolan isäntä luutnantti Jören Nötebom ja äiti saksalaista aatelia oleva Elisabeth Berkholst von der Frense. Simon ja Maria lienevät menneet asumaan Rapolaan vuonna 1639.

Simon Persson Ruuth sai ansioidensa vuoksi 6.7.1664 säterivapauden Voipaalaan Johannisbergin kartanoon. Simon oli ollut tällöin miltei jatkuvasti sotimassa 30 vuoden ajan. Hänet oli vuonna 1659 ylennetty ratsumestariksi. Hänen komppaniassaan oli vuonna 1660 jäljellä ainoastaan 30 tavallista ratsumiestä, kun normaali vahvuus oli 125 ratsua.

Simon Ruuth palveli ratsumestarina vielä keväällä juuri ennen Tanskan sotaa 60-vuotiaana. Hän vastasi komppaniastaan vielä vuonna 1674, vähän ennen kuolemaansa. Koko ikänsä Simon Ruuth oli yrittänyt saada takaisin äitipuolensa haltuun joutunutta Rapolan Timilää.

Margareta Bockin uusi puoliso oli turkulaisen porvarin Knut Paltun poika Anders Palthenius, jonka veli Thomas tuli vuonna 1635 Sääksmäen kirkkoherraksi. Hänen poikansa Göran aateloitiin nimellä Lohjelm vuonna 1693. Anders Palthenius kuoli 1678–1679 mutta hänen leskensä Margareta Bock eli aina vuoteen 1686. Margaretan kuoleman jälkeen Rapolan Timilä palasi Per Olofsson Ruuthin ja Margareta Bockin jälkeläiselle, nimittäin Carl Persson Ruuthille.

Isoviha autioitti Rapolan kylän

Carl Persson Ruuth oli 40 vuotta aiemmin perinyt Vanajan Luhtialan ja nyt hän peri myös Timilän. Hän ei itse muuttanut Timilään vaan siellä hallitsi hänen sisarpuolensa Anna Palthenius ja tämän mies Thomas Mattsson. Anna ja Thomas asuivat Timilässä 1690-luvun puoleenväliin asti.

Carl Persson meni naimisiin Anna Nötebomin kanssa, joka oli velipuolensa Simon Perssonin vaimon sisar. Carl Persson toimi ratsumiehenä, ja hänet ylennettiin vuonna 1659 korpraaliksi. Leskeksi jäänyt Carl Persson meni uusiin naimisiin Märta Spåren kanssa vuonna 1672, ja jo seuraavana vuonna 1673 hänet ylennettiin kornetiksi. Carl Persson oli myös mukana 1670-luvulla Tanskan sodassa. 1680 hän sai oman komppanian komentoonsa ja yleni ratsumestariksi. Carl Persson kuoli vuonna 1689. Carlin veljet olivat myös sotilaita: Simon ratsumestari, Krister luutnantti ja Jören kaatui ratsumiehenä Puolan sodassa.

Carl Perssonin pojista Carl Carlinpoika peri Timilän. Hän asui ensin isältään perimällään ratsutilalla Ritvalan Toppolassa mutta muutti vuonna 1711 Rapolan Timilään. Isonvihan eli suuren Pohjan sodan aikana ratsumestari Carl Ruuth ei enää nähnyt kotiseutuaan. Kostianvirran taistelun 1713 jälkeen armeija pakeni Pohjanmaalle ja sieltä vielä Ruotsin puolelle. Carl Ruuth kuoli sodan aikana vuonna 1716.

Isonvihan aikana Rapolan kylä autioitui. Papusen talo autioitui jo 1690-luvun kuolonvuosina. Timilä tyhjeni vähän ennen venäläisten tuloa. Rauhan tultua isännättömiin kartanoihin siirtyi säätyläisiä, mm. vouti Gabriel Voivalenius asettui Ikkalaan.

Hänen veljensä, vuonna 1714 kuolleen Sääksmäen kirkkoherra Elias Voivaleniuksen nuori vävy Eric Forell otti puoliksi autioituneen Rapolan Timilän viljelykseen vuonna 1721 ja teki Rapolassa huomattavia korjaus- ja rakennustöitä. Forell jätti Timilän lampuotin viljeltäväksi. Carl Ruuthin jälkeläiset palasivat ja ottivat tilan ja antoivat lampuoti Johan Simoninpojan jatkaa lampuotina. Forell muutti Helsinkiin, ja vuonna 1734 hänet valittiin valtiopäiville edustamaan Helsinkiä.

Carl Carlinpoika Ruuthin kahdeksasta lapsesta vain tyttäret Elisabeth ja Margareta elivät aikuisuuteen asti. Elisabeth Ruut oli vuonna 1706 avioitunut luutnantti Gustaf Brunow'n kanssa. He ottivat Timilän tilukset takaisin Ruutheille. Gustaf Brunow ja Elisabeth Ruuth eivät jääneet Rapolaan vaan saivat osakseen Ritvalan Toppolan.

Svinhufvudien aika 1700-luvulla

Rapolan kylän tilukset olivat siis heikossa kunnossa, kun Margareta Ruuth ja hänen miehensä, ruotsinmaalaista aatelissukua oleva luutnantti Per Gustaf Svinhufvud asettuivat sinne 1720-luvun puolessavälissä. He saivat tilan pellot jälleen säännölliseen viljelyyn ja rauhan ajan myötä saivat rakennuksetkin vähitellen kuntoon. Per Gustaf kuoli jo 36-vuotiaana vuonna 1732, ja Margareta jäi viiden lapsensa kanssa asumaan Rapolaa.

1740-luvulla Papusen maille asettui vääpeli Dufva, joka kuoli vuonna 1748. Margareta Ruuth kuoli vuonna 1753 ja Rapolan tilukset jäivät vuonna 1728 syntyneen Johan Gustaf Svinhufvudin haltuun. Johan Gustaf avioitui Hedvig Forellin kanssa 1757. Hedvigin isä oli omistanut kartanon 35 vuotta aiemmin. Pariskunnalle syntyi yhdeksän lasta.

Rapolan kartano oli Johan Gustaf Svinhufvudin elämäntyö: tilan talous kohentui ja viljelykset laajenivat. Hän kävi Tukholmassa edustamassa sukuaan vuoden 1762 valtiopäivillä. Johan Gustaf kuoli vuonna 1786 ja vaimo Hedvig kolme vuosikymmentä myöhemmin.

Seuraava isäntä Timilässä oli vuonna 1772 syntynyt Per Svinhufvud, joka oli isänsä tavoin sotilasarvoltaan vänrikki. Hän avioitui 1802 Tyrvännön Lepaan kartanon edesmenneen isännän Carl Teetgrenin tyttären Sara Julianan kanssa.

Per Svinhufvud jatkoi tarmokkaasti Rapolan viljelyä. Vuonna 1813 hän rakensi Timilään uuden päärakennuksen, joka edelleenkin on Rapolan kartanon päärakennus. Vuonna 1835 vänrikki Svinhufvud lunasti Ali- ja Yli-Papusen kruunutilat perintötiloiksi. Haminan rauhan jälkeen Suomi oli liitetty Venäjän keisarikuntaan ja aateliset eivät voineet jäädä Ruotsin ritarihuoneen jäseniksi, minkä vuoksi Suomeen perustettiin oma ritarihuone. Svinhufvudit päämiehenään vänrikki Per Svinhufvud kirjattiin seitsemäntenä sukuna Suomen ritarihuoneeseen 30.1.1818. Tilan emäntä Sara Teetgren kuoli vuonna 1828. 1830-luvun lopulla vanha Per Svinhufvud luovutti tilan pojalleen Per Gustaf Svinhufudille. Vanhempi Per Svinhufvud kuoli vuonna 1846 Mikkelissä poikansa luona.

Per Gustaf Svinhufvud oli opintojensa jälkeen työskennellyt Keisarillisen Suomen senaatissa, sitten Kymenkartanon lääninhallituksessa ja siirtyi vuonna 1843 perustettuun Mikkelin lääninhallitukseen. Kamreerin virkansa takia Per Gustaf oleskeli paljon poissa kotoa, mutta erityisesti kylvöaikana ja sadonkorjuuaikana hän oli paikalla. Hän oli myös kiinnostunut puutarhanhoidosta. Tilan omenapuutarha, jota sanottiin myös omenametsäksi, oli melkoinen: se ulottui kartanosta Rauttunselän rantaan. Harjun alarinteessä oli kirsikkapuu-

metsä, ja myös ryytimaa oli laaja.

Per Gustaf avioitui vuonna 1838 Hämeen läänin lääninrahastonhoitaja Gustaf von Kraemerin tyttären Ulla (Ulrika) Charlotan kanssa, jonka kerrotaan olleen tarmokas ihminen. Per Gustafille ja Ulla Charlotalle syntyi kaksi lasta, joista ainoastaan isänsä mukaan nimetty vuonna 1836 syntynyt poika Pehr Gustaf varttui aikuiseksi.

Ulla Charlotta menehtyi punatautiin vuonna 1852, ja Per Gustaf avioitui uudelleen kesällä 1854 aatelisneito Adelaide Pistolekorsin kanssa. Heille syntyi poika Viking. Avioliitto kuitenkin purkautui, ja Adelaide ja Viking muuttivat vaimon vanhempien luo.

Per Gustaf Svinhufvud rakennutti Rapolaan uuden suuren kivinavetan. Navetta valmistui vuonna 1864 ja sillä on pituutta lähes 70 metriä ja leveyttäkin yli kymmenen metriä. Kamreeri Svinhufvudin elämän loppuaikaa rasittivat taloudelliset huolet. Kivinavetta oli tullut laskettua kalliimmaksi. Lisäksi on ilmeistä, että vuosien kuluessa hänen ja lääninviraston rahat olivat sekoittuneet. Syksyllä 1866, kun kamreeri oli matkalla Mikkelissä asuneen sisarensa luo metsästämään, hänen aseensa laukesi ja haavoitti häntä kuolettavasti. Hänet haudattiin ensimmäisen vaimonsa viereen Sääksmäen kirkkotarhaan.

Per Gustaf Svinhufvud nuoremmasta tuli merenkävijä. Jo 17-vuotiaana hän pestautui jungmanniksi Alexandra-nimiseen prikiin, joka purjehti Kööpenhaminaan. Hieman myöhemmin hän kävi Turun merenkulkukoulun ja vielä tämän jälkeen suoritti Kristiinankaupungin merikoulussa laivanpäällikön tutkinnon. Kofferdikapteeni eli merikapteeni Svinhufvud meni 1859 naimisiin Mikkelissä Olga von Beckerin kanssa. Morsiamen isä oli maanmittausinsinööri Gustaf von Becker.

Merikapteeni Svinhufvud puolisoineen asettui asumaan Sääksmäen Rapolaan. He saivat kaksi lasta: tytär Matilda syntyi vuonna 1860 ja poika Pehr Evind vuotta myöhemmin. Merikapteeni Per Svindhuvfud hukkui kovassa myrskyssä aluksen murskaannuttua kivikkoon Kreikan saaristossa tammikuussa 1863. Olga Svinhufvud ja hänen kaksi pientä lastaan muuttivat tammikuussa 1868 Helsinkiin.

Rapola huutokaupataan

Rapolasta pidettiin parikin huutokauppaa. 1.10. 1868 pidetyssä huutokaupassa Kustaa Pietola (alkuaan Bjong) Metsäkansan Koivuportaan Pietolasta teki korkeimman tarjouksen eli 42 000 mk, joka hyväksyttiin. Kustaa Pietolan anoppi (o.s. Sirén), joka oli itse kotoisin Lempäälän Kukkolan kartanosta, ryhtyi vävynsä takaajaksi. Kustaa Pietola otti vaimonsa Eufrosynen kanssa sukunimekseen nimen Rapola.

Rapoloista tuli tarmokkaita tilanomistajia. Vuonna 1873 Rapolaan rakennettiin uusi päärakennus, jota alettiin kutsua alapytingiksi, vanhaa päärakennusta kutsuttiin yläpytingiksi. Kartano oli kallis ostos ja lainaa piti ottaa lisää. Rapolat olivat kuitenkin tarmokkaita talonomistajia ja kartano pärjäsi hyvin. Kustaa ja Eufrosyne Rapola saivat 13 lasta, mutta näistä viisi kuoli varhain. Eufrosyne Rapola kuoli 1903 ja Kustaa Rapola kuoli 87-vuotiaana vuonna 1916.

Uusi isäntäperhe löytyi Kustaa Rapolan lastenlasten joukosta. Tytär Aliisan ja hänen miehensä Pälkäneen Kuulialan isäntä Benjamin Nurmisen poika agronomi Juho Kuuliala ja hänen vaimonsa Enne ostivat Rapolan Timilän ja molemmat Papusen tilat 9.10.1915. Kuulialat tarjosivat Timilää 1992 valtiolle. Lukuisten muinaisjäännösten ja kartanon kulttuurihistoriallisen arvon vuoksi valtio osti 1993 Timilän.

Rapolan etelänpuoleisessa rinteessä on edelleen pystyssä entisen kasvitieteilijän, professori Kaarlo Kivirikon huvila. Rapolan harjun pohjoispuolella sijaitsee myös Vuorentaan kartano, jonka omisti pitkään Gardiemaister-suku.

Coreliuksen töitä Sääksmäen kirkossa

Rapolasta siirryimme Sääksmäen kirkkoon. Ensimmäinen kirkko on ehkä jo rakennettu 1200-luvulla ja nykyinen kivikirkko on rakennettu samalle paikalle 1500-luvulla. Keskiaikaisia veistoksia on kirkossa ollut runsaasti. Syksyllä 1707 tuotiin alttaritaulu Turusta. Samaan aikaan tuli Turusta taulun maalaaja Corelius. Corelius on kuitannut saaneensa rahaa meidän kaikkein armollisimman kuninkaamme, Kaarle XII:n kuvasta ja pienestä kru-

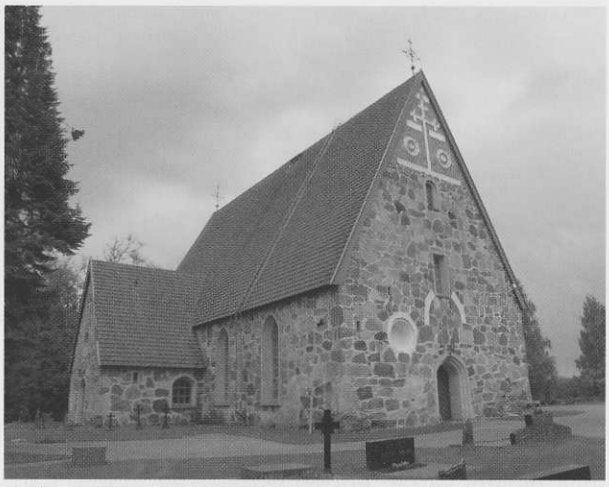

Kuva Hilja Toivio

Sääksmäen harmaakivinen kirkko on noin vuodelta 1500. Kansantarinan mukaan kirkon paikalla kasvoi aikanaan valtava satalatvainen kuusi, jossa oli sääksen pesä. Sääksi samastettiin pakanajumaliin ja sen pesäpuu kaadettiin. Paikalle rakennettiin kirkko.

sifiksitaulun uudestaan maalaamisesta. Alkuperäisen taulun on maalannut ilmeisesti David Klöckner von Ehrenstrahl, ja taulu on arvokas. Itse alttaritaulusta Corelius sai 39 kuparitaaleria.

Vielä seuraavana vuonna Corelius sai 25 taaleria kirkon varoja, tämä lienee ollut loppulasku alttaritaulusta. Laskusta, joka on päivätty 28. maaliskuuta 1707 Gustaf Hagner kuittaa saaneensa maisteri Elias Woivaleniukselta 50 taaleria alttari-

taulusta ja vielä seuraavana vuonna lisää 15 taaleria.

Vuonna 1871 löydettiin kirkon luuhuoneesta kulunut öljymaalaus, joka esittää Jeesuksen kastetta, ylinnä on kirjoitus *Agnus Dei Christus ANNO 1708*. Suuri krusifiksitaulu saattaa olla Speitzin votiivitaulu, jossa on maalattuna Kristus ja kirkkomatkalla olleen veneen kaatumisen johdosta hukkuneet suvun kahdeksan jäsentä. Taulu on dateerattu jo 1619 ja näin ollen ilmeisesti restauroitu 88 vuoden ikäisenä Coreliuksen toimesta. Selkäpuolella on kirjoitus *Hardevicus Henrici Speitz bin ich genant: Geboren zu Liuttula in Tavastland.*

Kirkko paloi pahoin sisäpuolelta vuonna 1929, jolloin tuhoutui myös vuodelta 1766 peräisin oleva kellotapuli. Uudelleen rakennettu, vuonna 1933 valmistunut kirkko sisustuksineen ja koristeluineen on arkkitehti K. S. Kallion ja sääksmäkeläisten omaa käsialaa.

Kirkkomaalla, kirkon eteläpuolella, on professori Eino Jutikkalan hauta. Vuoden 2010 alkupuolella hänen haudalleen ilmestyi hautamuistomerkki "Kullattu aura". Sääksmäen kirkkomaalla lepää melkoinen määrä kulttuurihenkilöitä, kartanoiden omistajia, Mannerheim-ristin ritareita, sodissamme ja vuoden 1918 tapahtumissa kaatuneita.

Syömässä kävimme Akaan puolella Ellilän kievarissa, joka on varsin viehättävä maatila vanhoine rakennuksineen.

Sääksmäen eteläosan kyliä

Vielä kiersimme hieman Sääksmäen entisen kunnan eteläosia. Ajoimme Tarttilan kylään, missä matalan harjun rinteessä oli varsin tiheässä taloja. Ehkä isoin oli varsin edustavan näköinen Sakanen, josta monivuotinen Suomen kuulantyönnön mestari Seppo Simola on kotoisin. Tarttilan kylän muut talot, jotka jo 1560-luvulla mainitaan, ovat Mihna, Kiutta, Iso-Nikkilä, Vähä-Nikkilä, Kykkä, Sakanen, Kopio, Paasia, Sirkka ja Veuru.

Särkilahtien aikanaan omistama Sillantaan kartano häämötti Tarttilan jälkeen vasemmalla. Varsin kuuluisan Serlachius-suvun esi-isät ovat Sillantaan kartanosta. Belitz- ja Bäck-sukujen Saaren ratsutila näkyi, samoin myös Päivölän kansanopisto eli entinen Sohlbergan kartano, joka oli aikoinaan Tavasteilla, Bitz- ja De la Motte -suvuilla. Päivölässä on nykyään myös Mannerheim-museo.

Jatkoimme Maatialan kylän risteyksen ohi. Maatialan taloja ovat mm. Porilan ratsutila, mistä kuvanveistäjä Evert Porila on kotoisin, ja nimismiestalo Äijälä. Nämä talot häämöttivät kauempana metsän reunassa.

Linnaisten kylä oli sitten paremmin esillä. Linnaisten taloilla on ollut varsin viljavat, tasaiset ja laajat pellot, jotka ovat entistä merenpohjaa. Linnaisten kylän muodosti 1700-luvun lopulla Kokkila, Mattila, josta alkuaan periytyy Castrénin suku, Tuitti, Mäkelä, Keivola, Mikkola, Leitsat, sekä Erkkylä ja Elsola.

Linnaisten kylän nähtävyys on korkea Linnaisten vuori, jonka laella on kolmiomittaustorni ja sen takana viehättävä Klaus Kaliman ateljeetalo, jo miltei Kalvolan kunnan Kuurilan kylän puolella. Linnaisten vanhalla kansakoululla on nykyään antikvaarinen huonekalumyymälä.

Jatkoimme Munteen kylän läpi. Munteen kylässä on neljä taloa: Lukko, jonka omistajina olivat mm Weinbergit, Stierncrantzit ja Gyllenbögelit, Skyttälä, joka oli mm. Immeniuksella ja Ingmanilla, Molkka ja Onnela.

Jutikkala olemassa jo 1300-luvulla

Jatkoimme kohti Jutikkalaa. Jutikkalan näimme jonkin matkan päästä, ajo kapeaa tietä itse pihaan ei käynyt päinsä pikkutien huonon kunnon vuoksi. De la Motten Lahista emme nähneet, koska kapealla tiellä ei olisi päässyt kääntymään.

Myöhäiskeskiajalla Sääksmäelle, varsinkin sen eteläosaan, muodostui aatelisomistus, joka käsitti Jutikkalan, Lahisten ja Solbergin kartanot. Omistajat olivat sukua keskenään ja kuuluivat Suomen korkeimpaan aateliin.

Jutikkala mainitaan ensimmäisen kerran paavin pannajulistuksessa vuonna 1340. Bitz-suvun mainitaan omistaneen Jutikkalan jo vuonna 1420. Jutikkalan Knut Bitzin setä oli Turun piispa Konrad ja puoliso Birgitta Oxenstierna. Keskiajan ja uuden ajan vaihteessa omistajien säätyasema aleni. He kuuluivat kokemäkeläiseen Vuolteen sukuun, osaksi Tasaisen eli Hufvudsköldin sukuun ja osaksi saksalaiseen Bäck-sukuun. Kartano oli pitkiä aikoja ainakin paperilla jaettuna perillisten kesken ja sitä viljelivät talonpoikaiset vuokraajat.

Täysin vieraalle Jutikkala siirtyi vasta kun G. J. von Birckholtz osti sen isonvihan jälkeen. Henrik Blåfield, joka oli Birckholtzin vävy ja joka oli äitinsä puolelta kuitenkin aikaisempaa omistajasukua eli Hufvudsköldejä, omisti kartanon, ja suku oli Blåfieldien hallussa vuoteen 1872. Kihlakunnantuomari K. J. Blåfieldin lesken Auroran (o.s. Ramsay) emännöidessä kartanoa tulipalo tuhosi 5. toukokuuta 1838 rakennusryhmän. Palontakaiselta ajalta ovat säilyneet idässä Riihimäellä keltainen viljamakasiini, joka on ilmeisesti 1700-luvulta. Myös säilyi viinapolttimo, myöhempi paja, joka on polttamattomasta tiilestä rakennettu ja osittain raunioitunut Saarioisjärven entisessä rannassa.

Blåfieldit aloittivat laajat rakennustyöt, mutta joutuivat taloudellisiin vaikeuksiin. Rakentamiskaudella rouva Blåfieldin veli Adam Ramsay istutti ja raivasi lehmus- ja koivukujien ympäröimän ranskalaistyylisen puutarhan jatkoksi englantilaistyylisen luonnonpuiston.

Vuonna 1872 Jutikkalan osti rusthollari Fredrik Takkula, joka myös alkoi käyttää sukunimeä Jutikkala. Hänen poikansa filosofian maisteri Kaarle Fredrik otti koululaisena nimen Rinne. Jutikkala ja Rinne rakensivat lisää ulkorakennuksia, mm. kivinavetan ja tallin. Kartanon pinta-ala oli Fredrik Jutikkalan aikana 750 hehtaaria, mutta torppien ja mäkitupien itsenäistyessä että myös sodan jälkeisessä asutustoiminnassa kartano menetti alueita, niin että jäljelle jäi noin 400 hehtaaria.

K. F. Rinteen pojan lakitieteen lisensiaatti Os-

Historioitsija, akateemikko Eino Jutikkala oli Kaarle Rinteen ja tämän vaimon Hilma Hagelbergin nuorempi poika. Hänen vanhempi veljensä Ossian Rinne isännöi Jutikkalan tilaa. Eino Jutikkalan varhaiset tieteelliset tutkimukset, jotka käsittelivät maanviljelyä ja maanomistusoloja, nousivat vahvasti hänen kotitaustastaan Jutikkalan suurtilalla.

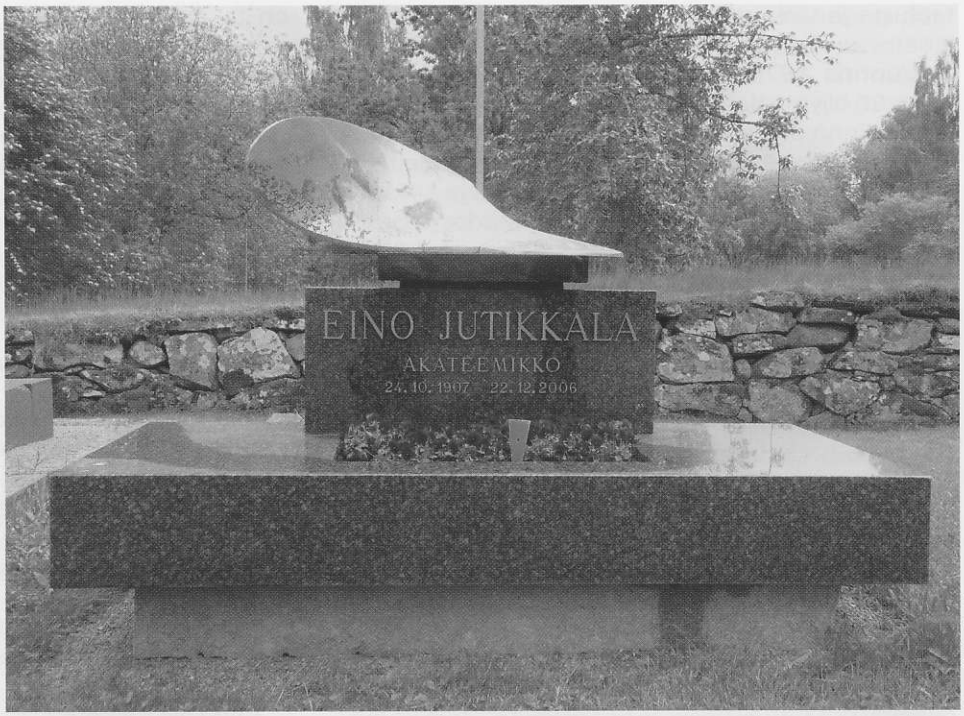

Kuva Hilja Toivio

sian Rinteen isännyyskausi 1923–1979 oli pisin kartanon historiassa. Ennen kuolemaansa Ossian Rinne myi pellot Päivölän maatalousoppilaitokselle ja osittain myös Haukilan kartanon isännälle agronomi J. E. Holmbergille. Tonttialueen Ossian Rinne testamenttasi säätiölle, joka pitää yllä kartanomuseota.

Kantalalla ollut lappalaisia veronmaksajina

Ohitimme myös Saarioisten Kantalan rusthollin, joka lienee Jutikkalan ohessa yksi Sääksmäen vanhimmista tiloista. Nimittäin vanhin tunnettu asiakirjatieto lappalaisista Keski-Suomessa on asiakirja, missä Sääksmäen Saarioisten Kantalan tilan lahjoittaa Turun tuomiokirkolle vuonna 1390 pohjoisperällä *(noor i bothnen)* sijaitsevat oravimetsät ja kalavedet sekä taloon kuluneet lappalaiset *(the lappa som wndher then gardhen warit haffuer).* Saarioispuolen eräomistukset sijaitsivat Päijänteen pohjoispuolisilla järvialueilla, Karstulan–Saarijärven seuduilla. Tieto osoittaa, että Hämeen talot omistivat erämaillaan lappalaisia vakinaisina veronmaksajina. Kantalan rusthollin omistajat ovat avioituneet säätyläisten kanssa varsin usein.

Bussimme ajoi Valkeakoskelle, missä oppaamme Heikki Heino hyvästeli meidät. Bussimatkalla uusi matkavastaava Marja Pärri kertoi alustavasti syksyn matkasta Lounais-Hämeeseen. Tampereelle päästyämme sääkin alkoi seljetä.

Jukka Sirén

PIDÄ TIETOSI AJAN TASALLA!

Muistathan ilmoittaa jäsenasioista vastaavalle Riitta Kuukalle, jos yhteystietosi (osoite, puhelinnumero, sähköpostiosoite) muuttuvat!

Orpana kysyy

Kirjailija Anneli Kanto tekee historiaa eläväksi

Orpanan haastattelussa on tällä kertaa tamperelainen kirjailija, näytelmäkirjailija ja tv-käsikirjoittaja Anneli Kanto. Hän on julkaissut kaksi historiallista romaania, nuortenkirjoja sekä kirjoittanut näytelmien ja televisiosarjojen käsikirjoituksia. Esikoisteos *Piru, kreivi, noita ja näyttelijä* sijoittuu 1600-luvulle, ja viimeisin vuonna 2008 ilmestynyt romaani *Veriruusut* kuvaa vuoden 1918 tapahtumia Tampereella.

Anneli Kanto on myös käsikirjoittanut vuonna 2008 Yle TV-1:ssä esitetyn faktaa ja fiktiota yhdistelleen keskustelua herättäneen televisiosarjan *Piru ja peijooni,* joka kertoi presidentti Urho Kekkosen elämästä ja suomettumisen ajasta. Myös vuonna 2005 esitetty kymmenosainen dokumenttidraama *Presidentit* oli Anneli Kannon käsikirjoittama Eero Silvastin alkuperäisideasta. Draamasarja kertoi Suomen presidenttien kautta kansakunnan kohtalonhetkistä.

Miten päädyit sijoittamaan esikoisromaanisi Piru, noita, kreivi ja näyttelijä juuri 1600-luvulle?

Tarinahan perustuu todellisiin tapahtumiin. Luin Auran akatemian noitaprosesseista jo kahdeksankymmentäluvulla Antero Heikkisen erinomaisesta väitöskirjasta *Paholaisen liittolaiset* ja kiinnostuin jo silloin. Tarina oli mielestäni dramaattinen ja huikean ristiriitainen: Turkuun perustetaan yliopisto ja heti ruvetaan käymään noitaprosesseja professoreita ja opiskelijoita vastaan siitä syystä, että yliopistossa ei opetetakaan tiedettä vaan salatietoa. Jännittävää oli sekin, että vainon kohteeksi joutunut professori Martinus Stodius oli professorikunnasta ainoa suomalainen. Pietari Brahen valistunut toiminta herätti kunnioitukseni.

Teos on hyvin todenmakuinen kuvaus 1600-luvun alusta. Oliko aikakauden ilmapiirin tavoittaminen vaikeaa?

Oli ja ei. Oli tietenkin työlästä opetella 1600-luku eli mitä ammatteja oli, miten pukeuduttiin, mitä syötiin, millä maksettiin, millaiset olivat tiet, millainen hallinto, mikä rahajärjestelmä, mikä oli kallista ja mikä halpaa ja niin edelleen. Mutta sitten kun tämän työn oli tehnyt ja pystyi liikkumaan tässä uudessa maailmassa vapaammin, työ keveni. Aluksi piti kyllä lukea noin 400 sivua kirjallisuutta ennen kuin pystyi kirjoittamaan kymmenen sivua tekstiä.

Ajan henkeä hain lukemalla alkuperäistekstejä kuten Pietari Brahen muistikirjaa ja ajankohdan asiakirjoja, tieteellisiä tekstejä kuten Jacob Chronanderin näytelmän ja Wexioniuksen väitöskirjan, jonka onnekseni Iiro Kajanto on suomentanut. Kävin myös Turun linnaa ja museoita katselemassa, ja onni oli myötäni siinäkin, että ehdin nähdä näyttelyn *Pietari Brahe matkustaa* Lappeenrannassa. Esineet ovat tärkeitä kirjoittajalle.

Liittyykö Tampereen naiskaartista kirjoittamasi romaani Veriruusut jotenkin oman sukusi vaiheisiin vai mistä idea aiheeseen?

Naiskaarti ei liity omaan sukuuni. Sukuni on Pohjanmaalta, vaikka itse olenkin Tampereella syntynyt. Tämänkin romaanin alkuitu on kirjallisuudessa eli Vilho Siivolan erinomaisessa muistelmateoksessa *Myllykylästä maailmalle.* Siivolan sisar oli Valkeakosken naiskaartissa, ja Siivola kertoo muistelmissaan tyttöjen traagisesta kohtalosta. Luin kirjan samalla lailla joskus 80-luvulla ja hämmästyin valtavasti: naiskaarteja punakapinassa! Ajattelin jo silloin, että jonkun pitäisi kirjoittaa näistä tytöistä kirja. Ei kyllä tullut mieleenikään, että se joku voisin olla minä. Yritin tuolloin etsiä naissotilaista tietoa mutta en löytänyt.

Nyt kun Sotasurmaprojektin myös uutta, tuoreista näkökulmista lähtevää tutkimusta on ilmestynyt kansalaissodan aihepiiristä, kirjan kirjoittaminen kävi mahdolliseksi. Olen suuressa kiitollisuudenvelassa tutkijoille, esimerkiksi Tuomas Hopulle, Varpu Anttoselle, Kimmo Lehtimäelle, Jaana Kumpumäelle ja Marja Piiroinen-Honkaselle.

Miksi innostuit kirjoittamaan historiallisia romaaneita?

Sanopa se. En tosiaankaan tiedä. Historialliset romaanit ovat erittäin työläitä, ja ensin yritinkin kirjoittaa nykyaikaan sijoittuvaa kirjaa. Ajattelin, että historiallinen romaani on liian rankka yritys esikoisromaaniksi. En kuitenkaan syttynyt nykyajasta tarpeeksi.

Ehkä minua kiehtoo historiaan liittyvä fantasiaulottuvuus. Ehkä myös se, että historiassa on niin hienoja, suuria tarinoita. Menneisyys saa jonkin merkillisen kilahtamaan minussa. Kun menen kotiseutumuseoon ja haistan vanhan puun, tulen välittömästi kummallisella tavalla onnelliseksi. Se on outoa.

Millä tavoin olet kerännyt aineistoa historiallisiin romaaneihisi ja näytelmiisi?

Luen tietenkin paljon tutkimuksia, mutta yhtä tärkeitä ovat ajankohdan alkuperäistekstit. Niissä on suora kosketus aikaan ja ajattelutapaan. Käyn myös katsomassa paikkoja ja esineitä, ne ovat erittäin tärkeitä. Aivan kuin paikat kantaisivat muistoja.

Veriruusuja kirjoittaessani kävin esimerkiksi Valkeakosken Kauppilanmäen kotiseutumuseossa ja Myllysaaren museossa, näin Wellamo-laivan, jolla faktisesti tyttökaarti lähti pakoon ja olen myös kahdesti ollut Hauho-seuran retkellä, jolla mennään läpi punaisen pakokolonnan vaiheet ja tärkeät paikat. Tampereella kävin tietenkin Raatihuoneella ja Amurin työläismuseokorttelissa, peltimakasiineilla ja myös tutustumassa Suinulan murhenäytelmän tapahtumapaikkoihin.

Yliopiston musiikkitieteen laitoksella kävin kuuntelemassa vanhojen sääksmäkisten haastattelunauhoja, jotta saisin puheen poljennosta ja murteesta kiinni ja tietenkin myös nauhojen sisältämien kirjeiden vuoksi. Kansallisarkistossa olen käynyt tietenkin lukemassa asiakirjoja ja muun muassa punikkien rintamakirjeitä, samoin kuin Työväen Arkistossa ja Kansan Arkistossa ja UPM:n arkistossa Valkeakoskella.

Vanhat valokuvat kertovat myös paljon. Vapriikissa oli *Tampere 1918* -näyttely, jossa pääsin näkemään aseita, esineitä, julisteita, vaatteita ynnä muuta hyödyllistä.

Kuinka paljon kirjoissasi on faktaa ja kuinka paljon fiktiota?

Kirjojeni maailman ja isojen tapahtumien pitäisi olla oikein ja faktaa. Sen sijaan keskushenkilöt, heidän persoonansa ja ihmissuhteensa ovat fiktiota. Kirjoissani on enemmän faktaa kuin päältä luulisi. Monet aika hassuilta kuulostavat yksityiskohdat tai sivujuonet ovat faktoja.

Mukava sattumus muiden muassa on, että mietin tarvitsevani 1600-luvun tarinaani oikein kunnon hurmuri-huijarin. Kun tein taustatutkimusta, huomasin, että puolta Eurooppaa hurmannut ja huijannut runoilija Lars Vivallius istui vankina Kajaanin linnassa juuri sinä talvena kuin fiktiiviset romaanihenkilöni sinne joutuivat! Se tuntui suorastaan maagiselta.

Mikä historian aikakausi kiinnostaa sinua eniten?

Oikeastaan minua ei kiinnosta tietty aikakausi vaan jokin tietty tapahtumasarja. Kuitenkin nimenomaan Suomen historia on se, joka minua kiehtoo. Koska suunnitelmistaan ei kannata etukäteen huudella, maltan olla paljastamatta – vaikka mieli tekisi –, mitkä vaiheet kovasti syyhyttävät sormiani.

Olet toimittanut myös kokoelman Kuollut kulkee. Tarinoita kalman majoilta. Mikä kiehtoo suomalaisissa kummitustarinoissa?

Tämän pikku kirjan taustatarina on se, että kustantaja pyysi kirjoittamaan jotain jännittävää esiteineille. Siinä kun muistelimme omaa varhaisnuoruuttamme, heti tuli mieleen, miten ihanan kamalia olivat kummitusjutut. Mekin menimme pimeään saunaan kertomaan kauhujuttuja toisillemme, sillä kirkkaassa päivänvalossa kummitusjuttu ei tietenkään kuulostanut yhtään niin kihelmöivältä.

En halunnut keksiä kummitusjuttuja, vaan kertoa "tosijuttuja". Kummitusjuttuni ovat peräisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Svenska Litteratursällskapin keräyksistä. Olen vain muokannut niitä nuorille paremmin sopiviksi.

Kaiketi kummitustarinoissa kiehtoo ihmistä ajatus siitä, että olisi olemassa jokin toinen todellisuus kuin tämä näkyvä ja tuntuva reaalimaailma.

Tiedätkö missä ovat omat sukujuuresi? Oletko tutkinut sukuasi?

Tiedän oikein hyvin ja sukujuuret ovat minulle tärkeät. Saattaapa olla, että kiinnostukseni historiaan jotenkin jopa juontuu isäni kotitalosta. Olimme siellä aina kesäisin ja se vanha Tuomikylässä sijaitseva talo oli kuin satua, ihan kuin se olisi ollut aivan toisessa maailmassa ja ajassa kuin oma kotini Pirkkalassa. Pitkään jopa kuvittelin, että siellä on aina kesä – koska me kävimme siellä aina kesäisin heinäntekoaikaan!

Isänpuoleinen Kanto-suku on kotoisin Ilmajoelta, äidinpuoleinen Soivuoren ja Lahden suku Jalasjärveltä. En ole itse tutkinut sukuani, mutta tätini Seija Lindström on tehnyt sukututkimusta äidinpuoleisesta suvusta ja isänpuoleisesta suvusta olen ilokseni saanut käyttööni sukututkija Penni Airaksen tekemän tutkimuksen. Sen vinkkasi minulle kirjailija Seppo Heikkinen, jonka kanssa paljastuimme sukulaisiksi.

Kaikenlaista hämmästyttävää sukututkimuksista paljastui, kuten että äidinisän suku on lähtöisin Kemiön saarelta – suullinen sukutieto on aina kertonut, että sukujuuret ovat Ruotsissa – ja että matriarkaatti läpäisee koko suvun historian. Tai että isäni äidin isä on ollut huomattava kelloseppämestari Mikael Hirvikoski, joka oli perustamassa kelloseppäkoulua Suomeen. Huvittava havainto oli sekin, ettei kummankaan puolen suku ole suuria saanut aikaan. Ainoat maininnat kirkonkirjoihin he ovat ansainneet salavuoteudella ja viinanpoltolla.

Oletko koskaan ajatellut hyödyntää oman sukusi vaiheita tulevissa romaaneissa tai näytelmissä?

Olen lievästi ajatellut. En kovin vakavasti. Itsestäni en aio kirjoittaa koskaan mitään, en ole niin kiinnostava, että minun vaiheistani romaani syntyisi. Mutta on olemassa muutama esivanhempi, joiden elämäntarina on mielenkiintoinen ja lisäksi punoutuu oleellisiin historiallisiin tapahtumiin. Vastaan siis jyrkästi ehkä.

Tiina Miettinen

Arffmanin suvun varhaisvaiheita

Ensimmäiset sukupolvet Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa

Arffman- tai Arftman-nimisiä henkilöitä esiintyy monen Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun sukujen tutkijan esipolvitaulussa. Kuitenkaan suvun vaiheista ei ole koskaan julkaistu kattavaa selvitystä, mikä ehkä johtuu siitä, että suku siirtyi virkamiessäädystä talonpoikaissäätyyn jo 1700-luvulla. Erityisesti suvun miespuolisten jäsenten puolisoiden syntyperän selvittäminen on ollut poikkeuksellisen hankala urakka. Pohjanmaan ja Kainuun kirkonarkistoille isonvihan aikana aiheutuneet tuhot ovat vaikeuttaneet työtä merkittävästi. Kuitenkin tuomiokirjojen ja kirkontilien tietojen avulla suvun historian selvittäminen on ollut mahdollista, vaikkakin hitaasti ja pala palalta.

Kaarlo Arffmanin ja Simo Teirilän ystävällisten tiedonantojen avulla selvisi, että suvun ensimmäinen edustaja Suomessa oli Johan Nilsson Arffman, joka toimi Köngäksen ruukin kirjanpitäjänä Torniossa jo 1660-luvun alussa. Toistaiseksi ei ole löytynyt asiatietoa siitä, mistä Arffman Tornioon tuli. Kaarlo Arffmanin mukaan suvun perimätieto kertoo suvun tulleen Saksasta, mitä tukee se, että Johanin vanhimmissa nimikirjoituksissa hänen sukunimensä on muodossa Arfmann.[1]

Alatornion vuoden 1674 henkikirjan mukaan Johan Arffmanilla oli kolme veroa maksanutta poikaa ja yksi miniä.[2] Johan Nilsson Arffmanin perhe mainitaan vielä 7.3.1681 päivätyssä Tornion kaupungin henkikirjassa, jonka mukaan talouteen kuului tuolloin kirjanpitäjän itsensä lisäksi hänen nimeltä mainitsematon tyttärensä.[3] Samalta vuodelta on peräisin 17.10.1681 laadittu pesänselvitys Arffmanien taloudesta. Pesänselvityksessä mainitaan Peder Planting, tämän appi Johan Arffman ja vaimovainaja Margareta. Ainakaan pesänselvityksen painetusta versiosta ei käy ilmi se, kenen jälkeen pesänselvitys tehtiin, eikä se, kenen vaimovainaja Margareta oli.[4] Onneksi yksityiskohdat selviävät Tornion raastuvanoikeuden pöytäkirjasta 20.9.1681.

Raastuvanoikeudessa kerrottiin, että Johan Arffmanin tytär Elisabet Johansdotter oli hoitanut äitiään autuasta Margeta Nilsdotteria tämän seitsemän vuotta kestäneen sairauden aikana ja saanut tästä hyvästä äidiltään vaatteita ja kultasormuksen. Johan Arffman valitti, että tytär oli näin saanut enemmän perintöä kuin muut sisarukset, ja vaati tyttäreltään korvausta. Peder Eriksson Planting (kaiketi Elisabetin aviomies) puolusti vaimoaan sanoen, että appi Arffman ei seisonut itse laatimansa pesänselvityksen takana. Raati ratkaisi asian Elisabetin hyväksi.[5]

Johan Nilsson Arffmanilla oli ainakin viisi lasta, joiden ikäjärjestys on epäselvä:

NN, k. 1666; hautauksesta on merkintä Tornion kirkontileissä 30.4.1666[6]
Adolf[7]
Nils Johansson Arffman, ks. jäljempänä
Daniel Johansson Arffman, ks. jäljempänä
Elisabet Johansdotter Arffman
Puoliso jo 1681 Peder Eriksson Planting

Nimismies Nils Arffman

Nils Arffman ilmestyi Oulun henkikirjoihin vuonna 1678.[8] Toistaiseksi ei ole löytynyt asiakirjaa, jossa Nils suoraan mainittaisiin Johan Nilsson Arffmanin pojaksi, mutta Oulun pitäjien talvikäräjillä 1691 hänen koko nimekseen mainitaan "Niells Johansson Arffman".[9] Tuolloin Nils vannoi nimismiehen valan. Koska muita Johan Arffmaneja ei ole Suomesta kyseiseltä aikakaudelta tiedossa, voinemme turvallisin mielin olettaa Nils Johansson Arffmanin Johan Nilsson Arffmanin pojaksi.

Nils Arffman solmi toukokuussa 1678 avioliiton oululaisen Karin Bergin kanssa. Oulun kirkontilien mukaan Nils maksoi häiden kellojensoitosta 29.5.1678; tämä saattaa olla pariskunnan varsinainen hääpäivä.[10] Karinin vanhempien ja sisarten nimet käyvät ilmi Oulun raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Karinin isä oli kapteeni Erik Berg ja äiti Margareta Kjellsdotter; Karinin sisar Margareta oli Simon Magnusson Tistelin puoliso ja toinen sisar Brita oli Anders Sandmanin puoliso.[11] Karin kuoli alkuvuodesta 1696, sillä hänen hautauksestaan on tehty merkintä Oulun kirkontileihin 23.1.1696.

Nils Arffmanilla ja Karin Bergillä oli ainakin seuraavat lapset:

NN, k. 1682; hautauksesta on merkintä Oulun kirkontileissä 21.6.1682
NN, k. 1687; hautauksesta on merkintä Oulun kirkontileissä 2.10.1687
Anna, k. (hukkui) 1705[12]
Karin, s. 1681, k. 1765 Oulussa;[13] hautauksesta on merkintä Oulun kirkontileissä 25.4.1765
1. puoliso NN[14]
2. puoliso n. 1722 Johan Johansson Cassen, porvari Oulussa
Margareta[15]
Maria, s. 1689, k. 11.3.1763 Kajaanissa[16]
Puoliso postimestari Johan Uhlvik

Karin Bergin kuoltua Nils Arffman solmi, oletettavasti vuoden 1697 paikkeilla, uuden avioliiton Elsa Frimodig -nimisen naisen kanssa. Elsan syntyperä on ollut erittäin vaikea selvittää, sillä hänen sukunimensä mainitaan ainoastaan muutamassa 1720-luvun asiakirjassa, jotka esitellään tuonnempana. Varma tieto Elsan vanhemmista puuttuu toistaiseksi, mutta luultavasti hän oli Kokkolassa 16.7.1672 kastettu Anders Danielssonin (Frimodig) ja Vendela Lukasdotterin Elsa-tytär. Elsan sukulaisista tiedetään sen verran, että hänen sisarellaan oli Konrad-niminen poika, joka kuoli nälkään 1718 ja haudattiin joukkohautaan Iin kirkkomaalle.

Nils Arffmanilla ja Elsa Frimodigilla oli ainakin kuusi lasta, joiden ikäjärjestys on osittain epävarma. Heistä ainoastaan Lisa mainitaan rippikirjassa vanhempiensa kotona; kolmea seuraavaa lasta sitoo perheeseen pelkkä patronyymi:[17]

Lisa, s. 18.5.1698, k. 3.7.1767 Kajaanissa[18]
1. puoliso leski Joosef Martinpoika Hurskainen, talollinen Paltamossa
2. puoliso 6.5.1753 Paltamossa leski Juho Juhonpoika Rahikainen, porvari Kajaanissa[19]

Cecilia, s. 1701, k. 1740, haudattu Sotkamon kirkkoon 9.11.1740
Puoliso Krister Andersson, Sotkamon lukkari

Johan, k. 1755, merkintä hautauksesta on tehty Oulun kirkontileihin 8.3.1755
1. puoliso 1736 Sotkamossa Susanna Isaksdotter Sinia[20]
2. puoliso 5.4.1745 Oulussa leski Margeta Mickelsdotter Oman
3. puoliso 25.10.1747 Limingassa leski Elina Matintytär Hirvi

Elsa, s. n. 1711, k. 17.3.1760 Kajaanissa
Puoliso 1733 Sotkamossa Gabriel Andersson Snickare, porvari Kajaanissa[21]

Brita, k. nälkään 1717 ja haudattiin Pudasjärvelle[22]

Sofia, k. nälkään 1717 ja haudattiin Pudasjärvelle[23]

Nils Arffman muutti perheineen vuoden 1703 paikkeilla Iihin, jossa toimi pitäjänkirjurina.[24] Nils kuoli Iissä 1713 ja hänet haudattiin 27.9.1713. Iin kuolleitten luettelo on kadonnut, mutta Iin köyhäinrahojen tileissä kerrotaan, että Nilsin (ruumis)saarnan aikana kerättiin kyseisenä päivänä kolehti.[25]

Nils Arffmanin Elsa-leski asui Iissä rippikirjan mukaan vielä 1719 mutta katosi tämän jälkeen paikkakunnalta.[26] Seuraava havainto hänestä on Sotkamosta, jossa kesäkäräjillä 1721 mainittiin majuri Simon Affleckin taloudenhoitaja, vaimo Elsa Frimodig.[27] Niin ikään Paltamon kirkontileissä mainitaan leskivaimo Elsa Frimodig, joka teki kirkolle lahjoituksen 30.9.1722 ja 6.10.1723.[28]

Sukututkimuksellisesti keskeisimmät asiakirjat ovat kuitenkin kaksi talokauppaa koskevaa lainhuudatusmerkintää, jotka tehtiin Paltamon ilmoitusasiain pöytäkirjaan 3.2. ja 27.7.1726. Merkinnöistä käy ilmi, että nimismies ja pitäjänkirjuri Nils Arffmanin leski Elsa Frimodig oli 11.8.1725 myynyt Kaikkolan (Kaickåla, Kaukåla) 1/4-manttaalin verotalon Paltamon kylästä oululaiselle raatimiehelle Erik Uhlbrandtille.[29] Nämä lainhuudatukset ovat ainoat tunnetut asiakirjat, joissa Elsa Frimodig mainitaan Nils Arffmanin leskeksi.

Yhteys Kaikkolan taloon osoittaa samalla, että Nils Arffmanin leski oli mitä ilmeisimmin sama henkilö kuin Simon Affleckin samanniminen taloudenhoitaja. Vuosien 1723, 1724 ja 1725 henkikirjojen mukaan Kaikkolaa nimittäin viljeli majuri Affleck,[30] siis mies, jonka taloudenhoitajana Elsa toimi. Simon Affleck kuoli 9.5.1725,[31] ja jo samana kesänä Elsa myi Kaikkolan pois. Ei ole tiedossa, miten ja milloin Elsa sai Kaikkolan. Voi olla, että Elsa omisti talon jo silloin, kun Simon Affleck sitä viljeli, tai sitten Elsa sai talon Simonilta.

Elsa Frimodig mainitaan Pielisjärven ensimmäisessä säilyneessä rippikirjassa Simon Affleckin palveluskunnan joukossa.[32] Elsa mainitaan niin ikään Pielisjärven syntyneitten ja kastettujen luettelossa useiden lasten kummina, viimeisen kerran 14.1. 1735.[33] Tämä on viimeinen tunnettu maininta hänestä.

Pitäjänkirjuri Daniel Arffman

Johan Nilsson Arffmanin toinen poika ja Nils Arffmanin veli vaikuttaa olleen se Daniel Arffman, joka ilmestyi Oulun henkikirjaan 1678.[34] Jonkin aikaa myöhemmin Daniel muutti Liminkaan, jossa toimi pitäjänkirjurina jo 1683.35 Hän vannoi pitäjänkirjurin valan Limingan talvikäräjillä 1691, ja tässä yhteydessä hänen koko nimekseen mainittiin Daniel Johansson Arffman.[36] Paitsi pitäjänkirjurina, Daniel toimi Limingassa myös lautamiehenä.[37]

Daniel Arffmanin puolisoksi mainittiin jo 1678 Karin Isaksdotter.[38] Edellisen vuoden (1677) henkikirjassa mainittiin samalla paikalla Magnus Björnströmin nimeltä mainitsematon leski,[39] jonka nimeksi tiedämme muista lähteistä Katarina Isaksdotter Lithovian.[40] Herää kysymys, voisiko kyseessä olla sama henkilö. Asiakirjojen perusteella kysymykseen on vastattava myönteisesti. Oulun kuolleitten luettelon mukaan nimittäin 10.9.1730 haudattiin Magnus Björnströmin 99-vuotias leski Katarina Lithovia. Kun sitten vertailemme kuolleitten luettelon merkintöjä Oulun kirkontilien vastaaviin merkintöihin, havaitsemme, että samalle päivämäärälle 10.9.1730 on tehty kirjaus Daniel Arffmanin lesken hautauksesta![41] Vaikuttaa siis vahvasti siltä, että Magnus Björnströmin leski Katarina Isaksdotter Lithovia ja Daniel Arffmanin puoliso Karin Isaksdotter olivat yksi ja sama henkilö.

Daniel Arffmanilla ja Karin Isaksdotterilla oli ainakin yksi pienenä kuollut lapsi, jonka hautauksesta tehtiin merkintä Oulun kirkontileihin 22.5.1678.

Vaikuttaa siltä, ettei Daniel Arffmanilta jäänyt aikuiseksi asti eläneitä jälkeläisiä. Näin katkesi myös Sursill-suvun haara, sillä kuten nyt tiedämme, Danielin puoliso ilmeisesti kuului Lithovius-sukuun. Vaikka Danielin suku päättyi, hänen sukunimensä jäi elämään Limingassa, sillä Arffmanina tunnettu talo vaikuttaa saaneen nimensä tämän varhaisen omistajansa mukaan. Tästä seuraa, ett-

eivät kaikki Arffmanin nimeä Suomessa kantaneet henkilöt ole samaa sukua.

Kimmo Kemppainen

Lähteet ja viitteet

Tässä tutkimuksessa käytetyt historiakirjatiedot ovat peräisin Suomen Sukututkimusseuran historiakirjakopioista lukuun ottamatta niitä tietoja, joiden osalta toisin mainitaan.

1 Kaarlo Arffmanin kirjallinen tiedonanto.

2 Qwarntull Mantals Längd af Neder Torneå Sochn Pro A.o 1674. (4.2.); SSHY:n Digiarkisto http://83.150.87.40/sshy/kirjat/Laanintilit/lansipohjan_laani/henkikirja_1674-1674_cd995/395.htm.

3 Qwarntull Mantahls Längdh för Torneå Stad åhr 1681 (7.3.); Suomen Sukuhistoriallisen Yhdistyksen (SSHY) Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Laanintilit/lansipohjan_laani/henkikirja_1681-1681_cd995/68.htm. Vihjeestä kiitos Simo Teirilälle.

4 Eino Tamelander: Tornion kaupungin pesäluetteloja 1666–1800 (s. 9). Jakaja Avelan Kirjakauppa O.Y. Tornio.

5 Tornion kaupungin raastuvanoikeus 20.9.1681 f. 436; mf. FR 653.

6 Tornion kirkontilit 1666; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/tornio/tilit_1665-1689_ik195/6.htm.

7 Familysearchin mukaan Tukholman Katariinan seurakunnassa vihittiin 30.1.1694 Adolff Johaninpoika Arfman ja Margareta Jonsdotter. Kaarlo Arffmanin tiedonannon mukaan Adolff oli torniolainen, joten hän ilmeisesti kuului Johan Nilsinpoika Arffmanin lapsikatraaseen.

8 Persone Lengd af Uhlåborgz Stadh pro A.o 1678 (12.1.); kuvasta kiitos Matti Lundille.

9 Häradz Vintter Tingh Uhlå Sochnar 12.–13.2.1691 s. 99; mf. ES 2037; Kansallisarkiston Digitaaliarkisto http://digi.narc.fi/digi/fullpic.ka?kuid=3690311&zoom=1&x=1&y=1&sx=400&sy=400.

10 Oulun kaupungin kirkontilit 1678; mf. IK 141; ilmoitus Nils Arffmanin hääkelloista puuttuu Suomen Sukututkimusseuran historiakirjakopioista, mikä ehkä johtuu siitä, että ilmoitus on kirjattu loppulaskelman jälkeiseen rästiluetteloon.

11 Oulun kaupungin raastuvanoikeus 7.11.1691 s. 275; mf. ES 3090; Oulun kaupungin raastuvanoikeus 10.6.1693 s. 164–165; mf. ES 3090; kapteeni Bergin lesken Margareta Kjellsdotterin hautauksesta on merkintä Oulun kirkontileissä 7.3.1688.

12 Iin rippikirja 1700–1706, f. 31: SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/ii/rippikirja_1700-1713_ik250/35.htm.

13 Oulun kaupungin rippikirja 1760–1765 f. 176; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/oulu/rippikirja_1760-1765_tksrk_ik129/181.htm.

14 Karin Arffman mainittiin leskeksi, kun hänet kuulutettiin avioliittoon Tukholman suomalaisessa seurakunnassa 10.12.1721.

15 Margareta mainittiin viimeksi sisarensa Karinin lapsen kummina Tukholman suomalaisessa seurakunnassa 22.1.1722.

16 Kajaanin kaupungin kinkerikirja 1762 f. 8; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/kajaani/rippikirja_1762-1769_ik87/13.htm.

17 Iin rippikirja 1714–1721 f. 23; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/ii/rippikirja_1714-1727_ik250-251/28.htm.

18 Kajaanin kinkerikirja 1762 f. 13; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/kajaani/rippikirja_1762-1769_ik87/18.htm.

19 Lisan patronyymiksi mainittiin vihittäessä ilmeisesti väärin "Johansdotter".

20 Timo Sarkkinen ja Jukka Vaarnanen: Kajaanin, Paltamon ja Sotkamon seurakunnissa avioliittoon kuulutettuja 1733–1748. Oulun Sukututkimusseuran julkaisuja 16.

21 Timo Sarkkinen ja Jukka Vaarnanen: Kajaanin, Paltamon ja Sotkamon seurakunnissa avioliittoon kuulutettuja 1733–1748. Oulun Sukututkimusseuran julkaisuja 16.

22 Iin kuolleitten luettelon mukaan.

23 Iin kuolleitten luettelon mukaan.

24 Iin rippikirja 1700–1706, f. 31: SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/ii/rippikirja_1700-1713_ik250/35.htm.

25 Iin kirkontilit (köyhäinrahat) 1713 s. 25; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/ii/tilit_1699-1795_ik261/20.htm.

26 Iin rippikirja 1714–1721 f. 23; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/ii/rippikirja_1714-1727_ik250-251/28.htm.

27 Härads Sommar och Höste Ting Sotkamo Sochn 14.–15.8.1721 s. 362; mf. ES 2049.

28 Paltamon kirkontilit 1722 ja 1723; SSHY:n Digiarkisto
http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/paltamo/tilit_1681-1727_ik186-187/130.htm,
http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/paltamo/tilit_1681-1727_ik186-187/135.htm.

29 Specification öfwer dee upbud och Intekningar som är skedde och förlupne wed Wintter Tinget med Allmogen af Paldamo Sochn d: 3 Februarii 1726 och fölljande dagar. Mf. ES 2076.
Upbud och Inteknings Protocoll hållit wed Sommar- och Höste Tinget I Paldamo Sochn d: 27 etc Julii 1726. Mf. ES 2076.

30 Qwarntuls Manthals Längd öfwer Paldamo Sochn Pro A:o 1723 (14.2.); mf. ES 3060,
Qwarntulls Mantahls Längd [öfw]er Paldamo Sochn Pro Anno 172[4] (5.2.); mf. LT 1324,
Qwarntulls Mantahls Längd Öfwer Paldamo Sochn Pro A:o 1725 (20.12.1724); mf. LT 1287.

31 Pielisjärven kuolleiden ja haudattujen luettelo 1726; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/pielisjarvi/syntyneet-vihityt-kuolleet_1723-1740_tk1340/23.htm.

32 Pielisjärven rippikirja 1723–1745; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/pielisjarvi/rippikirja_1723-1745_tk1330/9.htm.

33 Pielisjärven syntyneitten ja kastettujen luettelo 1735; SSHY:n Digiarkisto http://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/pielisjarvi/syntyneet-vihityt-kuolleet_1723-1740_tk1340/65.htm.

34 Persone Lengd af Uhlåborgz Stadh pro A.o 1678 (12.1.); kuvasta kiitos Matti Lundille.

35 Persone ell.r Mantals Längd aff Limingå Sochen Pro A:o 1683 (16.2.); mf. LT 1383.

36 Häradz Vintter Tingh Limmingå Sochn 29.–30.1.1691 s. 54; mf. ES 2037; Kansallisarkiston Digitaaliarkisto http://digi.narc.fi/digi/fullpic.ka?kuid=3690268&zoom=1&x=1&y=1&sx=400&sy=400.

37 Matti Lundin tiedonanto.

38 Persone Lengd af Uhlåborgz Stadh pro A.o 1678 (12.1.); kuvasta kiitos Matti Lundille.

39 Persone Längd af Uhlåborgz Stadh Pro A:o 1677 (9.4.); kuvasta kiitos Matti Lundille.

40 Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1642–1852 (Isak Björnström) http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U443.

41 Oulun kaupungin kirkontilit 1730; mf. IK 141.

Uusi matkanjärjestäjä esittäytyy

Kun näin vuoden 2009 Orpanassa ilmoituksen, jossa etsittiin yhdistykselle uutta matkanjärjestäjää lopettelevan Jukka Sirénin tilalle, olin kyllä hiukan kiinnostunut. Ajattelin kuitenkin, että varmaan löytyy ehdokkaita, joilla on verkostoa valmiiksi ja kiinnostusta tämänkaltaiseen toimintaan. Kun sitten huomasin seuraavassa lehdessä saman ilmoituksen, ajattelin, että ehkä ehdokkaita ei ollutkaan tungokseen asti. Näin hämäläiseltä kesti vielä kuukausia funtsata asiaa.

Tammikuussa 2010 sitten Sampolan sukututkimuspäivillä kävin kyselemään tilannetta ja Hilja kertoi, että oli jo pelätty matkojen järjestämisen loppuvan kokonaan. Sovimme samalla ensimmäisestä tapaamisesta hallituksen kanssa, jolloin voisin esittäytyä, kertoa kokemuksiani ja näkemyksiäni matkojen järjestäjänä. Samalla pääsin tunnustelemaan hallituksen työskentelyilmapiiriä, joka osoittautui olevan rento, hyväntuulinen ja avoin.

Hallitus oli edelleen tapaamisemme jälkeen kiinnostunut ja antoi mahdollisuuden. Ensimmäinen ehdotukseni Forssan ja Tammelan seudulle tehtävästä retkestä hyväksyttiin heti. Toivottavasti jäsenistö ottaa hiukan uudenlaiset matkat vastaan. Jukka Sirénillä Leena-vaimoineen on ollut mahtavat kontaktit ja runsaasti tietoa historiasta ja sukututkimukseen liittyvistä asioista.

Olen eläkkeellä ja harrastanut sukututkimusta muutaman vuoden. Koulutukseni ja ammattini on ollut tekniikan alalla, joten lähestymistapani on varmasti erilainen kuin Jukalla on ollut. Aiemmin olen järjestänyt matkoja työpaikkani kamerakerholaisille sekä luontomatkoja.

Tavoitteeni on, että matkat tarjoavat jokaiselle jotakin: kirkkoja, museoita, kyliä, kartanoita, hyvää syötävää ja tämä kohtuuhintaan. Koska matkoja on järjestetty jo vuodesta 1980, en taida löytää aina vain uusia kohteita ja paikkakuntia. Uskon, että koska tarjontaa on tullut näiden vuosien aikana lisää ja samoin yhdistykseen on liittynyt uusia jäseniä, voimme matkata myös paikkakunnille, joilla on jo aiemminkin käyty.

Matkan jälkeen hallituksen sähköpostin kautta ja myös kokouksissa voitte antaa ehdotuksia ja palautetta. Matkojen aikana en ehkä pysty vaikka

Kuva Hilja Toivio

haluaisinkin ottaa palautetta vastaan, koska matkoilla on oppaiden ja ravitsemuspaikkojen takia sovitut aikataulut ja siinä pysyminen vaatii itseltäni keskittymistä. Aika suuri rajoitus on, että tulen bussissa helposti pahoinvoivaksi, enkä mielelläni käytä lääkkeitä, koska ne nukuttavat. Joudun siis istumaan edessä, enkä valitettavasti voi lukea bussissa. Toivottavasti tämä ei liikaa haittaa matkoilla.

Ensimmäinen matka on siis suunniteltu, sovittu ja varattu. En aio lannistua, vaikkei se jäsenistön kiinnostusta herättäisikään. Jos sitten jatkossakin tulee käymään samoin, joudumme hallituksen kanssa vetämään asiasta omat johtopäätökset, niin kuin politiikoilla on tapana sanoa.

Toivottavasti tapaamme sitten Vanhan kirkon edessä lokakuisena aamuna.

Marja Pärri

Kiitokset Jukalle ja Leenalle!

Tampereen seudun sukututkimusseura kiittää sydämellisesti hienoista matkoista seuran retkivastaavana toiminutta Jukka Sirániä. Lämpimät kiitokset kuuluvat myös Jukan vaimolle Leena Sirénille, joka on Jukan rinnalla osallistunut matkojen järjestämiseen.

SYYSRETKI

Forssaan ja Tammelaan 2.10.2010

Lähdemme Tampereen Vanhan kirkon edestä klo 9.00. Aamukahvit juomme Urpolan kartanolla ja tutustumme kartanon miljööseen. Kartanon alueella on myös käsityöläisten kuja ja ostosmahdollisuus. Tyykikylän kierroksen jälkeen käymme Forssan kirkossa. Sitä seuraa opastettu kierros Museotila Hevossillassa, jossa myös lounastamme. Museotilalla tämän vuoden teemana on pula-aika.

Lounaan jälkeen tutustumme Mustialan alueeseen ja Tammelaan sekä Tammelan keskiaikaiseen kirkkoon. Jatkamme kohti Saaren kansallispuistoa, Portaan kylää ja Hämeen Härkätietä. Lopuksi käymme vielä Koijärven kirkossa ja nautimme iltapäiväkahvit yli sata vuotta vanhalla Koijärvitalolla. Paikallinen matkaopas on mukana melkein koko päivän. Takaisin Tampereella Vanhalla kirkolla olemme illansuussa noin puoli kahdeksalta.

Tervetuloa mukaan! Ilmoittaudu pian, sillä paikkoja on rajoitetusti. Retket on tarkoitettu ensisijaisesti seuran omille jäsenille, mutta jos paikkoja jää vapaaksi, voivat myös muut retkestä kiinnostuneet päästä mukaan.

Matka Forssaan ja Tammelaan

- lauantaina 2.10.2010
- lähtö Vanhalta kirkolta klo 9.00, paluu noin klo 19.30
- hinta 55 € (sis. vierailut, opastukset, lounaan, kahdet kahvit)
- ilmoittautumiset sihteerille mieluiten sähköpostitse (hilja.toivio@tamsuku.fi) tai jäsenilloissa viimeistään 14.9.2010
- ilmoittautuessa kerro mahdollinen erikoisruokavaliosi

Kotimaan retkille ilmoittautumisesta

Ilmoittautuminen retkelle on sitova. Esteen sattuessa ilmoittautuminen on heti peruttava seuran sihteerille. Seuran hallitus on päättänyt retki-ilmoittautumisen perumisesta seuraavaa:

- Kotimaahan suuntautuvan retken voi perua vapaasti viikkoa ennen lähtöä.
- Jos retken peruu tämän jälkeen tai ei ilmoita poisjäämisestään, seura perii ilmoittautuneelta puolet retken hinnasta.
- Jos ilmoittautunut voi esittää hyväksyttävän syyn poisjäämisestään, seura perii ilmoittautuneelta viisi euroa.

Tunnetko risukarhin ja Fiskarsin kympin?

130105 **SUOMEN MAATALOUDEN HISTORIAA**

Tampereen työväenopisto, Sampola, luokka 309

16.9.2010 - 14.10.2010, to 17.30 - 19.00

Kurssimaksu 20,00 e , 10 oppituntia

Opettajana FM Hilja Toivio

Tunnetko risukarhin ja Fiskarsin kympin? Kurssilla tutustutaan Suomen maatalouden historian pääpiirteisiin maatalouden alkamisesta EU-aikaan. Kurssilla kuullaan myös, miten maatalouden historiaa voi harrastaa tai etsiä tietoa esimerkiksi internetistä.

Osallistujien toiveen mukaan voidaan tehdä omakustanteinen retki Suomen maatalousmuseo Sarkaan tai Virtain Perinnekylään.

Ilmoittautuminen

- www.tampere.fi/top/
- Tampereen työväenopisto, 03-5654 2222
- ilmoittautuminen alkaa to 26.8. klo 13 - 15
- tämän jälkeen ma-to klo 13.00 - 18.00,
  pe klo 13.00 - 15.00

Vänrikin tarina

Karl Gustav Polviander, Porin rykmentin lipunkantaja

Suomen sodan lopullinen rauhansopimus allekirjoitettiin 3. lokakuuta 1809, noin 201 vuotta sitten. Kurussa on urhoollisen Porin rykmentin lipunkantajan vänrikki Carl Gustav Polvianderin hautamuistomerkki sekä museona "Stoolin tupa", joka oli osa hänen virkatalostaan. Museossa on hänelle kuuluneita tavaroita, joita suvun parista on aikanaan luovutettu, kun virkatalosta vuonna 1906 tehtiin museo Turun linnan pihalle. Kurun Hainarin sotilasvirkatalon hän sai haltuunsa 26. kesäkuuta 1804, jolloin hänet nimitettiin Porin Rykmentin, Ruoveden kompanian furiirin eli majoittajan virkaan.

Nuorempien sukupolvien kiinnostuksen innostamana ryhdyin kokoamaan tietoja vänrikistä, joka oli isoäitini isoisä. Lukuisilla vänrikin jälkeläisillä, ympäri Suomea ja ulkomaillakin, oli pöytälaatikossaan säästössä kuvia, tietoja, lehtiartikkeleita ja joillain jopa hänelle kuuluneita tavaroitakin. Tietoja ei kuitenkaan koskaan ollut koottu yhteen kirjaan, todennäköisesti koska aikaisemmilla sukupolvilla ei ollut käytettävänään tietokonetta laitteineen.

Nyt tietokone mahdollisti tietojen ja kuvien kokoamisen erittäin laajalta vänrikin suvulta, Porin rykmentistä, Turun linnan arkistoista ja lukuisista muista tietolähteistä. Tietoja kerätessäni tulin näkemään, miten paljon vänrikki Polvianderista on kirjoitettu aina 1800-luvulta asti. Vaikka hän on esi-isämme, hänestä on vähitellen tullut kokokansallinen hahmo, joka tavallaan edustaa kaikkia urhoollisia suomalaisia sotureita Suomen sodassa. Siksi katsoin, että tämä historiankirja kuuluu ei ainoastaan suvun tietouteen vaan kaikille suomalaisille. Se on kunnianosoitus kaikille urhoollisille suomalaisille sotureille, joille olen halunnut omistaa sen.

Teos on koruton tarina J. L. Runebergin vänrikistä, metsästystoverista ja ystävästä, Porin rykmentin lipunkantajasta, vänrikki Karl Gustav Polvianderista, Suomen sodan "Vänrikki Stoolin" esikuvasta. Alkulauseen on kirjoittanut nykyinen Porin prikaatin komentaja eversti Eero Pyötsiä.

Kirja kertoo Porin rykmentin maineikkaasta historiasta ja ankarista Suomen sodan taisteluista Adlercreutzin, Gripenbergin, von Döbelnin, Eekin ja Grönhagenin johdolla Kuuskoskella, Siikajoella, Lapualla, Kauhajoella, Lapväärtissä ja Juuttaalla sekä aselevosta Lohtajalla, jota seurasi Olkijoen sopimus ja lopuksi sodan päättyessä Kainuun sopimus.

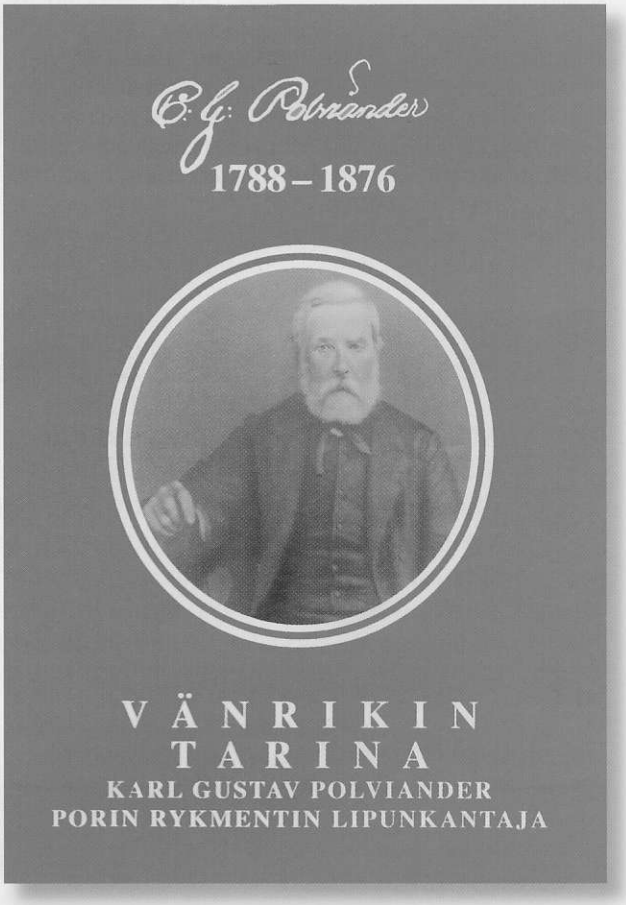

Ylpeydellä urhoollinen Polviander kantoi taisteluiden etunenässä Porin rykmentin lippua ja siinä hulmuavaa sapelia pitävää Porin karhua. Sodan loputtua vänrikki palasi Kuruun sotilasvirkataloonsa, jossa hän Runebergin kanssa teki lukuisia metsästys- ja kalastusmatkoja *Hirvenhiihtäjien* alkulähteillä, luonnonkauniissa ja linturikkaassa Kurussa. Kirja kertoo Suomen sodan veteraanien Kallenpäivien vietosta aina *Vänrikki Stoolin tarinoiden* syntyyn.

Satakuntalaisen laajan pappissuvun jälkeläinen ja suuren perheen isä vänrikki Polviander syntyi Ruotsin vallan aikana ja kuoli Venäjän vallan aikana, mutta hänen sydämensä oli aina täyttänyt suuri toivo omasta vapaasta isänmaasta. Teräksinen vänrikki oli kuollessaan viimeinen Suomen sodan veteraani.

Suomen Kuvalehti kirjoitti vuonna 1878 hänen muistokirjoituksessaan Suomen sodan sotureista: "Korutonta oli heidän elämänsä; he eivät maailman mahtavien joukossa röyhkeilleet, mutt' sydän oli puhdasta kultaa ja tahratonna se viimeiseen hengenvetoon asti sykki isänmaalle."

Vuonna 1906 Turun ja Porin läänin maaherra, valtiopäiväedustaja Wilhelm Theodor von Kraemer ja hänen poikansa Helsingin joukkojen komentaja everstiluutnantti Robert von Kraemer, joka oli asunut jonkin aikaa Kurussa, tekivät vänrikin sotilasvirkatalosta sen kansallishistoriallisen arvon takia "Stoolin tupa" -museon Turun linnan pihalle. Vuonna 1934 Porin rykmentti kunnosti vänrikin hautamuistomerkin, joka paljastettiin tuhatlukuisen yleisöjoukon läsnäollessa. Vuonna 1960 "Stoolin tupa" -museo palasi Kuruun. Vuonna 1987 Kurun silloinen kanttori Pentti Tynkkynen sävelsi Polvianderista oopperan *Vänrikki Stool*, jota esitettiin täysille katsomoille arvovaltaisten vieraiden läsnäollessa. Vuonna 2008 Polvianderin synnyinkodin pihalle Mouhijärvellä pystytettiin muistomerkki *Vänrikki Stool*.

Kirjoittamassani *Vänrikin tarina* -kirjassa on paitsi tietoja Karl Gustav Polvianderin esipolvista ja lapsista myös runsaasti kuvia Kurusta, Ruovedeltä, Mouhijärveltä, Ikaalisista, vänrikkiin liittyvistä eri tilaisuuksista Kurussa ja "Stoolin tuvasta" esineineen, Porin rykmentin Suomen sodan taistelupaikkojen kuvia ja karttoja, jotka kertovat lukijalle siitä ankarasta sodasta, jossa kaikilta miehiltä vaadittiin suurta isänmaallisuutta, urhoollisuutta, rohkeutta ja taistelutaitoa.

Vänrikin kuva ja hänen allekirjoituksensa koristaa kirjan sinivalkoista paperista suojakantta. Kirjassa on siniset kovat kangaskannet ja selustan teksti on hopeakirjaimilla. Kirjaa on myytävänä kirja- ja verkkokaupoissa hintaan 22,90 €. Olen lahjoittanut kirjan myös Tampereen seudun sukututkimusseuran kirjastoon. Hyviä lukuhetkiä teille kaikille!

Tuulikki Sillanpää-Janssen

Perheenjäsenet seuraan puoli-ilmaiseksi

Mikäli samassa perheessä on useampia sukututkijoita, jotka haluavat kuulua Tampereen seudun sukututkimusseuraan, voivat he liittyä mukaan perhejäseninä. Kun perheessä on yksi täyden jäsenmaksun maksava sukututkija, voivat muut samassa osoitteessa asuvat päästä jäseneksi puoleen hintaan. Orpana-lehti lähetetään vain täyden jäsenmaksun maksaneelle mutta muuten perhejäsenet saavat nauttia kaikista samoista jäseneduista. Käyttäkää tilaisuus hyväksenne ja liittykää seuraan vaikka koko perhe!

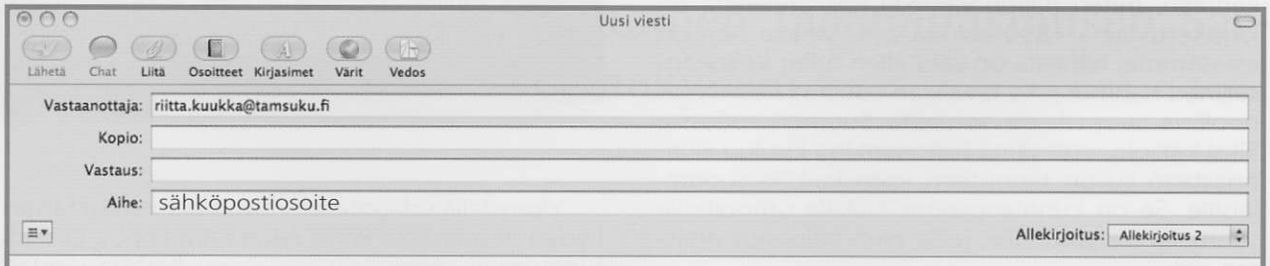

Ilmoita sähköpostiosoitteesi

Seura on tulevina vuosina siirtymässä sähköpostilaskuihin taloudellisista ja ekologisista syistä.
Lähetäthän jo nyt sähköpostiosoitteesi jäsensihteeri Riitta Kuukalle osoitteeseen

riitta.kuukka@tamsuku.fi

Enoni talvisodassa

Aarno Nieminen

Bruuno Nieminen

Oiva Nieminen

Viime vuoden marraskuussa, kun talvisodan syttymisestä tuli kuluneeksi 70 vuotta, mielessäni heräsi kysymys Oiva-enon kaatumisesta. Milloin hän kaatuikaan? Vastaus löytyi nopeasti, sillä tieto oli toki sukututkimusarkistossani. Mutta siinä ei syystä tai toisesta ollutkaan hänen hautaamispäiväänsä. Kysyttyäni tämä tieto tuli Ruoveden kirkkoherranvirastosta sähköpostitse seuraavana päivänä. Minua rupesi ihmetyttämään noin kuuden viikon viive kaatumisen ja hautaamisen välillä, ja tämän ihmettelyn tuloksena oli lopulta tämä kirjoitus.

Ennen talvisotaa

Talvisotaa edeltäneeltä ajalta minulla on pari häivähdyksenomaista muistikuvaa, jotka molemmat jotenkin liittyvät Oiva-enoon ja talvisotaan. Varhaisempi niistä ja ainoa Oivasta on, että hän oli joskus 1930-luvun lopulla käymässä kodissani Lielahdessa, kuten suurin piirtein kaikki muutkin Niemisen sisarukset pitivät usein luontevana tapanaan tehdä.

Muistan nimenomaan sen – mikä oli minusta jotakin hyvin erikoista – että hän tanssitti tuolia meidän olohuoneen lattialla ja lauloi kuuluvalla, hyvällä äänellään Mustaa Rudolfia. Meillä ei moista liene koskaan aikaisemmin tapahtunut, sillä isälläni oli melko varma, mutta lajissaan hyvä musiikkimaku. Hän ei nimittäin sietänyt "renkutuksia", jollaiseksi aikanaan suosittu Musta Rudolfkin liene ollut luokiteltavissa. Lisäksi sellainenkaan musiikki, josta hän todella piti, ei saanut olla liian "pliisua".

Muistan jollakin hyvin epämääräisellä tavalla myös, että kun olin isän ja äidin kanssa saattamassa tätejäni Elliä ja Fannia heidän kotimatkalleen Kanadaan, junassa levisi tieto, että Saksa oli hyökännyt Puolaan. En tietenkään ymmärtänyt tämän merkitystä tai että tämä tapahtui syyskuun 1. päivänä 1939, sillä olin silloin vasta vähän yli viisivuotias. Mutta jotakin tärkeää se oli, koska asia jäi niin mieleeni. Kerrottiin, että tädit pääsivät kirjaimellisesti mutta turvallisesti viimeisellä laivalla takaisin uuteen kotimaahansa.

Pari kuukautta myöhemmin syttyi talvisota, josta muistan selvästi ensimmäisen Lielahdessa annetun ilmahälytyksen nimenomaan siitä syystä, että äitini oli niin hermostunut ja peloissaan, ettei ollut millään saada lakkia leukani alta kiinni. Lopulta se onnistui, sitten ulos ja muun Vainion vaimoväen ja lasten kanssa päätä pahkaa Teivaalantietä kohti Teivaalaa. Koska väestönsuojia ei ollut käytettävissä, hälytyksen tullessa piti mennä piiloon metsään, jollainen toki olisi löytynyt lähempääkin. Viholliskoneita ei sillä kerralla kuitenkaan tullut Lielahden ilmatilaan. Myöhemmin Lielahtea kyllä pommitettiin. Olisiko erään kerran sellutehdas ollut tavoitteena, mutta vain sen pääporttikoppi tuhoutui ja Niemen pirtin idänpuoleinen pääty vaurioitui. Pääosin pommit tekivät avantoja Näsijärveen ja monttuja pellolle entisen Possijärven alueelle.

Tiesin ennestään, että talvisodassa maata puolustivat Niemisen veljeksistä vuonna 1912 syntynyt Bruuno ja 1915 syntyneet kaksospojat Aarno ja Oiva, mutten tiennyt tarkemmin heidän vaiheistaan. Siksi tilasin Kansallisarkistosta veljesten kantakorttien jäljennökset, koska kuvittelin, että heidän päävaiheensa selviäisivät luotettavasti juuri

niistä. Luulin, että sotaväen perusteellisuus ja täsmällisyys niissä kukkisivat – mutta kaikkea vielä. Varsinkin Bruunon mutta myös Aarnon kortti oli lievästi sanoen varsin vajavaisesti täytetty, Oivan jonkin verran paremmin.

Sentään selviää, että Bruuno oli suorittanut 350 vuorokauden asevelvollisuutensa vuonna 1934 Polkupyöräpataljoona 1:ssä, joka Wikipedian mukaan toimi vuodet 1921–1936 Terijoella. Hänen varusmiespalveluksensa mukaiseksi aselajiksi on merkitty huolto ja erikoiskoulutukseksi autonkuljettaja. Epätarkkuuden ja -luotettavuuden huippu on, että Bruuno ei kantakorttinsa mukaan olisi lainkaan osallistunut talvisotaan! Paitsi että tiesin asian oikean laidan itse, Ruovedellä ilmestyneen *Isänmaan hyväksi* -teoksen tietojen perusteella hän siihen osallistui ja oli mukana JR 16:n huoltojoukoissa kuorma-autonkuljettajana ainakin Tolvajärven taisteluissa, joissa olivat myös hänen veljensä.

Kaksospojat Aarno ja Oiva olivat suorittaneet saman 350 vuorokauden mittaisen palveluksensa vuosina 1936–1937 Polkupyöräpataljoona 2:ssa, joka sijaitsi Kannaksen Valkjärvellä melko lähellä Neuvostoliiton rajaa. Molempien aselajiksi ilmoitetaan jalkaväki ja erikoiskoulutukseksi kiväärimies, Aarnolla ensisijaisesti kuitenkin satulaseppä. Pituutta Aarnolla oli varusmiehenä 164 cm ja painoa 70 kg. Oiva oli selvästi Aarnoa kookkaampi, 172 cm:n mittainen. Painoa hänelle oli kertynyt 75 kg.

He taistelivat ensiksi Tolvajärvellä ja sitten Ägläjärvellä, Aarno pienempiä kahakoiden lisäksi vielä Aittojoen tuntumassa. Näitä menestyksellisiä ja vaikeita taisteluja sotahistorioitsijat pitävät maan itsenäisyyden säilymisen kannalta varsin tärkeinä. Valitettavasti Aarnon ja Oivan komppanian sotapäiväkirjat eivät Kansallisarkiston ilmoituksen mukaan ole käytettävissä, sillä ne ovat joko tuhoutunut tai jonkin muun tahon hallussa. Siksi tämä kertomus nojautuu ensisijaisesti pataljoonan päiväkirjoihin, joita onneksi on pidetty käsittääkseni huolellisesti.

Bruuno ja Aarno säilyivät hengissä, mutta Oiva kaatui Ägläjärven taistelussa 19.12.1939. Tieto kaatumisesta meni lähes aina seurakunnan papiston välityksellä lähiomaisille, tässä siis Ruoveden pappilasta mummulaani Mäkelään, josta se tuli sitten muille omaisille, mm. meille Lielahteen. Aarnokin on toki voinut asiasta kenttäpostin välityksellä ilmoittaa.

Muistan hämärästi, kun tämä surullinen tieto tuli kotiini. Eteisessä oli lisäkseni äiti ja joku toinen nainen, luultavasti Tyyne-täti. Molemmat itkivät suureen ääneen ja syyksi sanottiin, että Oiva-eno oli kaatunut. Ymmärtämättä kaatumisen tätä kolkkoa merkitystä ihmettelin lapsenmielessäni, että jonkun kaatumisen johdosta syntyi moinen mielenliikutus.

Oiva haudattiin vasta 4.2.1940. Tämä viivästyminen johtui ainakin osittain siitä, että vasta jonkinasteisen kiistelyn jälkeen päätettiin kaatuneet toimittaa kotiseurakuntiensa kirkkomaahan haudattaviksi; kaatuneiden kuljetus oli tietenkin niissä oloissa melkoinen järjestely- ja kuljetustehtävä.

Minulla on jonkinlainen mielikuva hänen hautajaisistaan Ruoveden kirkossa ja hautausmaalla. Ainakin oli kova pakkanen. Mielessäni on ollut sellainen harhakäsitys, että samalla päivänä kuin Oiva olisi haudattu myös Jorma Gallen-Kallela, ja että tilaisuudessa olisi laulanut Aulikki Rautawaara. 1.1.1940 ilmestyneen Ruovesi-lehden mukaan Gallen-Kallela haudattiin "viime keskiviikkona", ja Aulikki Rautawaara tosiaankin lauloi. Noin kuukausi myöhemmin tapahtuneesta Oivan siunaustilaisuudesta lehdessä ei ollut mainintaa. Puheet näistä kahdesta siunaustilaisuudesta olivat mielessäni menneet sekaisin.

Jatkosotaan, josta joskus myöhemmin ehkä lisää, osallistui jälleen kolme enoa, Bruunon ja Aarnon lisäksi 1922 syntynyt Matti. Tästä kestoltaan paljon pidemmästä sodasta kaikki kolme palasivat hengissä.

III/JR 16 perustetaan

Aikuisten silmissä Suomen tilanne näytti syksyllä 1939 epävarmalta. Vaikkei kovin vahvasti uskottu sellaiseen mielettömyyteen, että maamme joutuisi sotaan, pataljoonan sotapäiväkirja kertoo, että Tampereen sotilaspiirin esikuntaan kokoontui 12.10. joukko vakinaisen väen upseereita ja paikallisen suojeluskunnan reserviupseereita saamaan määräyksiä joukko-osaston perustamiseksi ylimääräisiä kertausharjoituksia (YH) varten. Muodostettavan Jalkaväkirykmentti 16:n (JR 16) III pataljoonan komentajaksi määrätty kapteeni K. Turkka oli ensimmäisiä paikalle saapuneita. Löytämäni miehistöluettelon mukaan pataljoonan 17 upseerista vain hän, kapteeni A. Heinonen sekä kadetti M. Kunnas olivat vakinaisesta väestä. Muut kuten kapteeni Jussi Leimu ja tamperelaisten ehkä paremmin tietämä luutnantti Eero Kivelä olivat reservin upseereja.

Kun jokainen liikekannallepanosta vastaava upseeri oli saanut oman yksikkönsä muodostamiskäskyn, ilmoitettiin, että valmistelupäivä on perjantai 13.10. ja ensimmäinen liikekannallepanopäivä lauantai 14.10. sekä että kolmannen pataljoonan perustamispaikaksi oli varattu "Tyttökoulu, Rautatienkatu 3–5", jonka luokkahuoneisiin sotilaspiiri oli jokaista yksikköä varten toimittanut osan niille kuuluvaa varustusta ja aseistusta. Samalla annettiin sotaväen malliin määräys näiden tavaroiden luetteloimisesta. Pataljoonan vahvuus oli 17.10. mennessä 27 upseeria, 135 aliupseeria ja 662 sotamiestä, yhteensä siis 824 sotilasta.

Kantakorttien mukaan Aarno ja Oiva – kuten ilmeisesti Bruunokin – ilmoittautuivat liikekannallepanon jälkeen heti 14.10. Tampereella. Pataljoonan miehistöluettelon, jossa Bruunon nimeä ei ole, mukaan Aarno ja Oiva kuuluivat (rykmentin) seitsemänteen komppaniaan; molemmat mainitaan luettelossa sotamiehiksi. Tässäkin luettelossa on virhe, sillä Oiva perimätiedon mukaan ylennettiin korpraaliksi; kantakortin mukaan tämä tapahtui 21.7.1937 eli varusmiespalveluksen loppuvaiheessa. Talvisodassa hän edelleen perimätiedon ja *Isänmaan hyväksi* -teoksen mukaan toimi lyhyen ajan ryhmänjohtajana.

Aarnon kantakortista käy ilmi, että hän oli varusmiespalveluksen kolmen ensimmäisen kuukau-

den kiväärimieskoulutuksen jälkeen saanut erityiskoulutuksen satulasepäksi. Paitsi saappaiden myös satuloiden ja valjaiden oli oltava kunnossa. 14.10. alkaen hänet on toisaalta merkitty seitsemänteen komppaniaan mutta toisaalta koko talvisodan ajan suutariksi. Sekä Bruuno että Aarno olivat siis talvisodan ajan huollon puolella. Omituista että Aarno "lomautettiin toistaiseksi" JR 16:sta 28.4.1940 eli miltei kuukausi sen jälkeen kuin pataljoonan sotapäiväkirjassa on päättymispäiväys "Tuupovaara, maaliskuun 30 p:nä 1940". Jospa oli pelko siitä, että kunnostettuja saappaita, valjaita ja satuloita piankin tarvittaisiin uudelleen?

Kun talvisotaa oli käyty muutama päivä, Suomen sodanjohdolle selvisi, että vihollinen oli ryhmittänyt joukkojaan odotettua enemmän Laatokan Karjalan rajalle ja edennyt jo pitkälle Ägläjärven ja Tolvajärven suuntaan. Niinpä omia joukkoja oli vahvistettava nopeasti, ja tässä tarkoituksessa perustettiin nk. Osasto Talvela, jonka tärkeäksi osaksi tuli juuri JR 16, jonka yksiköt Wikipedian mukaan olivat esikunta, esikuntakomppania, kolme jalkaväkipataljoonaa, kranaatinheitinkomppania ja kolonna. Sotapäiväkirjoissa mainitaan lisäksi konekiväärikomppanioita, joita lienee ollut kolme. Kun seuraavassa käytän sanaa pataljoona, tarkoitan kolmatta pataljoonaa, ja konekiväärikomppania, tarkoitan kolmatta konekiväärikomppaniaa, ellen toisin mainitse.

Harjoitellaan ja valmistaudutaan

Pataljoona oli hämmästyttävän nopeasti koossa, myös siksi että siihen oli jo edeltä käsin määrätty kuuluviksi etupäässä Hämeestä kotoisin olevia miehiä. Se viipyi Tampereella vain viikon verran, sillä se lähti liikkeelle jo 20.10.1939 klo 8.54 junalla, jossa oli peräti 58 vaunua. Pataljoonan sotapäiväkirjasta ei käy suoraan ilmi, lastattiinko tähän junaan koko rykmentti vai vain pataljoona; luullakseni vain pataljoona. Saapuminen Taavetin asemalle tapahtui seuraavana päivänä klo 2.10. Juna purettiin välittömästi, ja klo 5.30 alkoi marssi kohti Patolahden kylää.

Pataljoonassa oli kolme jalkaväkikomppaniaa, nimittäin seitsemäs, johon Aarno ja Oiva oli miehistöluettelossa merkitty kuuluviksi, kahdeksas ja yhdeksäs sekä konekiväärikomppania varusteineen ja kalustoineen, jotka eivät suinkaan tässä vaiheessa olleet kaikin puolin kunnollisia. Pataljoonan adjutantin, aluksi res. luutn. Olavi Kostian, pitämässä sotapäiväkirjassa mm. huomautetaan, että koska sotilasasut olivat mitoitetut kantahenkilökunnan mukaan ja koska siviilistä tulleet miehet olivat pulskempia, tuppasivat vaatteet olemaan liian pieniä.

Eikä sotilasasuja yksinkertaisesti riittänyt heti kaikille. Niinpä pataljoonan valmistautuessa erääseen tarkastukseen, käskettiin niitä, joilla vielä oli vain siviilivaatteet mutta joilla kuitenkin sattui olemaan mantteli, pukemaan se siviilivaatteiden päälle, kaiketi siksi että näyttäisivät sotilaallisemmilta tai ainakin samankaltaisemmilta kuin paremmin varustetut.

Miehistön "viihtyvyydestäkin" haluttiin leirin aikana pitää huolta. Niinpä erään kerran oli tarkoitus järjestää tanssit, mutta hanke ei onnistunut, koska tilaisuuteen tuli vain "3–4 neitosta". Kyllä poikia varmaan kiukutti!

Tämän runsaan kuukauden aikana riitti ohjelmaa. Leiriydyttiin pari kertaa, naamioiduttiin, linnoittauduttiin ja harjoiteltiin aseiden käyttöä ja sodankäyntiä. Pidettiin tarkastuksia ja katselmuksia kuten sotaväessä on tapana. Jotkut pääsivät lomallekin. Itse rykmentinkomentaja everstiluutnantti A. Pajari lomaili vajaan viikon 24.–29.11.1939. Hänen sijaisekseen määrättiin mainittu kapt. Turkka, jonka sijaiseksi vuorostaan määrättiin konekiväärikomppanian päällikkö, res. kapteeni Leimu. Vaikka oli yö, 25.11. lähti noin sata miestä ihan luvalliselle 6½ vuorokauden ryhmälomalle. Aarnon ja Oivan komppaniasta ei lomalle päästy.

Rintamalle

Reservinä olo päättyi, kun itsenäisyyspäivän aattoyönä klo 2.20 rykmentin adjutantti, luutnantti Sillanpää soitti antaen komentajan nimissä lyhyen käskyn, jonka mukaan pataljoonan oli oltava lastausvalmiina Taavetin aseman luoteispuolella olevassa metsikössä klo 9.30. Kymmenen minuuttia myöhemmin adjutantti antoi kaikille yksiköille puhelimitse uuden käskyn, jonka mukaan komppanioiden oli oltava maantiellä marssivalmiina klo 7.30. Marssiin oli valmistauduttava ja se oli suoritettava ottaen ilmavaara huomioon; leirin tienoilla oli näet muutaman päivän aikana näkynyt ja kuulunut viholliskoneita.

Kuten käsky kuului, klo 7.30 yksiköt olivat marssivalmiina, ja välittömästi sen jälkeen annettiin käsky lähteä liikkeelle. Klo 9–9.30 komppaniat saapuivat "Taavetin asemayhdyskuntaan". Jostakin syystä sotilaskuljetusjunaa ei vielä saman päivän aikana saatu käytettäväksi, joten miehistölle piti järjestää jonkinlainen tilapäismajoitus. Itsenäisyyspäivän vastaisena yönä klo 2.30 juna vihdoin saapui, ja lastaus saattoi alkaa.

Täydellinen pimeys ja ratapihalla sattuneet kuormien pakostakin sattuneet ruuhkautumiset vaikeuttivat lastausta. Klo 5.08 kuljetusjuna oli kuitenkin valmis ja se lähti Taavetista kohti Värtsilää, johon tultiin saman päivän iltana klo 18.30. Jälleen kuormat purettiin ja klo 21.30 alkoi marssi kohti Korpiselkää. Kelin pehmeys ja monet vaikeakulkuiset mäet hidastuttavat kulkua niin, että miesten oli tuon tuostakin "kaikkensa ponnistaen autettava ylilastattuja kuormia".

Pataljoona saapui 7.12. noin klo 1–2 vajaan 20 kilometrin päässä sijaitsevaan Hominvaaraan, jonne pataljoonankomentaja oli rientänyt autolla ennakolta selvittämään majoittumismahdollisuuksia. Aamupäivällä ruokailtiin ja kunnostettiin kuormastoa. Vähemmän tarpeellisia tavaroita jätettiin kulun helpottamiseksi Hominvaaraan, josta lähdettiin klo 15.30 kohti Korpiselkää.

Marssi muodostui vähintään yhtä raskaaksi kuin edellisenä päivänä. Maasto oli näet yhä sangen mäkistä, minkä lisäksi pataljoona kohtasi tiellä autokolonnia, jotka muutamin paikoin tukkivat pahasti kulkutien. Miesten uupumuksen johdos-

ta marssi jouduttiin keskeyttämään ennen Korpiselän kirkonkylää siitä huolimatta, että tilanne Tolvajärven, jonne pataljoonan tulosta oli ilmoitettu ja jonne sen olisi ollut riennettävä, ja Ägläjärven välillä oli useista kiirehtimiskehotuksista päätellen varsin sekava ja pikaisten lisävoimien tulo välttämätön.

Kun yhteydenotto ylempään komentoportaaseen ja uusien yksityiskohtaisten määräysten saanti oli näissä olosuhteissa pakko, riensi ensin adjutantti ja yöllä pataljoonankomentaja itse Korpiselän kirkonkylään, josta voitiin ottaa yhteys puhelimitse rykmentinkomentajaan Tolvajärvelle. Miehistö lepäsi vain varsin puutteellisesti Hominvaarassa muutamien joukkueiden tosin jatkaessa erehdyksessä autokolonnan mukana Korpiselkään. (Pataljoonan sotapäiväkirjan pito vaikuttaa siinäkin mielessä luotettavalta, että siinä kerrotaan myös epäonnistumisista ja jopa kommelluksista.) Miehistön uupumus oli nyt jo silmiinpistävä, eikä ihme, olihan pataljoona joutunut suorittamaan lähtövalmistelut, lastaukset, purkaukset ja nyt viimeksi poikkeuksellisen rasittavat marssit saamatta kertaakaan tilaisuutta kunnolla levätä.

Lähtö kohti Korpiselän kirkonkylää tapahtui 8.12. klo 8.00. Koska tilanne Tolvajärven suunnalla oli yhä kiristynyt, ja JR 16:n nopea avuksi tulo välttämättömyys, pataljoonaa kuljetti nyt autokolonna. Korpiselässä oli pataljoona ja autojono tietenkin ensin pantava järjestykseen. Kun kylän kautta kulki samanaikaisesti muitakin osastoja sekä runsaasti erilaisia kuljetusautoja, syntyi jälleen tilapäistä ruuhkautumista, joten kesti muutaman tunnin ennen kuin lopullinen taipaleelle lähtö kohti Tolvajärveä saattoi tapahtua vaiheittain hieman eri aikoina.

Pataljoonan lähestyessä Tolvajärven kyläaukeaa kohtasivat autot ilmeisen pakokauhun valtaan joutuneen hevoskolonnan, sillä vihollinen antoi tykistökeskityksiä Tolvajärven kylään. Myös lähempänä kylää sijaitsevalla teltta-alueella vallitsi "ainakin osittainen hämminki".

Tolvajärven taistelut

Pataljoonan määränpäässä oli siis taisteltu jo jonkin aikaa. Se ehti auttamaan omia joukkoja, eikä sitä säästetty yhtään, sillä perille päästyään se sai heti tehtäväkseen marssia etulinjaan. Koska vihollinen oli aivan edellä mainittujen tapahtumien viime vaiheessa onnistunut tunkeutumaan Tolvajärven harjujonon kylän puoleiseen päähän, puolustusasemat oli otettava Tolvajärven ja Myllyjärven länsirannalta ja vihollisen eteneminen oli pysäytettävä tällä tärkeällä linjalla jonkin ylemmän komentoportaan käskystä "hinnalla millä hyvänsä".

Pataljoonan ensimmäinen taisteluryhmitys oli seuraava. Seitsemäs (eli Aarnon ja Oivan) komppania otti kapteeni Heinosen johdolla asemansa lohkolla Myllyjärven länsiranta–maantiesilta–hautausmaa. Kahdeksas komppania res. luutnantti Peltosen johdolla oli lohkolla hautausmaa–maamiesseurantalo–kappale rantakaistaletta edellisestä etelään. Konekiväärikomppania oli asemissa res. kapteeni Leimun johdolla "kansakoulukukkulalla" ja sitä lähelle olevan kyläaukean eteläreunassa vahvistettuna Mannisen joukkueella yhdeksännestä komppaniasta. Yhdeksännen komppanian muu osa oli res. luutnantti Kivelän johdolla "Karttalehden 6890/6920 30* 540/80, Korpiselkä, Tolvajärven T:stä länteen olevan talon korkeudella".

Konekiväärikomppania ja yhdeksäs komppania toimivat maamiesseurantalon ja maantiesillan suunnalle asetetusta pataljoonan vasemmasta sivustasta erillisenä res. kapteeni Leimun johtaessa tämän lohkon puolustusta. Pataljoonan komentopaikka oli metsätiellä, jonka vaiheilla vihollisen painostus oli ankarinta ja jonka ylittäminen tuntui olevan sen ensisijaisena pyrkimyksenä. Esikunnan huoltohenkilöstö sekä kaikki kuormastot jäivät Tolvajärveltä Korpiselkään menevän tärkeän huoltotien varrelle 2–4 kilometriä Tolvajärven kylästä luoteeseen.

Illan hämärtyessä ja vihollisen jatkuvasti painostaessa vasenta sivustaa pataljoona joutui ensimmäiselle ja samalla ratkaisevalle koetukselle, sillä taistelukokemustahan ei sillä vielä ollut lainkaan. Yhä lisääntyvä väsymys, vihollisen odottamattoman kiivas tuli ja omat osittain hajalle lyödyt yksiköt ja niiden paniikkimieliala olisivat helposti saattaneet lannistaa miesten rohkeuden. Päiväkirja toteaa, että joskus "näyttikin jo miltei kuin linjojen pitäminen olisi näissä olosuhteissa ollut ylivoimainen tehtävä". Pataljoonan adjutantti sai eräänä tuollaisena hetkenä tehtäväkseen lähteä pyytämään välttämättömältä tuntuvaa apua Osaston Talvelan komentopaikalta. Eversti Talvelan vastaus oli kuitenkin kuulunut: "Sanokaa, että tähän asti on kyllä puhuttu isänmaasta, nyt teidän on näytettävä, että te myös uskallatte kuolla isänmaan puolesta."

Apujoukkoja ei siis sillä kerralla saatu. Sotapäiväkirjan raportoima pataljoonassa vallinnut erinomainen henki sekä sen komentajan henkilökohtainen esimerkki ja toimeliaisuus aiheuttivat kuitenkin, että ensimmäisen taistelun kriittisistä vaiheista selvittiin menestyksellisesti. Upseerien, aliupseerien ja miehistön mieliin kypsyi pian "ehdoton päätös olla väistymättä vaikeimmiltakin tuntuvissa olosuhteissa". Tästä kertoo, että noin klo 22 suorittivat res. luutnantti Isotalon toinen komppania ja res. luutnantti Kivelän yhdeksäs komppania everstiluutnantti Pajarin henkilökohtaisella johdolla rohkean sivustaiskun Tolvajärven eteläpään kautta vihollisen sivustaan Taivaljärven ja Tolvajärven väliselle kannakselle.

Telttoja ei vielä ollut voitu pystyttää 9.12., ja kun kokemus oli jo ehtinyt osoittaa tulenteon vaarallisuuden, vallinnut kylmyys rasitti suuresti miehiä ja tuotti huomattavaa haittaa taistelutoiminnalle. Huoltoporukka ei myöskään vielä ollut kaikilta osin aivan tehtäviensä tasalla, joten upseeriston ja miehistön suuri osa joutui taistelemaan ensimmäisen päivän, jotkut vielä pitemmänkin aikaa, ilman keittomuonaa.

Koko aamu- ja keskipäivän ajan oli tasaista tulitaistelua. Iltapäivällä noin klo 14 lohkon oikealle siivelle sekä Tolvajärven ja Korpiselän välisen tien vierelle sijoitettujen joukkojen keskuuteen levisi jostakin äkkiä tieto, että vihollinen oli sillan luo-

na muka murtanut omien puolustusasemat ja johtomme määrännyt kaikki joukkomme perääntymään Korpiselän suuntaan.

Sotapäiväkirjan pitäjällä, joka ymmärtääkseni hoiti tehtävänsä erinomaisesti ja jopa selkeällä käsialalla, oli tästä henkilökohtainen muistelma: "Olin mainittuna aikana käynyt huoltoteltallamme ja palasin parhaillaan kersantti Karvosen kanssa etulinjaan. Ajaessamme maantietä kohti Tolvajärven kyläaukeaa alkoi vastaamme odottamatta virrata tien täydeltä kuormaautoja ja lopuksi kivääriosastoja, jotka olivat ilmeisesti hämmingin vallassa ja vetäytymässä taaksepäin. Tiedustelin osastojen upseereilta, mm. joltakin komppanianpäälliköltä, mitä oikein oli tekeillä. He kertoivat edellä mainitusta murtumisesta ja peräytymiskäskystä."

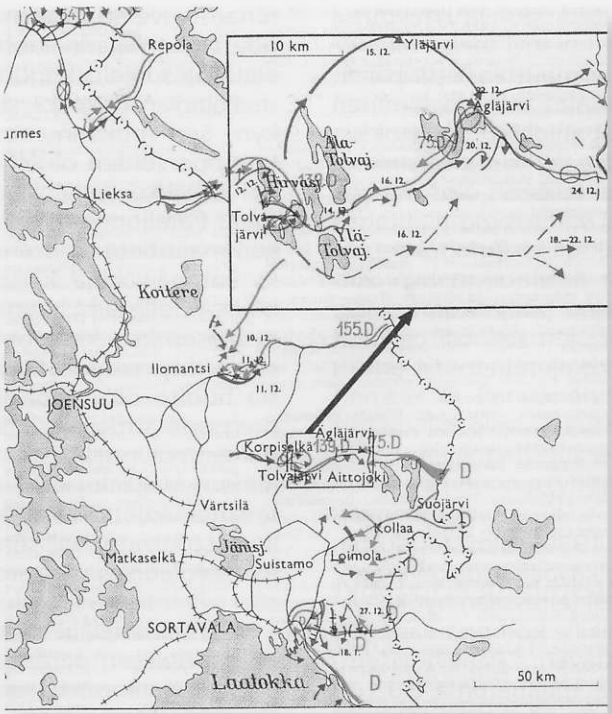

"Kun erinäisistä syistä kuitenkin olin vakuuttunut tiedon virheellisyydestä, jatkoimme matkaa kyläaukean laitaan kohdaten matkalla yhä uusia nopeasti taaksepäin rientäviä miesjoukkoja ja ajoneuvoja, joita koetin kaikin voimin mutta turhaan pysäyttää. Kylän reunassa kohtasimme kolmannen konekiväärikomppanian päällikön, joka kertoi saaneensa suunnilleen seuraavan sisältöisen tiedon (käskyn): 'Vihollinen murtautunut kapteeni Heinosen osaston läpi. Omien joukkojen on peräännyttävä Korpiselän suunnassa.' Tiedusteltuamme, mistä kompp. päällikkö oli saanut kyseisen käskyn, hän kertoi saaneensa sen lähetin tuomana kirjallisesti, mutta ilman allekirjoitusta."

"Viittasin sillan luona parhaillaan käytyyn ja selvästi kuuluneeseen tulitaisteluun, joka osoitti että kapteeni Heinosen komppania taisteli entisellä paikallaan, joten mitään murtumista ei ollut voinut tapahtua. Samalla rohkenin kiinnittää huomiota siihen vaaralliseen asemaan, johon oma pataljoonankomentaja jäisi, jos kaikki oikean sivustan joukot jättäisivät puolustusasemansa. Lähetin sitä paitsi kersantti Karvosen kiireellisesti hiihtämällä pataljoonan komentopaikkaan ottamaan selvää tilanteesta. Konekiväärikomppanian päällikkö, joka oli antanut yhdeksännelle komppanialle määräyksen jäädä kyläaukean reunaan suojaamaan omien osastojemme vetäytymistä, lähetti nyt taaksepäin marssivalle komppanialleen käskyn palata takasin asemiinsa."

"Pian saapuikin komppania reippaasti, moitteettomassa suljetussa järjestyksessä huolimatta siitä, että sen täytyi marssia Korpiselkään päin rientäviä suomalaisjoukkoja vastaan. Itse riensin paikkaan, josta komentopaikastamme saapuneet puhelinjohdot yhdyttivät maantien ja otin eräästä ohikulkevasta ajoneuvosta saamallani puhelinkoneella yhteyden kapt. Turkkaan. Hän vahvisti epäilyksemme aiheellisuuden: kapteeni Heinosen komppania ei ollut murtunut. Riensin moottoripyörällä eversti Talvelan komentopaikkaan tekemään ilmoitusta näkemästäni ja sain häneltä tehtäväkseni ilmoittaa kaikille kohtaamilleni osastoille, että tieto rintamamme murtumisesta ja peräytymiskäskystä oli valheellinen."

Kaksi yhdeksännen komppanian joukkuetta pysytteli koko ajan res. luutnantti Kivelän johdolla etumaastossa kahden joukkueen vetäytyessä ilmeisen väärinkäsityksen johdosta metsien läpi Kokkerin suuntaan.

Pari päivää myöhemmin, 11.12 noin klo 1.30, res. luutnantti Kivelä sai res. vänrikki Manniselta ilmoituksen, että arviolta noin pataljoonan vahvuinen vihollinen oli kiertämässä komppanian oikeaan sivustaan ja sitä tietä pataljoonan selkäpuolelle. Ilmoitus tuntui epätodennäköiseltä, mutta se tarkistettiin. Se osoittautui pääosin paikkansa pitäväksi.

Kivelän komppanialla oli käytettävissään kolme omaa joukkuettaan sekä Nokkalan joukkue. Koko käytettävissä olevaa osastoa ei kuitenkaan voitu keskittää vihollisosaston torjumiseen, mistä huolimatta Kivelä johti rohkean hyökkäyksen vihollisen sillä hetkellä ottamiin tilapäisasemiin. Se onnistui erinomaisesti. Vihollinen menetti 70–80 miestä, saaliiksi saatiin 16 konekivääriä ja kuusi pikakivääriä sekä joukko muita jalkaväen aseita. Ja mikä tärkeintä, eloon jääneet viholliset vetäytyivät kiireesti omalle puolelleen luopuen kaikista saartoaikeista. Näytti siltä, että molemmat saartoliikkeet olivat viholliseen laatiman saman hyökkäyksen osia, jotka onnistuessaan olisivat saattaneet meikäläisten asemien puolustajat ehkäpä hyvinkin tukalaan asemaan. Merkeistä päätellen vasemman sivustamme kiertänyt osasto lienee erehtynyt aikataulun suhteen ja aloittanut yllätyshyökkäyksensä liian aikaisin.

Miehistö taisteli äärimmäisestä väsymyksestään ja kangistumisestaan huolimatta sitkeästi ja urhoollisesti osoittaen suurta mielenmalttia ja kestävyyttä. On otettava näet huomioon, että useilta osastoilta puuttui ruoka, olipa joukossa sellaisiakin miehiä, jotka eivät päiväkausiin olleet saaneet kunnolla syödäkseen. Kiväärikomppanioiden tappiot olivat kuitenkin vielä 11.12. varsin vähäiset: seitsemännestä komppaniasta haavoittui tarkkaampujakorpraali ja kolme miestä, kahdeksannesta komppaniasta kaatui kolme miestä, haavoittui kaksi alikersanttia ja kymmenen miestä, yhdek-

sännestä komppaniasta kaatui yksi ja haavoittui 13 miestä.

Sotapäiväkirjan pitäjä huomauttaa, että päiväkirjan pito ja selvän käsityksen muodostaminen yleistilanteesta ja eri komppanioiden suorituksista oli ollut äärimmäisen vaikeaa, koska varsinaisia kirjallisia käskyjä ei poikkeuksellisissa olosuhteissa ja usein yllättävän nopeasti vaihtuvissa tilanteissa voitu antaa. Puhelintiedotukset ja -ilmoitukset samoin kuin lähettien tuomat viestit olivat vain osittain joutuneet sotapäiväkirjan pitäjän ulottuville. Lisäksi tilaisuus muistiinpanojen tekoon oli ollut miltei olematon. Sotapäiväkirjojen tietoihin on siis syytä suhtautua varauksin.

Ratkaiseva isku

Aamupuolella yötä 12.12.1939 valmistauduttiin rintaman kaikissa kohdissa alkavaan hyökkäykseen. Pataljoonankomentaja saneli teltassaan hyökkäyskäskyn, jonka lähetti vei kaikille komppanianpäälliköille. Se sisälsi mm. seuraavan: "Periviholliseme odottamatta hyökättyä maahamme 30.10., on sen eteneminen kaikkialla pysäytetty. Nyt on aika ryhtyä sitä ajamaan rajan taakse. (...) Pataljoona III hyökkää 9. komppania oikealla, 8. komppania sen vasemmalla puolella ja 7. komppania 9. komppanian takana. Konekiväärikomppania tukee hyökkäystä muiden konekiväärien kanssa."

Aamulla normaalin tykistövalmistelun jälkeen alkoi suunniteltu hyökkäys. Sen alkaminen kuitenkin myöhästyi ainakin yhdeksännen komppanian osalta sen vuoksi, ettei käskyssä mainittua hyökkäyshetkeä ollut tarkemmin ilmoitettu. Tämä virhe oli pataljoonankomentajan, jonka vastuu ja työtaakka näinä vuorokausina olivat suuria. Hän lupasi lähettää hyökkäyshetkeä koskevan ilmoituksen myöhemmin. Tämäkin ilmoitus jäi jostakin syystä saapumatta perille.

Seitsemäs ja kahdeksas komppania hyökkäsivät käskyn mukaisesti suoraan Tolvajärven jään yli kohti Kotisaarta. Yhdeksäs komppania teki saman järven eteläosassa. Menetykset jään yli edettäessä olivat yllättävän vähäiset. Vaikka vihollinen yrittikin tehdä vastarintaa, sen oli väistyttävä, ja omien joukkojen saaliiksi jäi toistakymmentä panssarivaunua, paljon aseita, hevosia ynnä muuta. Illalla palasivat pataljoonan useimmat osastot takaisin Tolvajärvelle jätettyään eteen tarpeelliset varmistukset.

Seuraavana päivänä komentaja Pajari kiitti käskyssään n:o 3 rykmenttiään ja ilmoitti sen uuden kokoonpanon. Pataljoona oli 13.12. alkaen saanut uuden komentajan, res. kapteeni Jussi Leimun, joka sivumennen sanoen asui rauhan aikana ennen talvisotaa perheineen Pohtolassa nykyisen Ryydynkadun varrella ja rantatontilla sijainneessa, pari vuotta sitten puretussa talossaan. Hän oli Saksassa koulutettuja jääkäreitä ja toimi kansalaissodan jälkeen Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirin tehtävissä. Kuten jo on käynyt ilmi, talvisodassa hän oli aluksi konekiväärikomppanian päällikkönä, minkä jälkeen pataljoonankomentajana kapteeni Turkan tultua määrätyksi toiseen tehtävään. Samaan tapaan kuin everstiluutnantti Pajari nautti eversti Talvelan luottamusta, Leimusta lienee tullut Pajarin luottomies toimiessaan tämän alaisena suojeluskuntatehtävissä.

Pajari antoi 14.12. seikkaperäisen hyökkäyskäskyn. Sen mukaan mm. herätys oli klo 5, klo 6 komppanioiden oli oltava lähtövalmiina, klo 7 tapahtui liikkeelle lähtö ja alkoi marssi kohti Ristisalmea. Pataljoona eteni pitkin Tolvajärven–Ägläjärven maantietä.

Sotapäiväkirja kertoo, miten matkan varrella oli mahdollista ohimennen katsella vihollisen jättämiä asemia sekä monenlaista sotasaalista. Huomio kiintyi erityisesti siihen, miten suuria vaikeuksia huolto oli jo Tolvajärven korkeudella tuottanut puna-armeijalle. "Silmiinpistävänä todistuksena tästä oli ryssäläisten hevosten luurankomainen laihuus, paljaaksi kalutut puunrungot ja kaikenlaisten heinänjätteiden täydellinen puute." Leiripaikat osoittivat vihollisen olleen majoituksen ja yöpymisen suhteen huomattavasti meikäläisiä jäljessä.

Ristisalmea lähestyttäessä kävi myös ilmeiseksi, ettei vihollisen perääntyminen suinkaan ollut tapahtunut sekasortoisena pakona, vaan se oli päättänyt asettua lujaan vastarintaan Ristisalmen korkeudelle. Omien joukkojemme etunenässä kulkeneet osastot olivat joutuneet venäläisten kanssa taisteluun, joten marssien eteneminen oli keskeytettävä. Klo 14 pataljoonan komentaja Leimu antoi suullisen käskyn, jonka mukaan vihollinen oli kaivautunut asemiin Ristisalmen korkeudella. Pataljoonan oli jatkettava etenemistään, yhdeksäs komppania tien suunnassa vasemmalla antaen viholliselle saartoiskuja, seitsemäs komppania oikealla samanlaisia iskuja antaen. Kummallakin oli kaksi konekiväärä tukenaan. Liikkeelle lähtö oli 14.50.

Pataljoonan oli määrä edetä toisena portaana kapteeni Leimun komennossa ensimmäisenä etenevää yhdeksättä erillistä pataljoonaa seuraten. Leimun pataljoona joutui kuitenkin kiivaaseen taisteluun. Varsinkin kapteeni Heinosen johtamalla seitsemännellä komppanialla oli ankara työ puhdistaessaan Sorsajärven koillispuolella olleet vihollisasemat. Osastomme kuitenkin etenivät suurta sisukkuutta ja rohkeutta osoittaen. Taistelun kiivaudesta kertovat mm. erääseen rinteeseen jääneet 400–500 asemiinsa kaatunutta vihollista.

Taistelun vaikein vaihe koettiin kuitenkin vasta yöllä 15. päivää vasten. Ristisalmesta noin 1½–2 kilometriä Ägläjärvelle päin olevan aukean laidassa (nk. metsänvartijan pirtti) yhdeksäs komppania onnistui tunkeutumaan aukean edessä olevalle mäenrinteelle, mutta vihollisen painostus yltyi sen jälkeen ennennäkemättömän kiivaaksi. Seitsemännen komppanian eteneminen oli viivästynyt sen kohdattua omalla kaistallaan erittäin voimakasta vastarintaa. Sen saavuttua "metsänvartijan kukkulalle" oli komppanioiden sijoitus seuraava: yhdeksäs komppania oli tien vasemmalla puolella, seitsemäs komppania siitä oikealla ja kahdeksas komppania jälkimmäisestä edelleen oikealla. Konekiväärit tukivat hyökkäystä. Vihollinen oli Ristisalmen maastossa kaivautunut yleensä lujiin asemiin, sillä oli useita kymmeniä konekiväärejä ja hyökkäysvaunut – päiväkirjuri puhui to-

siaankin hyökkäys- eikä panssarivaunuista – yrittivät useita läpimurtoja. Panssarintorjuntatykit tuhosivat niistä muutamia, jotkin tehtiin käyttökelvottomiksi käsikranaatein ja loput vain karkotettiin takaisin.

Aamupuoli yötä, jolloin oltiin asemissa mainitun "metsänvartijan kukkulan" korkeudella, oli pataljoonalle sekä sen avuksi komennetulle II pataljoonalle ilmeisesti siihenastista raskain. Niitä vastassa oli mm. juuri rintamalle tuotu tuore venäläispataljoona. Viholliseen painostus ylitti kaiken siihen mennessä koetun. Mm. sen raskas tykistö ampui noin 200 metrin päästä suoraan aukean yli asemiimme.

"Tämän oli vaikein yöni", sanoi myöhemmin "linjojemme rohkea puolustaja" kapt. Leimu. Minkäänlaista suoraa yhteyttä pataljoonankomentajan komentopaikkaan ei ollut ennätetty saada ja lähettien toimitetut kiireiset avunpyynnöt jäivät joistakin, epäilemättä pätevistä syistä tuloksettomiksi. Kapteeni Leimun joukkojen kestokyky ylitti näissä olosuhteissa kaikki selviytymisen tavanomaiset mitat. Päiväkirjan pitäjän mielestä varsinkin konekiväärimiehistön suoritus ansaitsi korkeimman kiitoksen. Niin oltiin tiukoilla, että esikunnan viestimiehetkin vedettiin yöllä taisteluun. Sitä vastoin pataljoonan huoltojoukot olivat taistelun aikana melko turvassa Taikinajärven ja Sorsajärven välillä sijaitsevalla saarekkeella.

Päivän ja yön menetykset olivat raskaat: 127 kuollutta tai haavoittunutta. Kaatuneitten joukossa oli mm. kahdeksannen komppanian päällikkö luutnantti Peltonen ja saman komppanian joukkueenjohtaja res. vänrikki Ranta sekä seitsemännen komppanian joukkueenjohtajat res. vänrikit Kuusivuori ja Tapola. Haavoittuneiden joukossa oli mm. yhdeksännen komppanian päällikkö res. luutnantti Kivelä. Vihollinen menetti miehistötappioiden lisäksi panssarivaunuja, useita konekiväärejä ja muita jalkaväen aseita.

Taistelu kukkulalla ja sen lähistöllä jatkui 15.12. koko aamuyön ja aamupäivän. Koska pataljoona oli suunnattomasti ylirasittunut, se vedettiin iltapäivällä pois taistelusta ja määrättiin lepoon. Pataljoonan komento- ja miehistöteltat olivat maantien varressa noin puoli kilometriä "metsänvartijan kukkulasta" Tolvajärvelle päin. Huoltoteltat olivat samalla paikalla kuin edellisenä iltana. Pataljoonan vahvuutta tarkastettaessa sen täydennystarve todettiin olevan 200 miestä.

Pataljoona oli levossa 16.12. Sana "lepo" on kuitenkin käsitettävä tilanteesta ja maastokohdasta johtuen suhteelliseksi. Noin klo 15 näet saapui tieto, että vihollisen 1–1½ komppanian vahvuinen osasto oli odottamatta hyökännyt metsänvartijan pirtin kohdalla tykistömme kolonnan kimppuun. Kuului kiivasta ammuntaa ja lukuisia luoteja tuli teltta-alueellemme, kertoo sotapäiväkirja. Kahdeksas ja yhdeksäs komppania sekä osia kolmannesta konekiväärikomppaniasta lähetettiin puhdistamaan aluetta.

Kävi ilmi, että vihollispartio oli onnistunut kiertämään etummaisten linjojemme taakse anastamaan joitakin sotasaaliiksemme joutuneita konekiväärejä takaisin ja aiheuttamaan niillä vahinkoa tykistökolonnallemme. Syntyneessä kahakassa yksi miehemme kaatui ja kahdeksan haavoittui. Vihollisosasto lyötiin hajalle ja tuhottiin miltei täydellisesti. Illalla siirrettiin pataljoona Osasto Talvelan reserviksi Ristisalmen taakse Sorsajärven, Taikinajärven ja Kuikkajärven välisille kannaksille.

Pataljoona oli 17.12. reservinä edellä mainituissa paikoissa. Päivä oli siihenastisista rauhallisin, ensimmäinen todellinen lepopäivä Taavetista lähdön jälkeen. Pataljoonaan saapui myös ensimmäinen erä täydennysmiehiä, etupäässä kymenlaaksolaisia, nimittäin neljä upseeria, 24 aliupseeria ja 112 miestä. Iltahämärissä saapui myös "odottamaton mutta sitä tervetulleempi vieras, Oriveden kirkkoherra H. D. Pennanen", joka saapui tervehtimään rintamalla olevia seurakuntalaisiaan. 18.12. hän piti jumalanpalveluksen, johon osallistuivat esikuntakomppania, yhdeksäs komppania ja konekiväärikomppania.

Naapurin kommentti

Venäläinen sotahistorioitsija Juri Kilin kertoo, että Neuvostoliiton joukkojen Tolvajärven pöyristyttävistä tappioista johtuen tapahtui jotakin, mikä ei omalla puolellamme olisi voinut olla mahdollista. Rintamalle 16.12.1939 saapunut 8. Armeijan uusi komentaja Grigori M. Štern näet antoi välittömästi käskyn ankarista kurinpidollisista toimenpiteistä venäläisjoukkojen johdon osoittaman kyvyttömyyden takia. Tämän johdosta Ägläjärvelle – joka oli siis vielä puna-armeijan hallussa – lähetettiin Kahdeksannen Armeijan poliittisen hallinnon, NKVD:n Erityisosaston, syytelaitoksen ja kenttäoikeuden edustajia.

Muutamia tunteja kestäneen tutkinnan jälkeen pidettiin kenttäoikeuden lyhyt istunto. Sen jälkeen pantiin kenttäoikeuden tuomiot teloituksineen näyttävästi täytäntöön tien viereen tarkoitusta varten kyhätyissä rakennelmissa.

Kilin toteaa suorasukaisesti, etteivät kurinpitotoimet kuitenkaan mitään auttaneet, vaan molempien Tolvajärven suunnan jalkaväkidivisioonien joukot jatkoivat perääntymistään Aittojoelle asti, mihin rintama oli meikäläisten alun alkaen ollut tarkoitus vakiinnuttaa ja johon se aikanaan vakiintuikin.

Oiva kaatuu

Pataljoonankomentaja Leimu piti 18.12.1939 klo 18.00 puhuttelun komppanianpäälliköille ja antoi suullisen käskyn, jonka mukaan vihollinen oli Ägläjärven luona olevassa tiekolmiossa saarroksissa. Pataljoona lähtisi liikkeelle klo 20 järjestyen etenemistä varten seuraavasti: Seitsemäs komppania muodostaisi kärjen. Sitä seuraisivat 200 metrin etäisyydessä yhdeksäs komppania, konekiväärikomppania, kahdeksas komppania ja esikuntakomppania. Komppanioiden mukaan otettaisiin patruuna-, teltta- ja selkäreppuajoneuvot. Muu osa kuormastoa seuraisi pataljoonan jäljessä. Marssimuotona olisi tien pehmeyden vuoksi parijono eli jono tien kummallakin puolella.

Klo 19.45 pataljoonan järjestäydyttyä marssia varten piti pastori Pennanen puheen "lausuen sa-

malla hyvästit sotilaille ja toivottaen menestystä ja Korkeimman tukea aseillemme". Klo 20 pataljoona lähti kohti Ägläjärveä – ja Oiva viimeiselle taipaleelleen.

Yöllä 19.12. noin klo 1.30 pataljoona eteni Kotasuon tienoille ja asettui siellä muutaman tunnin lepoon. Samana päivänä se lähti jälleen liikkeelle ja kulki Särkijärven tienhaarasta noin sadan metrin päässä olevaan tienmutkaan. Vihollinen oli asemissa muutamia satoja metrejä edempänä ja taistelu oli parhaillaan käynnissä. Pataljoonan oli määrä yhtyä siihen ja toimia jälleen kerran tienaukaisijana.

Samana päivänä klo 7.00 kapt. Leimu antoi vielä seuraavan suullisen käskyn: "Vihollinen tien suunnassa noin parin sadan metrin etäisyydessä. Pataljoonan tehtävänä on lyödä vihollinen ja edetä Ägläjärven kylää kohti. 7. komppania hyökkää vasemmalla kaistalla, jonka vasempana rajana on järvi, oikeana n. 50 m tien oikea puoli. 8. komppania hyökkää siitä oikeaan n. 150 m levyisellä kaistalla. Konekiväärikomppaniasta alistetaan 2 konekivääriä 7. komppanian ja 2 konekivääriä 8. komppanian käyttöön. 9. komppania seuraa reservinä n. 100 m 8. komppanian takana. Liikkeelle lähtö heti."

Vihollinen oli kuitenkin pureutunut edessä olevan Jylhänlahden eteläpuoleiselle kummulle kaivamiinsa asemiin ja sai tehokasta tukea panssarivaunuiltaan, joita omat panssarintorjuntatykkimme eivät maastoesteiden vuoksi kyenneet tehokkaasti tulittamaan. Joukkomme tekivät kuitenkin useita rohkeita yrityksiä niiden tuhoamiseksi käyttäen mm. käsikranaatteja. Vihollinen puolustautui sitkeästi ja taistelu riehui samalla korkeudella useita tunteja. Tällöin haavoittui mm. seitsemännen komppanian päällikkö kapteeni Heinonen. Hyökkäys tapahtui vaikeissa olosuhteissa ja vaati runsaasti uhreja. Myös II pataljoona osallistui tähän hyökkäykseen.

Pataljoonankomentaja antoi yhdeksännelle komppanialle tehtäväksi tehdä oikealta metsässä kahlaten saartoliikkeen vihollisen vasempaan sivustaan ja ryhtyi itse johtamaan tätä liikettä vieden suuremman osan yhdeksättä ja osan kahdeksatta komppaniaa metsien halki kohti Ägläjärven kylää. Kun hyökkäys ei kuitenkaan vihollisen panssarivaunujen vuoksi edistynyt maantien välittömässä läheisyydessä täysin odotusten mukaisesti, jäi pataljoonankomentajan rohkea yritys tuloksettomaksi ja hänen oli tuotava uupunut osastonsa metsän kautta takaisin. Sitä ennen oli vihollinen kuitenkin aloittanut yleisen irtautumisen, ja rintamalinja siirtyi noin kaksi kilometriä pohjoisemmaksi. Sen vastustus oli kuitenkin murrettu ja – päiväkirjan pitäjän mukaan – sen itseluottamus saanut raskaan kolauksen.

Pataljoonan adjutantti kokosi pimeän tultua toisistaan harhaantuneet komppaniat, jotka majoittuivat telttoihin Ägläjärven eteläpäässä olevan pitkän niemekkeen korkeudelle varmistaen lähiympäristön. Päivän tappiot olivat 82 kaatunutta, haavoittunutta ja kadonnutta. Oiva oli siis näiden kaatuneiden joukossa, mutta Aarno selvisi. Oivan kaatumisen on täytynyt olla Aarnolle kova paikka. Ennen tätä Ägläjärven taistelua Leimun pataljoona oli ollut reservissä taaempana, ja ankaraa taistelua seuranneena päivänä se määrättiin uudelleen lepäämään. Myös juuri everstiksi ylennetty Pajari oli niin uupunut, että hänet oli määrätty lepoon ja kannettu syrjemmälle.

Aittojoelle

Majuriksi ylennetyn Leimun pataljoona määrättiin parin päivän päästä jälleen kärjessä etenemään kohti Aittojokea, jonka takaisin valtaaminen oli alun alkaen asetettu Osasto Pajarin tehtäväksi. Tässä Aarno oli yhä ja loppuun asti mukana, ehkä myös Bruuno, sillä mihinpä muualle hänet kesken kaiken olisi komennettu. Ägläjärven taistelun jälkeen pataljoona pääsi sotapäiväkirjasta päätellen vähemmällä. Päiväkirjan pitäjä tästä kerran itse nimenomaan huomauttaakin. Mutta sotaa edelleen käytiin; jouluaattonakin oli taistelutoimintaa.

23.12.1939 klo 13 saapui rykmentistä käsky, jonka mukaan pataljoonan oli oltava marssivalmiina klo 15. Valmistelut suoritettiin nopeasti, mutta kun varsinainen marssikäsky yhteysvaikeuksien vuoksi puuttui, liikkeelle päästiin lähtemään vasta klo 16. Marssi suuntautui kohti Ägläjärveä ja Aittojokea. Ensimmäinen pysähdys ja ateriointi olivat Ägläjärven kirkon tienoilla. Marssia jatkettiin sen jälkeen halki Ägläjärven puoliksi palaneen kylän ja ohi Pojarvaaran (?).

Pataljoonankomentajan saamassa tiedotteessa todettiin vihollisen vetäytyneen Aittojoen taakse ja pataljoonan tehtäväksi annettiin marssia etulinjaan ja varmistaa Aittojoen länsiranta. Pian kuitenkin selvisi, että tieto vihollisen vetäytymisestä perustui johonkin väärinkäsitykseen ja oli ennenaikainen.

Uuden käskyn mukaan oli asetuttava etulinjaan ja varmistettava saavutetut asemat Ruotsinkankaan korkeudella. Majuri Leimu halusi kuitenkin pitää kiinni ensimmäisestä käskystä ja lyödä viholliset rohkealla iskulla Aittojoen taakse. Niinpä pataljoona jatkoi etenemistä yön pimeydessä. Mutta vihollinen olikin kaivautunut asemiin eräällä kummulle molemmin puolin tietä parin kolmen kilometrin päässä Aittojoesta. Aseman tukena oli metsän pimentoon sijoitettu panssarivaunu, joka ryhtyi tulittamaan pataljoonan kärkiosastoa. Tulenavaus tapahtui yllättäen lähietäisyydeltä, mutta pataljoona menetti vain yhden haavoittuneen.

Kun eteen komennettu omaa panssarintorjuntatykkiä ei voitu viedä riittävän edulliseen asemaan, eikä vihollinenkaan uskaltanut tulla lähemmäksi, oli seurauksena parin tunnin tilanneseisaus, jonka laukeaminen tapahtui siten, että kahdeksas komppania sai käskyn rynnätä vihollisen panssarivaunun korkeudella oleviin asemiin. Päärynnäkköä suoraan vihollisen asemiin johti luutn. Hänninen tien vasemmalla puolella, ja se johti toivottuun tulokseen. Jouluaattona vihollisen oli pakko vetäytyä taaksepäin. Noin klo 4–5 se työnnettiin saman tien Aittojoen itäpuolelle. Pataljoona oli saavuttanut sille asetetun tavoitteen, mutta taistelut eivät tähän vielä päättyneet.

Aittojoelle jätettiin yhdeksäs komppania yhden konekiväärijoukkueen tukemana etuvartioon muun osan vetäytyessä telttalepoon parin kilo-

metrin päähän taaemmaksi. Pataljoona oli kuitenkin koko jouluaaton etulinjan tuntumassa etuvarmistusta vaihtaen. Päivän kuluessa lensivät vahvat vihollisen lento-osastot majoitusalueemme yllä etsien mm. tykistömme sijaintipaikkoja. Pommituksia oli Tolvajärven–Korpiselän suunnassa. Myöhemmin saapui tieto, että Tolvajärven kylää oli todella pommitettu, jolloin res. luutnantti Söderholm ja rykmentin pastori Vahervuori olivat saaneet surmansa ja rykmentin huoltopäällikkö haavoittunut.

Sää oli kuitenkin kaiken päivää mitä parhain, oikea "vanhan hyvän ajan jouluilma", mikä näissä olosuhteissa oli omiaan synnyttämään päiväkirjan pitäjässä "ristiriitaisia mietteitä". Illalla vietettiin joulua teltoissa. Pataljoonan komentoteltassa vierailivat eversti Pajari ja everstiluutnantti Viljanen. Heidän kunniakseen ripustettiin teltan kattoon joulukuusi, johon kiinnitettiin pari kynttilää, ja ev. Pajarin mukanaan tuoma komea joulutähti. Illan todetaan olleen omalla ainutlaatuisella, karulla tavallaan tunnelmallinen. Miehet lauloivat vanhan tutun jouluvirren ja ev. Pajari lausui muutaman sanan, mitä joulusaarnaa päiväkirjan pitäjän mielestä tuskin kukaan milloinkaan unohtaisi.

Varhain jouluaamuna suoritettiin etulinjassa vaihto ja pataljoona siirrettiin kauemmas maantien varteen. Sitä ennen sattui kuitenkin muuan tapaus, joka monien samanlaisten tavalla kuvasi vihollisen sodankäyntitapoja ja joka sen vuoksi päiväkirjassa kerrotaan. Kaksi yhdeksännen komppanian telttojen luona vartiossa olevaa sotilasta havaitsi pari venäläistä, jotka lähestyivät kädet ylhäällä ilmoittaen siten tahtovansa antautua vangeiksi. Pahaa aavistamattomien vartiomiesten lähestyessä tulijat heittivät kuitenkin heitä kohden käsikranaatin, jolloin toinen heistä kuoli ja toinen haavoittui. Toinen vihollinen sai maksaa petollisuutensa hengellään, toisen kohtalosta ei ole tietoa.

Teltat pystytettiin uudelleen, tällä kerralla tiheään kuusikkoon. Se olikin välttämätöntä, sillä vihollisen lentotoiminta oli yhä vilkasta. Pataljoona vietti päivän levossa ja "nautti herkullisen jouluaterian".

Illalla 27.12. lähti sotapäiväkirjaa pitänyt pataljoonan adjutantti "pitkähkölle sairauslomalle" ja luovutti tehtävänsä, mm. päiväkirjan pitämisen, res. luutnantti Pajuselle. Luovuttamansa päiväkirjan loppuun hän oli kirjoittanut seuraavan:

"Huomautus 1. Edellä olevan sotapäiväkirjan pitoa on vaikeuttanut paitsi itse olosuhtaista aiheutuneet seikat mm. se, että joukko adj:n tekemiä yksityiskohtaisia irrallisia muistiinpanoja pääsi Aittojoen taisteluiden aikana hukkumaan. Huomautus 2. Tolvajärven–Aittojoen taistelutapaukset antavat näin suppeasti ja vain yhtä pataljoonaa koskien muistiin merkittyinä aihetta monenlaisiin huomioihin. Viitattakoon tässä vain kahteen seikkaan. Ne kertovat paitsi johdon rohkeudesta ja päättäväisyydestä, pohjois-hämäläisen sotilasaineksen vertaansa vailla olevasta kestävyydestä ja urhokkuudesta. Kun lisäksi ottaa huomioon Ägläjärveltä Aittojokivarteen tapahtuneen etenemisen suhteellisen helppouden ja sen, että venäläisen kenttätykistön jouluaattoinen ja -päiväinen vaikeneminen viittasi patterin jatkuvaan taapäinkuljetukseen, saattaa joltisellakin oikeudella väittää, vihollisen olleen 24.12. kypsän peräytymään yhä kaakommaksi. Vihollinen ei pysäyttänyt osasto Pajaria Aittojoelle. Se pysähtyi itse, koska oma johtomme katsoi sen erinäisistä syistä asianmukaiseksi. "

Allekirjoituksena – selvästi samalla käsialalla kirjoitettuna kuin päiväkirjan teksti – on "III/JR 16:n adj. res. luutn. Olavi Kostia". Hän oli selvästi tottunut ja hyvä kirjoittaja; seuraavan päiväkirjan kirjoittajan tyyli on aivan erilainen. Olisi mielenkiintoista tietää enemmän, kuka tämä Kostia oli. Olen löytänyt vain tiedot, että tämän niminen henkilö oli maisteri ja Oriveden opiston rehtori. Mahdollisesti adjutantti oli juuri tämä henkilö.

Vuoden viimeisenä päivänä klo 1–4.30 oli vihollisen melko kiivasta tykistöammuntaa, joka aiheutti menetyksiä: yksi kaatunut ja kymmenen haavoittunutta. Klo 5.10 luutn. Larinen ilmoitti, että "ryssä", jota ilmaisua uusi päiväkirjan pitäjä ahkerasti käytti, hyökkää Toppalan (?) kimppuun. Välimaaston varmistukseksi lähetettiin toinen partio. Klo 10–12 vihollinen ampui tykistöllä. Tuli meni kuitenkin majoituspaikan ohi. Vuoden vaihtuminen ei sisältänyt suuria vaikeuksia, vain vihollisen tykistötulta oli satunnaisesti.

Viitavaaran taistelu

22.1.1940 aamupäivällä vihollisen tykistö tulitti kiivaasti ja sen lentokoneet kiertelivät pataljoonan tienoilla saamatta aikaan mitään suurempaa vahinkoa. Klo 12.50 pataljoonankomentaja piti puhuttelun, jonka mukaan pataljoonan oli oltava lähtövalmiina klo 17.30 järjestyksessä seitsemäs komppania, yhdeksäs komppania ja kaksi konekiväärikomppanian joukkuetta. Myöhemmin kolmannen komppanian oli määrä yhtyä kärkikomppaniaksi. Kuormasto tuli mukaan, kuten myös kahden päivän muona. Suksien puute oli ilmoitettava klo 15, lumipukujen klo 14 mennessä. Komppanioita seurasivat patruuna- ja teltta-ajoneuvot, muu kuormasto pataljoonan jäljessä. Seurasi käsittääkseni pataljoonan viimeinen huomattava taistelu talvisodassa.

Tämän hyökkäyksen varsinainen tarkoitus ei päiväkirjasta ilmene. Olen löytänyt tästä taistelusta erillisen, koneella kirjoitetun selostuksen, mutta siitäkään tämän manööverin varsinainen tarkoitus ei selviä. Kysymyksessä oli nk. Viitavaaran taistelu. Pataljoona näet siirtyi hiihtäen Viitavaaraan.

Kun perille oli päästy ja telttoja alettu pystyttää, havaittiin vihollinen noin sadan metrin päässä pohjoisessa. Sitä vastaan lähti heti hyökkäämään seitsemännestä komppaniasta yksi joukkue ja yhdeksännestä komppaniasta samoin yksi joukkue kahden konekiväärin tukemana. Vääpeli Viljasen johdolla yksi seitsemännen komppanian joukkue joutui aukealla vihollisen tuleen, mutta pääsi vetäytymään takaisin. Puolenyön tienoilla yksiköt saivat käskyn vetäytyä ja pataljoona asettui varmistettuun lepoon. Toiminta keskeytettiin, jotta pataljoona saisi levätä ennen seuraavaksi päiväksi suunniteltua hyökkäystä. Yön aikana myös vihollinen vetäytyi pois.

Tiistaiaamuna aikaisin 23.1. pataljoonankomentaja Leimu antoi hyökkäyskäskyn, jonka mukaan toiminta suunniteltiin tapahtuvaksi seuraavasti: Ennen hyökkäystä on tykistövalmistelu. Sen jälkeen seitsemäs komppania hyökkää tien yli Viitavaaran koillispuolella olevan lampeen asti. Kun tämä tavoite on saavutettu, rintama käännetään ja isketään oikealta vihollisen sivustaan. Tykistövalmistelun jälkeen yhdeksännen komppanian tehtävänä on edetä Aittojoen yli ja vasemmalta toimia samaa tukikohtaa vastaan kuin seitsemäs komppania. Kolmas komppania jää reserviksi Aittojoen länsipuolelle joen mutkan tienoille. Pataljoonan komentaja Leimu seuraa kolmannen komppanian mukana. Seitsemännen komppanian käytettäväksi annetaan yksi konekiväärijoukkue, yhdeksännen komppanian käytettäväksi kaksi ja kolmannen komppanian käytettäväksi kaksi konekiväärijoukkuetta.

Toiminta alkoi suunnitelman mukaisesti tykistövalmistelulla klo 8–8.30. Heti sen jälkeen tapahtuvaksi suunniteltu seitsemännen ja yhdeksännen komppanian toiminta viivästyi jonkin verran, mutta liikkeelle päästyään seitsemäs komppania eteni suunnitellulla tavalla liki lampea ja sieltä kompassisuunnassa tien länsipuolelle noin sata metriä tien yli, jolloin rintama käännettiin niin, että eteneminen tapahtui tien suunnassa. Tämän jälkeen seitsemäs komppania sai yhteyden yhdeksänteen komppaniaan, joka oli ylittänyt joen suunnitellulla tavalla. Mutta rinne, jota pitkin jälkimmäinen komppania oli joutunut etenemään, olikin niin jyrkkä, että sukset piti jättää metsän reunaan ja edetä jalkaisin.

Yhdyttyään komppaniat kohtasivat lujasti vahvistetut vihollisasemat. Jyrkästä rinteestä oli nyt kuitenkin etua, sillä se tarjosi kuolleen kulman, jota hyväksi käyttäen joukkomme pääsivät noin 70 metrin päähän vihollisen varustuksista. Mutta nämä olivat niin lujat, ettei niitä voinut vallata hyökkäämällä suoraan niitä vastaan. Tämän johdosta suunniteltiin ja suoritettiin hyökkäys siten, että yhdeksäs komppania ja seitsemännen komppanian yksi joukkue jäävät paikalleen, mutta seitsemännen komppanian kaksi joukkuetta kiertää vihollisen asemat oikealta.

Tämän aikana ehtivät myös omat konekiväärit asemiin, sillä metsäisessä maastossa ja pehmeässä lumessa ne olivat jääneet jälkeen jalkaväestä. Oikealla toimiva osasto, joka oli vain vahvistetun ryhmän suuruinen, oli päässyt etenemään melko helposti, mutta komppanioitten pääosat eivät päässeet eteenpäin. Vaikka lopulta saatiin apua omilta kranaatinheittimiltä, sekään ei auttanut.

Syttynyt taistelu oli kiivas ja tappiot olivat suuret. Yhdeksännen komppanian päällikkö, res. vänrikki S. Haikonen kaatui ja seitsemännen komppanian päällikkö res. luutn. H. Rautava haavoittui. Kun ei ollut mahdollista huvenneilla voimilla saada ratkaisua aikaan ja lisävoimia saatiin vain eri yksiköistä koottu, tien toisella puolella toimiva pieni ryhmä, antoi lohkon komentaja majuri Sokajärvi määräyksen irtaantua. Molemmat komppaniat vetäytyivät tielle ja marssivat Viitavaaran länsirinteelle.

Taistelun riehuessa Viitavaaran suunnalla, majuri Leimu johti reservinsä kolmannen komppanian suorittamaan iskua vihollisen selustaan Hautalammin tienoilla. Aluksi sujui eteneminen helposti; metsässä tavattiin vain muutamia yksittäisiä vihollisia, jotka saivat surmansa. Vähitellen vihollisen vastustus kuitenkin kasvoi. Silti kolmas komppania pääsi kuitenkin taistellen etenemään tavoitteeseen asti vallaten mm. yhden konekiväärin ja pari pikakivääriä, mutta siihen eteneminen pysähtyi. Tappiot olivat suuret.

Kun haavoittuneita yritettiin evakuoida, huomattiin vihollisen päässeen komppanian taakse. Partioita lähetettiin puhdistamaan selustaa, mutta siinä ei onnistuttu. Tappiot olivat yhä suuremmat, ja koska jäljellä olevilla voimilla hyökkäys ja eteneminen Viitavaaran suunnassa eivät olisi onnistuneet, pataljoonankomentaja määräsi kolmannen komppanian irtaantumaan aikoen itse lähteä kahden muun komppanian taisteluja johtamaan. Hän otti muutamia miehiä mukaansa aikoen murtautua läpi, mutta ei päässyt. Myöhemmin vihollisen kertomuksista selvisi, että Leimu oli tuolloin kuolettavasti haavoittunut. Tästä on toisaalla päiväkirjassa merkintä Leimun katoamisena.

Muu joukko yritti aluksi murtautua takaisin samaa reittiä kuin etenemisessä oli käytetty. Vastaan saatiin kuitenkin niin kiivas pikakivääri- ja kivääritulі, ettei murtautuminen onnistunut. Tämä yritys aiheutti myös menetyksiä. Mm. kolmannen komppanian päällikkö luutn. R. Nieminen ja konekiväärikomppanian päällikkö res. luutn. T. Pajunen haavoittuivat.

Tämän jälkeen yritettiin murtautua edellisesti suunnasta hieman lounaaseen päin sekä vielä kerran hieman pohjoisempaan. Muutamat pääsivät läpi lounaista suuntaa, suurempi osa pohjoista suuntaa käyttämällä. Tätä joukkoa johti tukipatterin päällikkö luutn. Tukiainen. Kun läpimurtautunut joukko saapui metsästä Hautalammelle, vihollinen huomasi sen ja alkoi ampua sitä pikakiväärillä saamatta kuitenkaan vahinkoa aikaan. Tämän jälkeen ei vihollista enää tavattukaan, joten joukko pääsi rauhassa omien pariin.

Myös eräälle kämpälle majoittunut kuormasto joutui hyökkäyksen kohteeksi, mutta mm. pataljoonan esikuntakomppania asettui torjumaan vihollisen hyökkäystä. Kaiken kaikkiaan Viitavaaran taistelu oli pataljoonalle raskas. Siinä kaatuivat pataljoonankomentaja ja yksi komppanianpäällikkö sekä haavoittuivat kaikki muut komppanianpäällikköt. Kaikkiaan poistui silloin rivistä kaatuneina tai haavoittuneina noin sata miestä.

Tiistai-iltana taisteluiden jälkeen pataljoona koottiin ja se marssi Viitavaarasta takaisin pääpuolustuslinjan taakse järjestääkseen rivinsä uudelleen ja valmistautuakseen näin uusia tehtäviä varten. Tämän kertomuksen, josta myöskään ei siis oikeastaan selviä Viitavaaran taistelun varsinainen tarkoitus, on allekirjoittanut II(?)/JR 16:n adjutantti res. luutn. V. Pajunen.

Tämä jonkin verran stilisoimani kertomus saa arvelemaan, oliko Viitavaaran taistelu lainkaan välttämätön vai oliko se pikemmin majuri Leimun henkilökohtaista sankaruuden tavoittelua, joka päättyi hänen kohdaltaan mahdollisimman huonolla tavalla.

Sota on ohi

Viitavaaran taistelun jälkeen on pataljoonan sotapäiväkirjassa enää lyhyitä merkintöjä. Niinpä esim. seitsemäs komppania sekä yksi konekivääri asettivat miehityksen "Luglajoki ki:n eteläpuolella olevalle kukkulalle", yhdeksäs komppania ja kaksi konekivääriä miehittivät Karsikkolammen eteläpuolella olevan Pajasjoen etelärannan 24.1.1940 klo 12.

26.1. Aamupäivän aikana majoituspaikka oli tykistökeskityksen kohteena. Seitsemännen komppanian päälliköksi määrättiin kapt. Penttilä. Korsuja kaivettiin. Seuraava päivä oli melkein kokonaan vihollisen tykistötulta. Kolmas komppania liitettiin Penttilän komppaniaan, joka majoitettiin päivällä tiedustellun tukilinjan taakse.

28.1. Kapt. Penttilä määrättiin pataljoonan komentajaksi ja komentopaikka siirrettiin komppania Penttilän majapaikan yhteyteen. Päivä sujui rauhallisesti. "Ryssä" ampui vain muutamia tykinlaukauksia. Helmikuun puolella on päiväkirjassa enää vain hajanaisia, yksittäisiä merkintöjä. Lähdettiin lomalle, partioitiin välimaastossa, suoritettiin tiedusteluja, 26.2. aloitettiin saunan rakentaminen.

13.3. Saatiin kaikkein tärkein ilmoitus eli tieto rauhan solmimisesta. Heti seuraavana päivänä pataljoona aloitti vetäytymisen ja marssi Särkijärvelle, jonne se majoittui. Seuraavan päivän aamuna lähdettiin Särkijärveltä Tolvajärven matkailumajalle, jonka tienoilla majoituttiin. Sitten marssittiin Korpiselkään, sieltä Öllölään ja vihdoin Koverolle, jossa viivyttiin parin viikon ajan. Ohjelmassa oli mm. hiihtoharjoitusta, aseiden puhdistusta ja kunniamerkkien jako. Suoritettiin myös uuden pääpuolustuslinjan ja viivytyslinjan tiedustelua. Sodanjohto ei ehkä välttämättä luottanut rauhansopimustietojen pitävyyteen tai ehkä näin meneteltiin vain "harjoituksen vuoksi".

Päiväkirja ei sisällään mitään tietoa joukkojen kotiuttamisesta. Se vain päättyy merkintään: "Tuupovaara, maaliskuun 30 p:nä 1940, III/JR 16:n adj. V. Pajunen, res. luutn."

Seppo Randell

Painamattomat lähteet

Aittojoen, Tolvajärven ja Ägläjärven taistelut, III/JR 16:n Sotapäiväkirja, SPK 1120, Digitaaliarkisto.
Miehistöluettelo, Viitavaaran taistelu, III/JR 16:n Sotapäiväkirja, liitteet, SPK 1119, Digitaaliarkisto.
Nieminen, Aarno, Kantakortti, Kansallisarkisto.
Nieminen, Bruuno, Kantakortti, Kansallisarkisto.
Nieminen, Oiva, Kantakortti, Kansallisarkisto.
Pataljoonan perustaminen, reservissä, III/JR 16:n Sotapäiväkirja, SPK 1117, Digitaaliarkisto.
Ruoveden seurakunnan arkisto.
Suomen sodissa 1939–1940 menehtyneiden tiedosto, Digitaaliarkisto.

Painetut lähteet

Hernesniemi, Oiva (toim.): Isänmaan hyväksi. Ruoveteläiset sodassa. Jyväskylä 1992.
Kartta, Otavan Iso Tietosanakirja, osa 8, s. 474, Keuruu 1964.
Raunio, Ari & Juri Kilin: Sodan taisteluja 1. Talvisota. Weilin + Göös. 2005.
Ruovesi-lehti, tammikuu 1940.

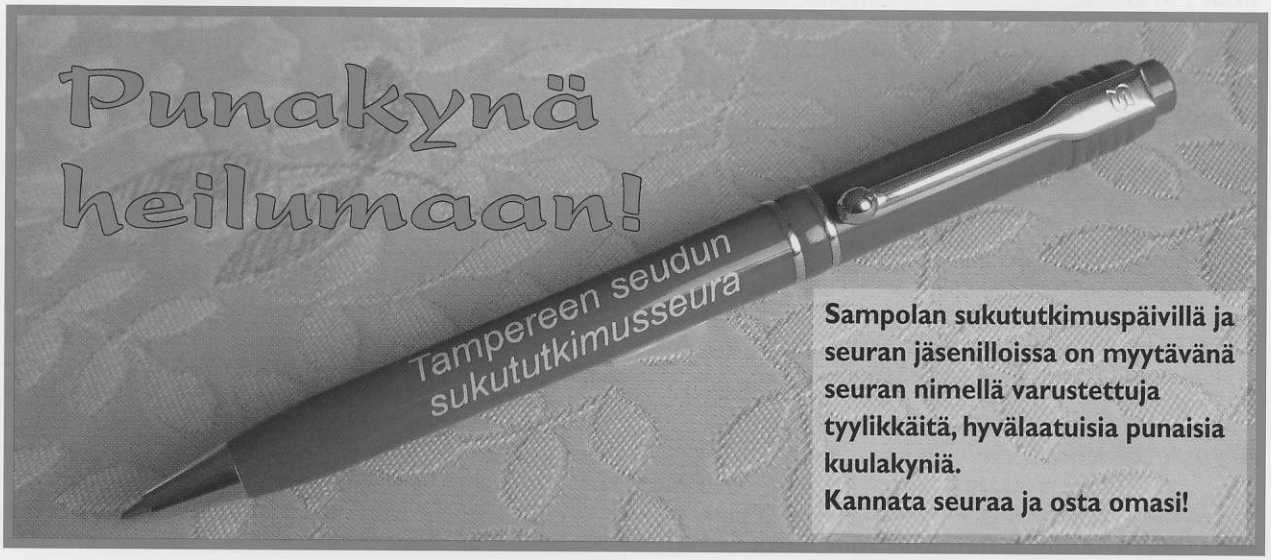

Kuva Johanna Kurela

Hämäläisiä elämäkertoja

Osa 1: Yrjö Alikari

Nyt alkava sarja "Hämäläisiä elämäkertoja" koostuu entisen Hämeen läänin alueella asuneiden henkilöiden lyhyistä elämäkerroista ja heidän sukulaisuussuhteistaan valaisevista tiedoista. Kaikille elämäkertasarjan henkilöille on yhteistä, että he ovat olleet omalla asuinpaikkakunnallaan jollain tavoin näkyviä persoonallisuuksia ja vaikuttajia. Useimpien sarjan henkilöiden elämänkaari ajoittuu 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen.

Kuva Kaija Nurmelan kokoelmat

Yrjö Alikari perheineen.

Tirehtööri Yrjö Alikari

"Todettakoon vaan, että minkä hän on milloinkin tehnyt ja sanonut, on hän sen tehnyt vakavuudella ja harkiten, niin että ei siinä ole ollut aihetta muistutuksiin eikä moitteisiin... Epäilemättä hänen luonteisestaan miehestä olisi voinut tulla hyvä ja arvossa pidetty pappismieskin, jonka hänen käyttäytymisensä ja hänen kulloinkin pitämänsä puheensa ja esitelmänsä kylliksi ovat hänestä todistaneet."[1] *(Hattula-lehti 5.1.1956.)*

Director cantus Yrjö Samuel Alikari (ent. Ahlstedt[2]) syntyi Tyrväällä 24. huhtikuuta 1888 maalarimestari Kustaa Fredrik Ahlstedtin ja Hilma Nymanin 11-lapsisen perheen toisena lapsena.[3] Hän valmistui kanttori-urkuriksi käytyään Helsingin lukkari-urkurikoulun vuonna 1911. Helsingissä asuessaan Alikari toimi Päivölän Laulajat -nimisen sekakuoron toisena johtajana vuosina 1911–1913. Yrjö Alikari toimi uransa aluksi Kiikassa kanttori-urkurin viransijaisena kesän 1910. Hattulan kanttori-urkurin viransijaiseksi hän tuli vuonna 1913 ja saman viran vakinaiseksi hoitajaksi 1915. Tässä tehtävässä hän toimi eläkkeelle jäämiseensä asti vuoteen 1954. Vielä tämänkin jälkeen hän toimi Hattulan vt. kanttori-urkurina vuosina 1954–1955.

Arvostettu kanttori

Yrjö Alikari oli aktiivinen toimija, jolla oli uransa aikana monia luottamustehtäviä. Muutettuaan Hattulaan hän joutui aktiivisena, tunnollisena ja "velvollisuutensa tuntevana"[4] miehenä mukaan moniin eri tehtäviin.

Yrjö Alikari teki seurakunnallisen työn lisäksi pitkän uran myös kunnallisella saralla toimiessaan Hattulan kunnankirjurina vuosina 1919–1939. Lisäksi hän oli Hattulan Säästöpankin isännistön jäsenenä vuodesta 1919. Hän toimi myös ko. isännistön varapuheenjohtajana. Hattulan seurakunnan kirkkovaltuuston jäsenenä Yrjö Alikari oli 1924–1938, ja kirkkovaltuuston sihteerinä hän toimi vuodesta 1924 alkaen. Lisäksi hän oli kirkonisännöitsijänä 1939–1950, kirkkohallintokunnan jäsenenä ja sihteerinä vuodesta 1939 sekä Hattulan Rahkoilan kylän kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana 1928–1945. Yrjö Alikari toimi myös Hattulan kirkkokuoroyhdistyksen puheenjohtajana ja Kirkollisvirkakunnan Leski- ja orpokassan valtuutettuna vuodesta 1939.

Alikarille myönnettiin director cantus -arvonimi vuonna 1927 ja hänet valittiin Etelä-Hämeen ja Keski-Uudenmaan Kanttori-urkuriyhdistyksen kunniajäseneksi vuonna 1955.[5]

Yrjö Alikari toimi Hattulan kanttorina yli 40 vuotta. Hän oli kunnioitettu ja pidetty henkilö niin kanttorina, kirkkokuoronjohtajana kuin puhujanakin.[6] Luonteeltaan hän oli vaatimaton. Hänen sisarensa luonnehtikin veljeään seuraavasti: "vaatimattomalla ja hienolla persoonallisuudellasi olet voittanut kaikkien sydämet..."[7]

Hattulaan saavuttuaan tämä tumma ja komeaksi luokiteltu mies oli monen nuoren naisen mie-

leen. Kovin pitkään hänen ei tarvinnutkaan olla yksin, sillä vuonna 1916 hän avioitui Rahkoilan kylän Niemelän talon tyttären Rauha Fredrika Niemelän (s. 1890) kanssa. Perheeseen syntyi kolme lasta: Yrjö Mikael (Mikko) 1917, Hilma Mirjam Fredriika (1918–1941) ja Martti Kustaa Vihtori 1919 (kaatui sodassa Neuvostoliittoa vastaan vuonna 1941).[8]

Evankelisen liikkeen kasvatti

Kaikkien luottamustoimiensa ohella Alikarilla riitti aikaa myös Hattulan Nuorisoseuralle ja lähetystyölle. Yrjö Alikari oli aktiivisesti mukana vuonna 1908 toimintansa aloittaneen Hattulan Lähetysyhdistys r.y:n toiminnassa. Hän oli mukana myös rovasti Westerlundin kanssa puuhaamassa Hattulan Parolaan yhdistykselle omaa rukoushuonetta, joka sai Valola-nimen.[9]

Hengellinen työ oli Alikarin elämässä ensisijalla. Alikarin suku oli evankelisen herätysliikkeen vaikutuspiirissä kasvanut, ja tämän ajatusmaailman omaksuneena hän näyttää myöhemmällä iälläänkin olleen liikkeen vahva kannattaja. Yrjö Alikarin vanhemmat olivat aikanaan ahkeria sananjulistajia, ja kodin vaikutteet jättivät tulevaan kanttoriin lähtemättömän jäljen. Suku oli myös hyvin musikaalista. Alikarin sisaruksista tuli kanttoreita ja opettajia.

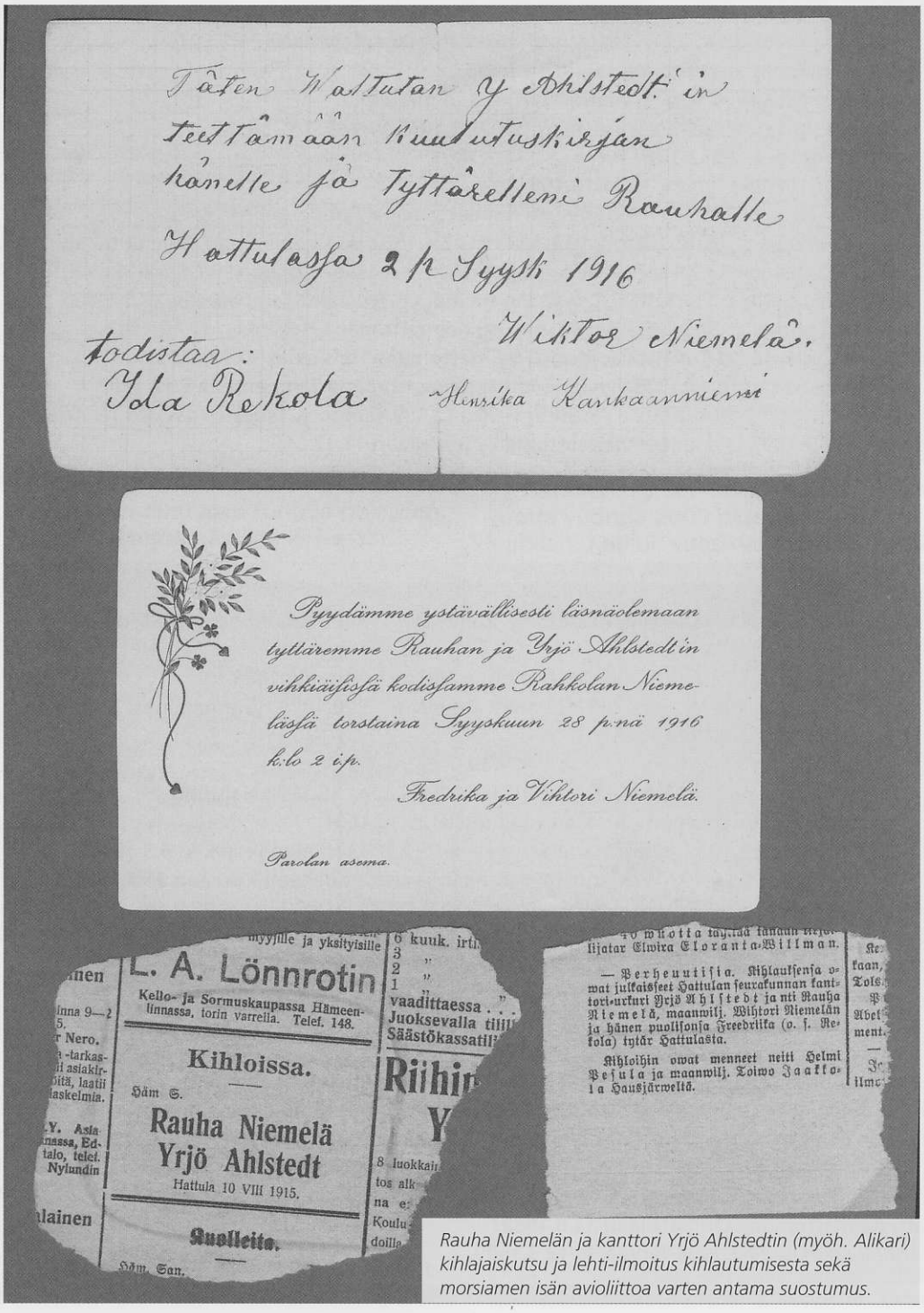

Kuva Kaija Nurmelan kokoelmat

Rauha Niemelän ja kanttori Yrjö Ahlstedtin (myöh. Alikari) kihlajaiskutsu ja lehti-ilmoitus kihlautumisesta sekä morsiamen isän avioliittoa varten antama suostumus.

Yrjö Alikarin vanhemmat, isovanhemmat ja muu lähisuku[17]

TAULU 1

I Lasimestari **Wilho Jaakonpoika Ahlstedt,** s. 2010.1815 Tyrvää, k. 18.4.1906.
Puoliso 8.10.1848 Eva Kristina Erikintytär, s. 10.2.1828 Kokemäki, k. 23.4.1905.
Muutti Kokemäeltä Tyrväälle vuonna 1842.
II Lapset:
1. *Amanda Sofia* s. 3.2.1849 Tyrvää. Muutti naimattomana Tampereelle vuonna 1867.
2. *Wendla Josefina,* s. 20.12.1850 Tyrvää. Muutti naimattomana Hämeenlinnaan vuonna 1873 ja sieltä takaisin Tyrväälle vuonna 1874 ja jälleen takaisin Hämeenlinnaan 7.4.1883.
III lapsi:
Fokas *Adolf Uno Harald Demander,* s. 14.5.1875 Tyrvää.
Muutti äidin mukana 7.4.1883 Hämeenlinnaan. G. A. Demander Hämeenlinnasta tunnustanut pojan lapsekseen 27.5.1875.
3. *Thekla Elina,* s 13.12.1852 Tyrvää. Muutti naimattomana Kalvolaan 25.1.1873.
4. *Agneta Carolina,* s. 4.1.1855 Tyrvää, k. 14.3.1857.
5. *Albertina,* s. 5.12.1856 Tyrvää. Muutti 5.6.1873 Tampereelle.
6. Maalarimestari *Kustaa Fredrik Ahlstedt,* s. 20.11.1858 Tyrvää. **TAULU 2.**
7. *August Wilhelm,* s. 28.12.1860 Tyrvää, k. 11.5.1861.
8. *Alfred,* s. 27.10.1861 Tyrvää, k. 27.10.1861.
9. *Alma Carolina,* s. 5.9.1862 Tyrvää. Muutti naimattomana Tampereelle 9.1.1882.
10. *Filemon Lennart,* s. 20.12.1864 Tyrvää. Muutti 22.4.1882 Hämeenlinnaan ja sieltä takaisin Tyrväälle 19.10.1882 ja edelleen 13.7.1887 Helsinkiin ja takaisin Tyrväälle vuonna 1890. Puoliso 25.8.1890 Alfhilda Aleksandra Looru, s. 11.11.1872 Tyrvää. Perhe muutti Tyrväältä Tampereelle 18.5.1903.
11. *Kalle Konstantin,* s. 20.5.1867 Tyrvää. Muutti naimattomana Helsinkiin 12.12.1883.
12. *Oskar Vilho,* s. 19.1.1870 Tyrvää. Muutti naimattomana Helsinkiin 30.12.1889.
13. *Fanny Augusta,* s. 10.11.1873 Tyrvää. Muutti naimattomana Tampereelle 6.12.1907.
"Kasvate": *Lauri Antero Ahlstedt* s. 30.11.1889 Tampere. Muutti Vaasasta Tyrväälle 11.11.1897 ja edelleen naimattomana Tuusulaan 11.12.1905.

TAULU 2

II Maalarimestari **Kustaa Fredrik Ahlstedt** (Isä lasimestari Wilho Jaakonpoika Ahlstedt), s. 20.11.1858 Tyrvää, k. 25.3.1929.
Muutti vuonna 1877 Tampereelle ja sieltä takaisin Tyrväälle vuonna 1880.
Puoliso 10.2.1883 Hilma Nyman, s. 17.12.1859 Tyrvää, k. 6.10.1939. (Vanhemmat: Erland Nyman, s. 23.2.1837 ja Anna, s. 3.5.1829.)
III Lapset:
1. *Martti Fredrik Alpiranta,* s. 30.10.1883 Tyrvää, k. 3.8.1978 Helsinki.
Muutti naimattomana Tyrväästä Raumalle 25.10.1904.
Puoliso 29.8.1922 Jenny Maria Tasanen s. 25.3.1893 Hämeenlinna, k. 4.5.1984.
Muuttivat 13.9.1924 Artjärveltä Helsinkiin ja sieltä edelleen Kotkaan 15.4.1936 ja takaisin Helsinkiin perhe tuli Loviisasta 28.6.1954.
2. *Yrjö Samuel Alikari (ent. Ahlstedt),* s. 24.4.1888 Tyrvää. **TAULU 3.**
3. *Elsa Elisabet Antila* (nimenmuutos 30.4.1935), s. 26.4.1890 Tyrvää.
4. *Elli Ester,* s. 15.1.1892 Tyrvää. Muutti naimattomana Tampereelle 10.10.1914.
Puoliso Sanfrid Mäkelä.
5. *Arvo Arttur,* s. 31.10.1894 Tyrvää, k. 22.3.1895.
6. *Aaro Leonard Ahlstedt,* s. 28.9.1896 Tyrvää. Muutti naimattomana Tampereelle 10.11.1919.
7. *Elna Helena,* s. 30.6.1898 Tyrvää. Muutti Amerikkaan. Puoliso Kaino Parviainen.
8. *Martta Aliisa Ahlsted,* s. 28.4.1900 Tyrvää. Muutti naimattomana Ylistaroon 23.11.1923.
9. *Aarno Kustaa Ahlsted,* s. 13.12.1902 Tyrvää. Muutti naimattomana Pieksämäelle 11.12.1926.
10. *Väinö Antero Antila* (nimenmuutos 10.3.1933), s. 17.2.1905 Tyrvää.
Muutti naimattomana Orimattilaan 14.8.1933.
11. *Anni Raakel,* s. 24.2.1908 Tyrvää, k. 16.3.1909.

TAULU 3

III Kanttori **Yrjö Samuel Alikari** (ent. Ahlstedt) (Isä maalarimestari Kustaa Fredrik Ahlstedt), s. 24.4.1888 Tyrvää, k. 29.3.1963 Hattula.
Muutti 16.12.1913 Hattulaan naimattomana.
Puoliso 28.9.1916 Rauha Fredrika Niemelä, s. 15.6.1890 Hattula, k. 22.8.1972.
(Vanhemmat: talollinen Juho Vihtori Niemelä, s. 17.4.1862 ja Fredrika Rekola, s. 9.6.1864)
IV Lapset:

1. Nuorempi lääninsihteeri *Yrjö Mikael (Mikko)*, s. 11.8.1917 Hattula, k. 4.9.2001. Naimaton.
2. *Hilma Mirjam Fredriika*, s. 6.8.1918 Hattulassa, k. 10.1.1941. Naimaton.
3. *Martti Kustaa Vihtori*, s. 24.8.1919 Hattulassa, k. 31.7.1941. Naimaton.

Yrjö Alikari totesi Kotimaa-lehden haastatellessa häntä vuonna 1955:

"Suvussamme on aina ollut paljon niitä, jotka ovat harrastaneet musiikkia. Isäni ja äitini olivat laulajia, ja heiltä periytyi synnyinlahjoja jälkipolville. Lapsuuskodissani olivat Jumalan sana, virsikirja ja Siionin kannel joka päivä käytössä. Meitä oli yhdeksän [aikuiseksi elänyttä] lasta ja kaikki ovat elämänsä varrella osallistuneet hengelliseen musiikkitoimintaan joko viran puolesta tai muuten seurakunnan keskellä." [10]

Soitto oli suruista tehty

Talvisodan jälkeen Suomessa elettiin epävarmuuden keskellä. Sodan uhka oli edelleen aistittavissa kaikkialla. Yrjö Alikari tilitti ajan tuntoja pojalleen Martille 29.5.1940 lähettämässään kirjeessä:

"Elämä täällä luistaa vanhoja latujaan muuten paitsi, että kauppapuotit rupeavat yhä enenevässä määrässä tyhjentymään, korttipeli tulee käytäntöön ja kaipa se vähitellen kiristyy joka suhteessa. Lännen sotatoimet ovat kaiken syynä. Säilytäänkö sitten täällä jo sodalta vai joudutaanko uudelleen sen puristukseen siitä emme tiedä. Täytyy ottaa vain päivä kerrallaan ja luottaa siihen, että Kaikkivaltias Jumala johtaa Suomen kansan kohtaloita suurella viisaudella ja armolla." [11]

Vuosi 1941 toi uuden sodan ja Alikarin perheelle lähes musertavan surun, sillä alkuvuodesta kuoli heidän kolmilapsisen perheensä ainoa tytär keuhkotautiin ja kesällä kaatui teologiaa opiskellut Martti-poika. Samana päivänä ja samalla rintamalla kaatui myös Yrjö Alikarin veli Aarno. Kaiken lisäksi samana vuonna kuoli vielä hänen vaimonsa isä ja vaimon veljenpoika kaatui myös rintamalla. Näinä vaikeina aikoina perheen koossapitävänä voimana toimi usko Jumalaan.[12]

Romantiikkaa ihaileva virsien ystävä

Yrjö Alikarin sydäntä lähellä olivat virret. Hän yritti aktiivisesti opettaa niitä seurakuntalaisille ja samalla kertoa myös niiden sanomasta ja taustasta. Lukukinkereiden yhteydessä Alikari piti yleensä virsihistoriaan liittyvän esitelmän.[13]

Kanttorin velvollisuutena oli olla muiden lakisääteisten töidensä lisäksi 19 päivää vuodessa kinkereillä. Vuonna 1929 Hattulan seurakunnassa oli kaikkiaan 19 kinkerikuntaa, joista 15:sta pidettiin talvella kinkerit ja neljässä kesällä.[14]

Yrjö Alikari oli myös säveltäjä. Hän sävelsi kuoro- ja yksinlauluja sekä pieniä pianokappaleita. Lisäksi hän sovitti hengellistä ja isänmaallista musiikkia. Alikarin sävellystuotanto ei ole kovin suuri. Tyylillisesti sävellykset ovat romanttisia ja niissä on vaikutteita tuon ajan muilta säveltäjiltä. Erityisesti niissä näkyy Alikarin opettajan Oskar Merikannon vaikutus. Sävellykset lienee tehty käyttömusiikiksi ja paikallisten muusikoiden esitettäviksi.

Hattulan Pyhän Ristin kuoron täyttäessä 95 vuotta vuonna 2009 pidettiin konsertti, jonka ohjelmaan kuului vuosikymmenten tauon jälkeen myös Alikarin säveltämää musiikkia. Alikari sai samalla myös silloiselta seuraajaltaan kiitosta: *"Alikari ei kuitenkaan tingi laadusta: kaikki hänen sävellyksensä ovat huolellisesti viimeisteltyjä ja ne ilmentävät hyvää tunnelman ja tekstisisällön hallintaa."*[15]

Yrjö Alikari jäi pitkän päivätyön tehtyään eläkkeelle vuonna 1955 ja jäi perheineen asumaan Rahkoilan kylälle kirkon läheisyyteen, missä hänen kotinsa oli jo vuosia ollut. Yrjö Alikari kuoli alkuvuodesta 1963, ja hänen vaimonsa Rauha siirtyi haudan lepoon vuonna 1972.[16]

Raine Raitio

Viitteet ja lähteet

1. o. ä., Muistamme kanttori Alikaria–Hattula 5.1.1956.
2. Yrjö Ahlstedt ja hänen perheensä muuttivat sukunimensä Alikariksi vuonna 1935 (Kaija Nurmelan kok., Maaherran päätös sukunimen muuttamisesta 12.2.1935).
3. Kaija Nurmelan kok., Virkatodistuksia.
4. HMA, Yrjö Alikarin arkisto, kotelo 1.,Yrjö Alikarin sisareltaan Helena Parviaiselta saama kirje 18.6.1955.
5. HMA, Yrjö Alikarin arkisto kotelo 3, Päiväkirja 15.6. 1936–1.3.1939;
Kaija Nurmelan kok., Virkatodistuksia, Yrjö Alikarin koulu- ja työtodistukset, Yrjö Alikarin laatima Hattulan kirkkokuoron toimintakertomus vuodelta 1954, Yrjö Ali-

karille osoitettuja kirjeitä; Suomen ev.-luth. kirkon kanttori-urkurien matrikkeli Suomen kanttori-urkuriliitto r.y. Tampere 1957. s. 177; Dir.cant. Yrjö Alikari 70=vuotias – Hämeen Sanomat 23.4.1958; Dir. cant. Yrjö Alikari 70-vuotias – Kotimaa 22.4.1958; 70-vuotta – Uusi Suomi 24.4.1958.

6. o. ä., Muistamme kanttori Alikaria – Hattula 5.1. 1956.

7. HMA, Yrjö Alikarin arkisto, kotelo 1, Yrjö Alikarin sisareltaan Helena Parviaiselta saama kirje 18.6.1955.

8. Kaija Nurmelan tiedonanto; Kaija Nurmelan kok., Virkatodistuksia,

9. Alikari näyttää myöhemmin muutenkin hoitaneen taloon liittyneitä asioita. HMA, Yrjö Alikarin arkisto kotelo 1, Hattulan Lähetysyhdistys r.y.:n 50-vuotishistoriikki; Kaija Nurmelan kok., Rukoushuone Valolan rakentamiseen liittyviä asiakirjoja.

10. Kaija Nurmelan kok., Yrjö Alikarin kirjeet ja puheet ja "Isä-Aaron syntymän 100-vuotis muistokonsertin jälkeen pidetyissä 'seuroissa' Simon pitämä puhemuistelo" 1.12.1996; Häme omisti miehen – Kotimaa 31.12.1955.

11. Kaija Nurmelan kok., Yrjö Alikarin kirje pojalleen Martille 29.5.1940.

12. Häme omisti miehen – Kotimaa 31.12.1955; Kaija Nurmelan kok., Yrjö Alikarin lähettämiä ja saamia kirjeitä.

13. HMA, Yrjö Alikarin arkisto kotelo 1, Puheet; Kaija Nurmelan kok., Yrjö Alikarin puheita.

14. Haapio, Hannes, Suomen kirkon kanttorien ja urkurien matrikkeli. Suomen kirkon kanttori-urkuriyhdistys. Vammala 1929. s. 25–26.

15. Kaija Nurmelan kok, Yrjö Alikarin sävellyksiä; Hattulan Pyhän Ristin kuoro 95-vuotta. Konserttiohjelma.

16. Kaija Nurmelan kok., Virkatodistuksia.

17. Kaija Nurmelan kok., Virkatodistuksia ja Yrjö Alikarin esivanhempaintaulu sekä Kustaa Ahlstedtin kuolinilmoitus.

Ostetaan

Haluaisin ostaa Kirsti Arajärven Messukylän-Teiskon-Aitolahden historian.

Marja Pärri
marja.parri@tamsuku.fi

Augmenttitalo

Lempäälän kartan

Lempäälän Sotavalta on isäni lapsuudenkoti ja minullekin tuttu osana lapsuuden kasvuympäristöä. En siten hämmästynytkään, kun eräs sukututkija otti yhteyttä kysyen, mitä tiedän Lipon Mikkolasta. Tiesin, että Mikkola sekä sen naapurit Nikkilä ja Paavola ovat Sotavallan entisiä augmentteja, joilla on takanaan pitkä historia myös osana Sotavaltaa. En ollut kuitenkaan koskaan tullut paneutuneeksi siihen kysymykseen, miten ne olivat augmenteiksi ja sittemmin osaksi kartanoa joutuneet.

Havaitsin nopeasti, että augmentteja ja niiden vaiheita ei ole juurikaan suomalaisessa historiantutkimuksessa selvitelty. Ruotsista löytyi Göran Rydebergin väitöskirja vuodelta 1985, joka sivuaa aihetta. Tutkimuksen vähäisyys on yllättävää, sillä augmenttitalonpojat muodostivat 1700-luvulla talollisryhmän, jonka asema yhteiskunnassa poikkesi selvästi muista talonpojista. Augmenttijärjestelmä oli myös yksi merkittävimmistä syistä rusthollien vaurastumiseen 1700-luvulla.

Mitä augmentit olivat?

Aikoinaan 1500- ja 1600-luvulla ratsumiehen varustaminen ei perustunut selkeään järjestelmään, vaan se oli yksinkertaisesti talonpojan ja kruunun välinen sopimus, josta ratsumiehen varustaja sai palkkioksi huomattavan verohelpotuksen. Monet talot olivatkin ratsumiestiloja sukupolvesta toiseen. Lempäälässä ratsumiestaloja olivat 1600-luvulla mm. Sotavallan Ruuppa ja Sälli sekä Lipon Nikkilä, Mikkola ja Paavola. (Arajärvi)

Kun kuningas Kaarle XI muodosti ruotujakolaitoksen 1690-luvulla, osalle rustholleja määrättiin aputiloja, augmentteja, jotka olivat apuna ja yhteisvastuussa ratsumiehen varustamisesta. Käytännössä asia järjestettiin niin, että rusthollari sai kantaa augmenttitalonpojiltaan verot. Augmenttien talonpojille tämä suhde oli kohtalokasta, kuten tulemme jäljempänä näkemään.

Vuonna 1701 säädettiin ns. *skatteköp*-laki, jolla täsmennettiin jo aikaisemmin aina Kustaa Vaasan ajoista asti voimassa ollutta käytäntöä, jonka mukaan talonpoika menetti perintöoikeutensa taloon, jos talosta jäivät kolmen vuoden verot maksamatta. Syynä uuteen lakiin oli myös ruotujakolaitoksen muodostaminen ja sen mu-

1700- ja 1800-luvuilla

den augmenttien vaiheita

kanaan tuomat muutokset talonpoikien asemaan. Rusthollien myyminen verorästeistä kiellettiin muille kuin sen haltijalle.

Augmenttiensa ostoon rusthollareille haluttiin antaa etuoikeus, mikä ilmenee kuningas Kaarle XII:n kirjeestä kamarikollegiolle 18. huhtikuuta 1705. Siinä kuningas perustelee rusthollien suosimista erityisesti sillä, että näin voidaan lisätä rusthollien kykyä ratsumiehen varustamiseen (*"...därigenom giöras capablare att underhålla Rustningen wid desse krigstider"*). (Rydeberg) Kruunu halusi siis kaikin tavoin varmistaa rusthollarien taloudellista kykyä ratsumiehen varustamiseen. Vuonna 1700 alkaneen suuren Pohjan sodan vuoksi tämä olikin varmaan tarpeen.

Isonvihan jälkeen 1723 kuningas Fredrik I antoi asetuksen, jolla talonpojat saivat etuoikeuden asumiensa talojen perinnöksiostamiseen hinnalla, joka vastasi talon kuuden vuoden veroja. Suomessa talojen lunastushinta alennettiin vuonna 1741 puoleen eli kolmen vuoden veroja vastaavaan summaan. Tämä on nähty monesti historiantutkimuksessa talonpojan aseman vahvistuksena. Augmenttitalonpoikien osalta se ei kuitenkaan sitä ollut, sillä kruunu näki edelleen tarpeelliseksi turvata rusthollien kykyä ratsumiehen varustamiseen, ja tämä tapahtui augmenttitalonpoikien kustannuksella.

Jo vuoden 1723 asetus antoi rusthollareille etuoikeuden ostaa augmenttitalonsa kruunulta verorästeistä *(skatteköp)*, ja 1741 hinta siis halpeni Suomessa puoleen. Katovuosien, tulipalojen tai muiden vastoinkäymisten kohdatessa talonpojilta jäivät verot rästiin melko usein. Tätä aatelisto ja varakkaat talonpoikaisetkin rusthollarit käyttivät kruunun siunauksella hyväkseen. Rusthollarien veronkanto-oikeus tietysti myös paransi heidän mahdollisuuksiaan lunastuksiin. Näin talonpoika menetti omistusoikeutensa taloon ja joutui ryhtymään vuokraviljelijäksi eli lampuodiksi *(landbonde)* "omaan" taloonsa tai lähtemään kotoaan.

Rusthollarien ja kartanoita omistaneiden aatelisten kiinnostuksen kohteena olivat erityisesti niiden augmenttitalot, sillä nehän olivat yhteisvastuussa sotilaan tai ratsumiehen varustamisesta. Jos talonpoika oli varaton eikä pystynyt verojaan maksamaan, oli rusthollarin järkevää hankkia talo omistukseensa, koska rustholli joutui kuitenkin aina vastaamaan kruunulle ratsumiehen varustamisesta.

Sääksmäen Kyän rusthollari ja valtiopäiväedustaja Kustaa Eerikinpoika valitti kuninkaalle vuonna 1697 sitä, että Kyän augmentit olivat autiona ja vaati kruunulta tästä korvausta, mutta ei sitä saanut. (Blomstedt) Se olikin johdonmukaista, koska lähtökohtaisesti kruunu katsoi, että ratsumiesten varustaminen ei ollut kruunun tehtävä, vaan rusthollien. Sota-aikaan – suuri Pohjan sota 1700–1721 ja pikkuviha 1741–1743 sekä Pommerin sota 1757–1762 – ratsumiehen varustaminen oli kallista, sillä jos ratsumies kaatui ja varusteet katosivat, joutui ruotu pestaamaan sotaan uuden miehen ja ostamaan tälle hevosen ja varusteet.

Sota-ajat näkyivät selvästi maanostolainsäädännössä. Pikkuvihan alettua 1741 lunastushinta Suomessa alennettiin siis puoleen eli kolmen vuoden veroihin. Syyskuussa 1756 annetulla asetuksella rusthollarien asemaa edelleen parannettiin, kun heille annettiin ehdoton etuoikeus kaikkien augmenttiensa ostoon edelleen samalla kolmen vuoden veroja vastaavalla hinnalla tilan todellisesta arvosta välittämättä. Muiden kuin augmenttien lunastuksissa alettiin edellyttää tilan arviointia, mikä nosti niiden hintaa. Rusthollarien maanosto kiihtyikin heti huomattavasti koko valtakunnassa. (Rydeberg)

Kruunu huolestui pian tästä kehityksestä, ja Pommerin sodan päätyttyä ostot keskeytettiin joulukuussa 1763. Myssyjen noustua valtaan 1765 niitä taas jatkettiin. Vuonna 1770 ostot keskeytettiin jälleen, ja 1771 valtaistuimelle noussut Kustaa III kielsi vuonna 1773 kokonaan perinnöksiostot, mistä hän sai sekä aatelin että talonpoikaissäädyn vihat päälleen. Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajathan olivat etupäässä rusthollareita eli tässä asiassa heidän intressinsä olivat yhtenevät aateliston kanssa.

Kuningas ei keskeyttänyt perinnöksiostoja varattomien talonpoikien asemaa parantaakseen, vaan aatelin asemaa heikentääkseen. Kruunu oli siis pannut merkille, että aatelistolle ja rusthollareille alkoi muodostua suuria maaomaisuuksia. Vuonna 1789 Kustaa III antoi uuden asetuksen, ns. yhdistys- ja vakuuskirjan, joka heikensi monin tavoin aatelin asemaa ja kumosi kaikki edellä mainitut säädökset sekä verorästipykälän ja antoi talonpojalle yksinoikeuden talonsa perinnöksi ostamiseen. Tämän jälkeen aatelismiehen tai rusthollarin täytyi oikeasti maksaa talonpojalle rahaa, jos halusi ostaa tältä talon, ja talonpojalla oli mahdollisuus myös kieltäytyä kaupasta. Aikaisemmin siis riitti, että ostaja maksoi kruunulle verorästit. Lampuotien asemaa yhdistys- ja vakuuskirja ei parantanut.

Myös maanviljelyllisistä syistä kartanoilla ja muilla suurtiloilla oli ennen isojakoa erityistä tarvetta ostaa saman kylän taloja, sillä sarkajaon aikaan ei kukaan jakokunnan osakkaista saanut ilman naapuriensa suostumusta noudattaa vapaasti haluamaansa vuoroviljelysysteemiä. (Jutikkala

2003) Jos onnistui saamaan omistukseensa kaikki kylän talot, ei tällaista rajoitusta enää ollut. Tämä oli usein syynä kartanoiden välisiin augmenttien vaihtokauppoihin. Tavoitteeseen päästiin vähitellen, kun ostettiin aktiivisesti mm. naapurikylissä olevia augmentteja ja vaihdettiin niitä sitten naapurien kanssa oman kylän taloihin.

Kaiken kaikkiaan rusthollien omistajilla oli 1700-luvulla paljon paremmat mahdollisuudet vaurastua kuin tavallisilla talonpojilla. Lempäälässä eräät talonpoikaisetkin rusthollarit keräsivät näin huomattavan omaisuuden, mm. Hävältilän Pietilän rusthollari Tuomas Juhonpoika, joka oli vuonna 1800 kaikista lempääläisistä kymmeneksi varakkain ja toiseksi varakkain talonpoika. (Arajärvi)

Kartanoiden augmenteista useimmat ostettiin kartanonomistajan toimesta. Lempäälässä pitäjän itäosan kartanoiden kaikki augmentit joutuivat aikanaan kartanoiden omistukseen. Kartanoista Sotavalta ja Lastunen sekä niiden välissä sijaitseva Innilä olivat 1700- ja 1800-luvuilla useampaankin otteeseen samoissa käsissä ja yhteisviljelyksessä, joten myös augmenttien omistuksessa oli pientä edestakaista liikettä.

Itä-Lempäälän kartanoiden augmenttien vaiheita

Lempäälän pitäjän ruotujako vahvistettiin vuonna 1694 ja rusthollijako 1704. Lempäälään muodostettiin 23 rusthollia, jotka olivat pääosin entisiä ratsumiestiloja.

Lempäälän rusthollin nro 43 Lastunen *(Lastus)* augmenteiksi määrättiin Ahtialan Tiiro ja Suojala, rusthollin nro 44 Innilä augmenteiksi Vatsoilan Leustu ja Ihamaan Hyssy, rusthollille nro 45 Kelho ei augmentteja määrätty, rusthollin nro 46 Sälli (Grankulla) augmenteiksi määrättiin Vatsoilan Leukama eli Leukamaa ja Iso-Eerola, rusthollin nro 47 Sotavalta *(Karlslund)* augmenteiksi Vatsoilan Siuko eli Siukola sekä Lipon Nikkilä, Mikkola ja Paavola sekä rusthollin nro 49 Vaihmalan Jutila eli Laikka augmentiksi Vaihmalan Ussa (Arajärvi). Vaihmalan talot pysyivät pitkään talonpoikaisessa omistuksessa, ja vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla Laikka sai säätyläisomistajiensa myötä kartanoluonnetta ja Ussa yhdistettiin siihen. Kaikki nämä tilat sijaitsivat Itä-Lempäälässä rajanaapureina siten, että ne muodostivat yhdessä suuren yhtenäisen alueen Lempäälän kirkonkylän liepeiltä Sääksmäen rajalle.

1600-luvun lopulla Lempäälä oli varsin säätyläisvaltainen pitäjä. Sen rustholleista jopa 4/5 oli säätyläisten omistuksessa. Tässä suhteessa se erosi naapuripitäjistään, esimerkiksi Messukylästä, jossa suhde oli tasan 5–5 tai Vesilahdesta, jossa enemmistö rustholleista oli talonpoikaisessa omistuksessa. Säätyläisten määrässä Lempäälä olikin samassa sarjassa kuin Uudenmaan tai Turun seudun kartanopitäjät. (Rask)

Lempäälässä on vielä huomattava, että varsinkin toistensa naapureina sijaitsevien Sotavallan, Lastusten ja Innilän kartanoiden omistajina aina vuoteen 1771 eli Kustaa III:n hallintokauden alkuun asti oli aatelismiehiä ja -naisia, joilla oli suorat suhteet Tukholmaan. Täällä ei siis eletty missään takametsien pimennossa, vaan myös pääkaupungin virtaukset tunnettiin ilmeisen hyvin.

Lipon eli Lippoisten kylä Liponselän itärannalla Lempäälän ja Sääksmäen rajalla oli 1600-luvulla neljästä talosta muodostuva talonpoikaiskylä. Talot olivat nro 1 Nikkilä, nro 2 Mikkola, nro 3 Paavola ja nro 4 Heikkilä. Talot olivat suhteellisen vauraita, sillä kolme ensin mainittua olivat 1600-luvun sotaisina vuosina jopa ratsumiestaloja. Lipon talot pysyivät kuitenkin kaikki talonpoikaisissa käsissä aina 1700-luvun loppupuolelle asti ja siten sinne ei muodostunut kartanoa kuten moniin naapurikyliin.

Sotavallan kartanon muodosti vuonna 1678 kihlakunnantuomari Johan Spoof, joka aateloitiin vuonna 1691 nimellä Johan Spofvenhielm, yhdistämällä kaksi Lempäälän Sotavallan kylän taloa, Ruupan ja Ketilän. Spofvenhielm kuoli lapsettomana 1705, minkä jälkeen Sotavaltaa omisti hänen leskensä Sara Gyldenstolpe, jonka veli kreivi Nils Gyldenstolpe oli aikanaan kuningas Kaarle XI:n lähimpiä miehiä ja jopa yksi Kaarle XII:n holhoojista. (Liljegren, Rystad) Vuonna 1710 suuren Pohjan sodan lähestyessä Lempäälää Sara Gyldenstolpe myi Sotavallan majuri Mårten Enbergille, inkeriläiselle karoliinille. Enberg aateloitiin vuonna 1718 nimellä Mårten Segercrantz, johon myöhemmin liitettiin vielä epiteetti "*af Såtewalla*" erotukseksi nykyisinkin elävästä toisesta, nuoremmasta Segercrantz-suvusta.

Mårten Enberg eli Segercrantz alkoi sodasta huolimatta muodostaa Sotavallasta suurtilaa ja osti jo 1713 vaihtokaupalla viereisen Sällin perintörusthollin ja liitti sen kartanoon. Sotavallasta tuli näin ns. kaksoisrustitila eli se tuli velvolliseksi kahden ratsumiehen varustamiseen. Jo samana vuonna sota pakotti kuitenkin myös Enbergin vaimon Katarina Paulinin lähtemään Sotavallasta pakomatkalle kohti Ruotsia. Sen jälkeen Enberg (Segercrantz) oli sotimassa kahdeksan vuotta ja kartano oli pitkiä aikoja täysin autiona.

Venäläiset ryöstivät kartanosta kaiken irtaimen, ja juuri ennen rauhan tuloa elokuussa 1721 koko karjakartano paloi. Segercrantz selvisi kuitenkin hengissä ja ilman pahempia vammoja jopa Armfeltin armeijan kuolonmarssista Norjan tunturien yli vuodenvaihteessa 1718–1719. Rauhan tultua hän palasi Lempäälään syksyllä 1721 ja ryhtyi rakentamaan uudelleen raunioitunutta kartanoa.

Segercratzin rakennuttama Sotavallan uusi päärakennus oli aikanaan ikkunaveron mukaan laskettuna toiseksi suurin rakennus koko Turun ja Porin läänissä. Vain Louhisaaren päärakennus oli sitä isompi. Mallina hän oli varmaankin käyttänyt lapsuudenkotiaan Soikkinan kuninkaankartanoa Inkerissä.

Vuonna 1725 Segercrantz osti Sotavallan perinnöksi sekä augmenttinsa Vatsoilan Siukolan. Vuonna 1733 hän osti viereisen Innilän kartanon ja 1739 Lastusten kartanon sekä Lastusten augmentit Vatsoilan Peipisen ja Hävältilän Leikarin. Tämän lisäksi Segercrantz osti useita muitakin taloja erityisesti Lempäälän Lempoisten kylästä sekä Urjalasta, Sääksmäeltä ja Vesilahdelta. Lisäksi hän omisti mm. Tammerkosken kartanon Messukyläs-

sä. Tämän kartanon entiset maat muodostavat nykyään Tampereen ydinkeskustan. Segercrantz kuoli Sotavallassa 3.9.1758. (Aaltio 1957)

Mårten Segercrantz jäi lapsettomaksi ja hän myi ikämiehenä koko omaisuutensa. Lempäälässä olleet tiluksensa hän myi 1757 silloiselle Turun ja Porin läänin maaherralle Johan Georg Lillienbergille. Kauppaan kuuluivat siis Sotavallan, Innilän ja Lastusten perintörusthollit, verorästeistä ostetut Siukola, Leikari ja Peipinen sekä Kuokkalan Rautio ja Lempoisten Antila, Mottinen, Kiiliäinen ja Ilus. (Anthoni)

Lillienberg oli huomattavan poliitikko- ja virkauran luonut ruotsalainen, joka oli mm. toiminut Ruotsin lähettiläänä Konstantinopolissa 1739–1743. Turkista palattuaan hän tuli tunnetuksi hattupuolueen kiivaana poliitikkona, jonka ansiosta hänet nimitettiin Turun ja Porin läänin maaherraksi 1749. Lillienberg omisti tuolloin myös Uudenkaupungin lähellä Sundholmin kartanon, jonne hän sai jopa paperitehdasoikeudet vuonna 1757. Samana vuonna hänet kuitenkin nimitettiin Upsalan läänin maaherraksi ja 1762 vuorikollegion presidentiksi. Vapaaherraksi hänet korotettiin 1866 ja kreiviksi 1778. (Nilzén)

Paperitehdas jäi siis rakentamatta, ja Suomessa olleet tiluksensa Lillienberg jätti lampuotien hoitoon. Sotavaltaan tuli vuokramieheksi 1761 Christoffer Alléen Turusta. Lillienberg käytti kuitenkin kruunun maanostoasetukset hyväkseen ja kartutti ilmeisen määrätietoisesti omaisuuttaan myös Lempäälässä ostamalla verorästeistä vuosien 1757–1771 välisenä aikana yhdeksän taloa, mm. augmenttinsa Ahtialan Tiiron, Lipon Paavolan, Suojalan Mattilan ja Heikkilän sekä Vatsoilan Leustun. (Anthoni) Näin siis päättyi myös Ahtialan Tiiron, vanhan keskiaikaisen eräomistajatalon itsenäinen elämä.

Lillienberg myi vuonna 1771 kaikki Lempäälässä olleet tiluksensa kornetti Fredrik von Pfalerille, joka muutti perheineen Sotavaltaan. Pfaler myi jo seuraavana vuonna 1772 edelleen Lastusten kartanon sekä Ahtialan Tiiron, Hävältilän Leikarin, 1/2 Vatsoilan Leustusta ja Suojalan Mattilan ja Heikkilän majuri Carl Adolf Granfeltille. (Anthoni)

Pfaler jatkoi maanhankintaa ostamalla augmenttinsa Lipon Nikkilän ja Mikkolan sekä Ihamaan Hyssyn verorästeistä, ja ne olivat mukana, kun Sotavalta ja Innilä siirtyivät hänen pojilleen vuonna 1800. Nikkilä ja Mikkola yhdistettiin Sotavaltaan, jonka majuri Jakob Wilhelm von Pfaler myi edelleen jo 1802 veljenpojalleen vänrikki Fredrik Ferdinand von Pfalerille. Innilä siirtyi toisen pojan Wenzel Ulrik von Pfalerin omistukseen ja samalla toinen puolikas Vatsoilan Leustusta sekä Ihamaan Hyssy yhdistettiin Innilään. Innilän von Pfalerit omistivat aina vuoteen 1871 asti. (Pfaler)

Pfaler myi puolikkaan Lipon Paavolasta eli Liponselän puoleisen osan talousrakennuksineen 1800-luvun alussa majuri Carl Gustaf von Knorringille. Hän oli ollut 1797–1802 Vesilahdessa Kouvon kapteenin virkatalon haltija (Läntinen) ja omisti Lempäälän Kukkolan kartanon 1802–1810. (Arajärvi) Kun Knorring myi Kukkolan, osti Lastusten omistaja C. A. Granfelt tällöin häneltä puolikkaan Lipon Paavolasta sekä Vatsoilan Iso-Eerolan ja 1/2 Siukolasta. (Anthoni) Tästä eteenpäin tämä asuttu puolikas Lipon Paavolasta eli Kylä-Paavola nro 3:2 kuului Lastusiin ja toinen Paavola nro 3:1 Sotavaltaan.

Kapteeni Carl Gustaf Granfelt sai 1821 omistukseensa Lastusten kartanon ja muut isänsä tilukset ja ryhtyi keräämään omistukseensa huomattavaa maaomaisuutta Lempäälässä. Langoltaan Fredrik Ferdinand von Pfalerilta hän osti marraskuussa 1826 Sotavallan. (Pfaler) Kauppaan kuuluivat silloin Sotavalta, Leukamaa, Nikkilä, Mikkola ja Paavola 3:1 sekä Vatsoilan Peipinen ja Palttu. (Aaltio 1970, Anthoni) Granfelt asui perheineen Lastusissa, vaikka Lempäälän kirkonkirjoissa onkin merkitty hänen perheineen muuttaneen Sotavallasta maaliskuussa 1841 Hiitolan Pukinniemeen.

C. G. Granfelt osti taloja velkarahalla ja joutui 1830-luvun lopulla rahavaikeuksiin, jotka johtivat pakkohuutokauppaan heinäkuussa 1840. Pakkohuutokaupasta tilat osti lääninkamreeri Johan Henrik Nordensvan, joka oli C. G. Granfeltin serkun, Kalvolan Niemen kartanon omistajan Adam Ludvig Granfeltin lanko (Carpelan). Tämä sukulaisuussuhde olikin varmaan perimmäinen syy tähän kauppaan, johon kuuluivat Sotavalta, sisältäen Leukamaan, Nikkilän ja Mikkolan, sekä Lastunen, Leikari, Siukola, Ahtialan Tiiro, Iso-Eerola, Leustu, Peipinen ja Lipon Paavola sekä Suojala (Mattila ja Heikkilä). Hinta oli 59800 ruplaa. (Aaltio 1970) Leukamaan Nordensvan osti kruunulta perinnöksi vuonna 1843.

Nordensvan oli nähtävästi ainakin osaksi vain Granfeltien välikäsi, eikä hän omistanut tiluksia pitkään, vaan myi Sotavallan sekä Leukamaan ja Lipon Nikkilän, Mikkolan ja Paavolan 3:1 jo vuonna 1844 lankonsa pojalle Carl August Granfeltille. (Aaltio 1970, Carpelan) Jo edellisenä vuonna 1843 hän oli myynyt Lastusten kartanon ja muut tilat hämeenlinnalaiselle kauppiaalle C. H. Nyströmille.(Jutikkala 1945)

Carl August Granfeltilla olikin ilmeinen intressi Sotavallan ostamiseen, sillä hän oli saanut vaimonsa perintönä haltuunsa Sääksmäen Konhon ja Lempäälän Viialan kartanot (Sotavalta), jotka sijaitsivat aivan Lempäälän, Akaan ja Sääksmäen rajalla, Viiala Korteselän länsipuolella ja Konho sen itäpuolella. Lipon Nikkilä, Mikkola ja Paavola taas rajoittuivat käytännössä Konhoon, vaikka olivatkin pitäjärajan toisella puolella. Näin Granfelt sai luotua jopa maa-alueiltaan toisiinsa liittyvän kolmen kartanon suurtilan. Leukamaasta tuli Sotavallan torpparialue kuten myös Liposta.

1800-luvulla Sotavallan torpat jakautuivat niin, että tavalliset torpat olivat Leukamaassa ja sotilastorpat Lipossa. Nämä alueet olivat sopivasti suhteellisen kaukana kartanon päärakennuksesta, Leukamaa Mäyhäjärven takana ja Lippo Koivistonjärven takana. Kartanon lähialueilla olleet vanhat 1700-luvun torpat purettiin.

Carl August Granfelt ei kahden edellisen omistajan tapaan myöskään asunut Sotavallassa vaan Viialassa, ja Sotavaltaa hoiti vuokramies Karl Fredrik Andersson. Granfeltilla lienee ollut tarkoituksenaan kerätä maaomaisuutta lapsilleen ja hän mm. rakennutti Sotavaltaan uuden päärakennuksen ja kivinavetan 1850-luvun alussa. (Aaltio 1970)

Granfeltin kaikki lapset kuolivat kuitenkin nuorena, ja kun heistä viimeinenkin kuoli 1863, myi Granfelt vielä samana vuonna Sotavallan vaimonsa serkun pojalle Johan Gustaf Richterille. (Carpelan, Sotavalta) Hänestä Sotavalta sai taas pitkästä aikaa omistajan, joka muutti sinne itse asumaan.

J. G. Richter oli nimestään huolimatta talonpoikaista lempääläistä sukua ja aikaisemmin mainitun Pietilän rusthollarin Tuomas Juhonpojan pojanpoika. J. G. Richterin poika Johan August Richter (vuodesta 1906 Sotavalta) tuli Sotavallan isännäksi isänsä kuoltua 1882. (Sotavalta)

Rusthollien etuosto-oikeus augmentteihin ja kielto erottaa jo ostettu lakkasivat 20.11.1882 annetulla lailla ja myös rusthollien veronkanto-oikeus poistui 5.8.1886 annetulla asetuksella, tosin pitkällä siirtymäajalla – kokonaan augmenttien verot siirtyivät valtiolle vasta 1903. (Lappalainen).

Augmenttien aika oli ohi, ja Sotavallan isäntä J. A. Richter myi Lipon Nikkilän ja siihen rajoittuneen Paavolan 3:1 vuonna 1893 Juho Nikkilälle, Mikkolan 1896 Kalle Kallenpoika Mikkolalle ja Lastusten isäntä Otto Kingelin myi Kylä-Paavolan vuonna 1934 Nestor Paavolalle (Arajärvi, Jutikkala 1945). Kun myös Ihamaan Hyssy oli myyty pois Innilän omistuksestä vuonna 1897, palasivat nämä augmentit talonpoikaiseen omistukseen pitkän sivutilavaiheen jälkeen. Nikkilä ja Mikkola olivat siis Sotavallan kartanon omistuksessa melko tarkkaan sata vuotta ja samoin Hyssy Innilän. Paavolan osalta sivutilavaihe kesti yli 150 vuotta. Leukamaan aluekaan ei pääosin enää kuulu Sotavaltaan, sille se siirtyi valtaosin entisten torpparien omistukseen 1920-luvun alussa.

Lastusten omistukseen päätyneet augmentit yhdistettiin aikojen kuluessa pääosin kartanoon. Ne sijaitsivat kartanon ympärillä siten, että niiden ottaminen yhdysviljelyyn oli järkevää. Jo Granfeltien omistusajan alussa 1772 kartanoon yhdistettiin Lastusten vanha augmentti Ahtialan Tiiro ja 1/2 Hävältilän Leustusta. Alun perin Sällin augmentti Iso-Eerola ja Lastusten augmentti Peipinen yhdistettiin kartanoon 1810-luvun alussa sekä Palttu ja Vähä-Eerola 1830-luvulla. Sotavallan vanha augmentti Siukola ja puolikas Vatsoilan Leustusta yhdistettiin Lastusiin Nyströmin omistusaikana 1840-luvulla.

Nyström myi kartanon ja muut sen yhteydessä olleet tilat vuonna 1857 suurmaanomistaja Josef Brehmerille. Brehmer oli silloin Suomen suurimman maatilan, Jokioisten kartanoiden eli Jokiläänin omistaja ja siellä hän myös asui. Lastusten kartanoa hoiti ensin hänen poikansa Casimir Brehmer 1857–1861. Hän osti 1861 veljensä Walfridin kanssa isältään Jokioisten kartanot, ja Lastusiin tuli silloin isännäksi hänen toinen veljensä Axel. Hän kuoli kuitenkin lapsettomana jo 1864, ja Josef Brehmer myi kartanon vielä samana vuonna metsänhoitaja Ernst Kingelinille.

Kingelinien aikana Lastusiin on yhdistetty vielä sen vanhat augmentit Suojala 1870-luvulla ja Hävälttilän Leikari 1910-luvulla. (Jutikkala 1945) Jatkosodan jälkeen 1940-luvulla Suojala erotettiin Lastusista siirtoväelle, ja 1970-luvun alussa Sotavallan silloinen isäntä Sampsa Aaltio osti siitä pääosan, joka on siitä asti taas kuulunut Sotavaltaan.

Näin olemme tulleet nykypäivään. Lastusiin yhdistetyt talot ovat pääosin hävinneet maisemasta ja sulautuneet osaksi Ahtialanjärven rantaa kiertävää peltoaukeaa. Juuri nyt näille pelloille rakennetaan omakotitaloja, ja nimi Vatsoilakin on palannut kartalle tiennimessä Vatsoilantie.

Sotavallan entisistä augmenteista sen sijaan osan voi yhä löytää vanhoilta paikoiltaan. Lipon kylästä löytyvät edelleen samat talot kuin 1600-luvulla. Heikkilä tosin jakautui jo vuonna 1752 ja siitä erotettu uusi talo sai nimekseen Mattila. Aivan viime vuosina maisema erityisesti Nikkilän, Mikkolan ja Paavolan mailla on kuitenkin muuttunut rajusti, sillä valtatie 3:n nykyinen moottoritielinja Pirkanhovista etelään aina Lempäälän rajalle kulkee näiden tilojen poikki. Moottoritien läheisyys on tuonut kylään uusia asukkaita ja omakotitaloja rakennetaan Lippoonkin. Maisema on muuttumassa.

Timo Sotavalta

Lähteet

Aaltio, E. A.: Mårten Segercrantz Sotavallan isäntänä. Teoksessa Hämeenmaa IX. Hämeenlinna 1957.

Aaltio, E. A.: Koivistonjärven kuivaus Lempäälässä. Teoksessa Tampere tutkimuksia ja kuvauksia VI. Tampere 1970.

Anthoni, Eric: Lastus gård. Teoksessa Herrgårdar i Finland III. Helsinki 1929.

Arajärvi, Kirsti: Lempäälän historia. Tampere 1959.

Blomstedt, Yrjö: Kankaroisten suku. Genos 30 (1959). S. 33–45.

Carpelan, Tor: Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskivna ätterna, I–III. Helsingfors 1954–1958.

Jutikkala, Eino: Kartanot. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo: Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. SKS. Helsinki 2003.

Jutikkala, Eino, Nikander, Gabriel (toim.): Suomen kartanot ja suurtilat III. Helsinki 1945.

Lappalainen, Jussi T.: Parselit, jakopalkat, vakanssimaksut ja augmenttiverot. Maaveron vaiheet autonomian aikana. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja 46. Helsinki 2005. S. 15–91.

Liljegren, Bengt: Karl XII. En biografi. Lund 2000.

Läntinen, Aarre: Maakirjatalot, ruotujakolaitos ja ratsuväki. Teoksessa Vesilahti 1346–1996. Jyväskylä 1996.

Nilzén, Göran: Jean Georg Lillienberg: en frihetstida karriärist. Personhistorisk tidskrift 1979 (75). S. 62–71.

von Pfaler, Arno: Pfaleriana. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 30. Helsinki 1976.

Rask, Henry: Utgorde bonderusthållarna allmogens "mest framåt-strävande element"? Historisk Tidskrift för Finland 1978. S. 145–160.

Rydeberg, Göran: Skatteköpen i Örebro län 1701–1809. Studia Historica Upsaliensia 141. Acta Universitatis Upsaliensis. Upsala 1985.

Rystad, Göran: Karl XI. En biografi. Lund 2003.

Sotavalta, Timo: Sotavalta-suvun vaiheita. 400 vuotta lempääläisen talonpoikaissuvun historiaa. Helsinki 1996.

Suomen kansallisbiografia. Osa 1. Helsinki 2003.

Svenskt biografiskt handlexikon. Stockholm 1906.

Kuva Terttu Hoivalan kokoelmat.

Sukeltajat-kuva on Hannu Hoivalan äidin Terttu Hoivalan kokoelmista. Yksi sukeltajista on Hannun vaari Eino Hoivala. Kuvauspaikasta ja kuvaajasta ei ole varmaan tietoa. Kuva on arvioiden mukaan 1920–1930-luvulta.

”Ai niin, tuossa oli silloin tuo rakennus”

Digitaalinen valokuva-albumi on yhteinen muistopankki

Tampereen alpumit on Tampereen kaupungin kulttuuripalvelujen ylläpitämä internetsivusto, johon kuka tahansa voi ladata Tampereen paikkoihin ja ihmisiin liittyviä valokuvia. Sivuston tarkoituksena on tallentaa tamperelaista arkea, juhlaa ja maisemaa.

Kuvien lataaminen on helppoa. Henkilön täytyy vain ensin luoda itselleen käyttäjätunnus ja kirjautua sivulle. Jos valokuvat ovat printteinä tai negatiiveina, ne on skannattava digitaaliseen muotoon. Tietotoreilta ja kirjastoista saa tarvittaessa skannausapua.

– Tampereen alpumit -palvelun käyttö on ollut yllättävän helppoa, toteaa 52-vuotias Hannu Hoivala. – Olen laittanut sivustolle kuvia ja käyn lähes päivittäin katsomassa muiden käyttäjien otoksia.

– Vaimoni näki ilmoituksen Tampereen alpumit -sivustosta lehdessä. Halusin testata miten sivusto pelaa, selventää Hoivala alkuinnostustaan.

Maalaisjärkeä ja tietoturvaa

Kuvan lataajalla täytyy olla käyttöoikeudet tai lupa kuvan julkaisuun. Maalaisjärjellä pääsee pitkälle eikä julkaistuilla kuvilla saa loukata ketään. Sivuston käyttäjät voivat ilmiantaa sopimattomia kuvia tai kommentteja, jotka sitten tulevat ylläpitäjien tietoon poistettavaksi.

Tampereen alpumit -sivuston käyttäjä voi myös tarjota laittamiaan kuvia Vapriikin kuva-arkiston kokoelmiin. Ohjelma kysyy tätä asiaa kuvan lataamisen yhteydessä. Jos tarjottu kuva sopii Vapriikin kokoelman tarpeisiin, ottaa kuva-arkiston työntekijä kuvan luovuttajaan yhteyttä.

Kulttuuriohjaaja Teemu Keskinen Tampereen kaupungin kulttuuripalveluista tulee jäseniltaamme 14.9.2010 esittelemään Tampereen alpumit -internetsivustoa. Tule mukaan katsomaan, miten helppoa kuvien tallentaminen on!

Kuva auttaa muistamaan

Sivuston ylläpitäjien tavoite on saada ihmiset myös kommentoimaan kuvia. Parhaimmassa tapauksessa tietyn kuvan ympärille syntyy tarinoita ja sivustolla käyneiden henkilöiden elämät nivoutuvat kuvan kautta yhteen.

Mirja Koskinen, 77, harrastaa valokuvausta ja on laittanut kuvia myös Tampereen alpumeihin.

Alkuvaikeuksien jälkeen Alpumin käyttö on Koskisen mukaan alkanut tuntua helpolta. – Vanhemmalla väestöllä olisi varmaan paljon hienoja kuvia, mutta nettiyhteyttä ei varmaankaan ole kaikilla, Koskinen pohtii.

Tampereen alpumit -sivuston käyttäjät voivat auttaa toisiaan myös tunnistamaan kuvassa olevia paikkoja ja ihmisiä. Sivustolle laitettu salaperäinen pöytälaatikkokuva voi saada uuden merkityksen, jos joku tunnistaa kuvan kohteen ja osaa kertoa siitä lisätietoa. Alpumiin laitettuja kuvia voi myös arvostella antamalla niille tähtiä. Suosituimmat ja äänestetyimmät kuvat avautuvat sivulle ensimmäisenä.

Teemu Keskinen

Vuosi 1985 oli erityisen runsasluminen. Lumi säilöttiin pääasiassa pihoihin.

Kuva Mirja Koskinen.

Tampereen alpumit -sivusto avattiin maalis–huhtikuun 2010 vaihteessa. Sivustolle on laitettu tähän mennessä noin 200 kuvaa.
Useimmat Tampereen tietotorit ja kirjastot ohjaavat kuvien skannaamisessa.
Tampereen alpumien esikuvana on helsinkiläinen Albumit auki -projekti, jonka avulla kerättiin muutamassa vuodessa tuhansia kuvia kaikkialta Helsingistä.
www.alpumit.tampere.fi

Hämäläiskomppanian nimiluettelon kuva

Orpanassa 1/2010 julkaistussa artikkelissa "Löytöretkellä ullakoilla ja varastoissa" -jutun yhteydessä olleesta hämäläiskomppanian nimiluettelosta oli pudonnut yksi kuva pois. Tässä puuttuva kuva. Pahoittelemme virhettä!

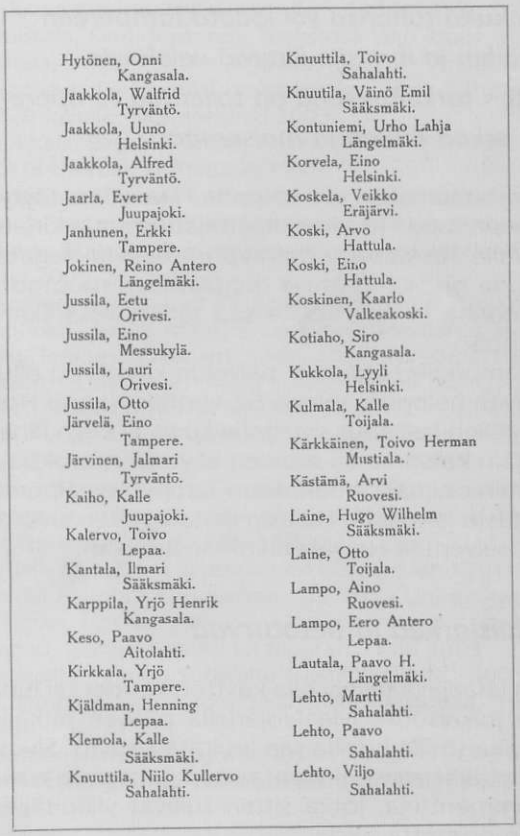

Hytönen, Onni
Kangasala.
Jaakkola, Walfrid
Tyrväntö.
Jaakkola, Uuno
Helsinki.
Jaakkola, Alfred
Tyrväntö.
Jaarla, Evert
Juupajoki.
Janhunen, Erkki
Tampere.
Jokinen, Reino Antero
Längelmäki.
Jussila, Eetu
Orivesi.
Jussila, Eino
Messukylä.
Jussila, Lauri
Orivesi.
Jussila, Otto
Järvelä, Eino
Tampere.
Järvinen, Jalmari
Tyrväntö.
Kaiho, Kalle
Juupajoki.
Kalervo, Toivo
Lepaa.
Kantala, Ilmari
Sääksmäki.
Karppila, Yrjö Henrik
Kangasala.
Keso, Paavo
Aitolahti.
Kirkkala, Yrjö
Tampere.
Kjäldman, Henning
Lepaa.
Klemola, Kalle
Sääksmäki.
Knuuttila, Niilo Kullervo
Sahalahti.
Knuuttila, Toivo
Sahalahti.
Knuutila, Väinö Emil
Sääksmäki.
Kontuniemi, Urho Lahja
Längelmäki.
Korvela, Eino
Helsinki.
Koskela, Veikko
Eräjärvi.
Koski, Arvo
Hattula.
Koski, Eino
Hattula.
Koskinen, Kaarlo
Valkeakoski.
Kotiaho, Siro
Kangasala.
Kukkola, Lyyli
Helsinki.
Kulmala, Kalle
Toijala.
Kärkkäinen, Toivo Herman
Mustiala.
Kästämä, Arvi
Ruovesi.
Laine, Hugo Wilhelm
Sääksmäki.
Laine, Otto
Toijala.
Lampo, Aino
Ruovesi.
Lampo, Eero Antero
Lepaa.
Lautala, Paavo H.
Längelmäki.
Lehto, Martti
Sahalahti.
Lehto, Paavo
Sahalahti.
Lehto, Viljo
Sahalahti.

Juhlavuoden suuren SUKUTIETOKILPAILUN oikeat vastaukset

Vuonna 2009 Tampereen seudun sukututkimusseura ry juhli 30-vuotistaivalta monin eri tapahtumin. Orpanassa nro 1/2009 oli sukutietokilpailu, johon osallistui lukuisia henkilöitä. Kilpailu osoittautui vaikeaksi. Kärki oli hyvin tasainen, sillä monella vastaajalla oli vain yksi ainoa virhe. Vain yksi vastaaja onnistui vastaamaan kaikkiin oikein, joten voittajaa ei tarvinnut arpoa.

Orpana onnittelee Markku Haapasta, joka palkittiin hienosta sukutietämyksestään kirjapalkinnolla Sampolan sukututkimuspäivillä.

Tässä oikeat vastaukset:

1. Kreivi nimeltään Rudolf valittiin Saksan kuninkaaksi vuonna 1273. Rudolfista sai alkunsa suku, joka hallitsi vuosisatoja Euroopan suurpoliittista näyttämöä. Sukunimi tulee suvun omistuksiin kuuluneesta linnasta, joka sijaitsee Sveitsissä.

Vastaus: Habsburg-suku, jonka juuria voidaan selvittää aina 900-luvun Sveitsiin. Tätä sukua olivat Saksan kuninkaat 1400-luvulta vuoteen 1806, Itävallan hallitsijat 1200-luvulta vuoteen 1918, Unkarin kuninkaat 1437–1918, Espanjan kuninkaat 1561–1700, Portugalin kuninkaat 1580–1640 ja Böömin kuninkaat 1526–1618 ja 1621–1918. Suku on edelleen elossa, ja sen päämies on Otto von Habsburg (s. 1912).

2. Toisen maailmansodan päättyessä asettui USA:n suurlähettiläälksi Lontooseen henkilö, jonka jälkeläisillä on ollut merkittävä ja vaikutusvaltainen rooli Yhdysvaltojen poliittisessa historiassa. Yhden aikakauden sanottiin jopa päättyneen, kun suvun yksi merkittävä jäsen haudattiin 28.8.2009. Mikä on tämä suku?

Vastaus: Kennedy. Irlannista kotoisin oleva suku nousi mahtiasemaan Yhdysvaltojen politiikassa 1900-luvulla. John F. Kennedy valittiin presidentiksi 1961 ja hänet murhattiin Texasin Dallasissa 1963. Muita merkittäviä poliitikkoja olivat hänen veljensä Robert F. Kennedy ja Edvard "Ted" Kennedy. Suvun jäseniä on surmattu ja kuollut onnettomuuksissa, joten joskus puhutaan jopa Kennedyjen kirouksesta.

3. Ranskalainen kauppias nimeltä Jacques Scoperier muutti 1500-luvulla Ruotsiin. Hän oli kantaisä suvulle, josta tuli erittäin vaikutusvaltainen suurvaltakauden Ruotsissa. Mitä sukunimeä Jacques-kauppiaan jälkeläiset käyttivät?

Vastaus: De la Gardie. Ranskalaissyntyisen kauppiaan poika Pontus omaksui sukunimen de la Gardie. Hän avioitui kuningas Juhana III:n tyttären Sofia Gyllenhielmin kanssa. Heidän poikansa Jacob de la Gardie oli sotapäällikkö, jota Suomessa kutsuttiin nimellä Laiska-Jaakko. Suvun jäseniä nousi huomattaviin asemiin 1600-luvulla.

4. Tämän Ruotsin yhden vanhimman aatelissuvun kilvessä on kaksiosainen kenttä. Toinen on kullanvärinen ja toinen kenttä on sininen. Mikä on suvun nimi?

Vastaus: Natt och Dag. Kyseessä on Ruotsin vanhin elossa oleva aatelissuku, jonka vanhin tunnettu esi-isä Nils Sigfridinpoika mainitaan vuonna 1280. Erikoisen sukunimen se tosin omaksui vasta 1700-luvulla. Suvun nettisivut löytyvät osoitteesta www.nattochdag.org.

5. Suku esiintyy ruotsalaisen kirjailijan Jan Guilloun temppeliritariksi pakotetusta Arn Magnussonista kertovissa ristiretkiajalle sijoittuvissa romaaneissa. Suku tunnetaan yleisimmin nimellä Folkunga-suku, johon kuuluvat mm. Birger-jaarli, Mauno Ladonlukko ja Maunu Eerikinpoika. Millä nimellä tutkijat kutsuvat tätä sukua nykyisin?

Vastaus: Bjälbo. Sukua alettiin kutsua 1600-luvulla Folkunga-suvuksi. Aikalaiset kuitenkin kutsuivat folkungeiksi erästä suvun jäseniä sisältänyttä poliittista ryhmittymää, joka oli pääosin huonoissa väleissä Bjälbo-suvun kuninkaitten kanssa. Näin ollen Bjälbo-suku on parempi nimitys. Nimi tulee suvun Itä-Göötanmaalla sijainneen pääkartanon Bjälbon mukaan. Nykyisin historioitsijat suosivat nimeä Bjälbö Folkungien sijaan.

6. Muinaisessa Rooman valtakunnassa asunut patriisisuku, jolla oli merkittävä poliittinen asema. Myöhemmin se oli myös keisarillinen suku. Esimerkiksi keisarit Caligula ja Nero kuuluivat kyseiseen sukuun. Minkä nimiseksi tätä sukua kutsutaan?

Vastaus: Claudius. Suku tai pikemminkin dynastia, johon katsotaan kuuluvaksi suuri osa Rooman keisareista kuten Augustus, Tiberius ja Caligula. Se johdetaan preettori Gaius Julius Caesarista (166 eKr). Dynastian viimeisenä edustajana pidetään keisari Neroa, joka kuoli vuonna 68.

7. Suomalainen aatelissuku, jonka kantaisä menetti Leipzigin taistelussa etuhampaansa. Suvun vaakunassa on kuvattuna puuttuvat hampaat. Suvun jäseniä on ollut 1900-luvulla niin tieteen, taiteen kuin politiikankin parissa. Mitä sukunimeä aatelissuku käyttää?

Vastaus: Tandefelt. Sysmästä kotoisin ollut ratsumies Arvid Henrikinpoika aateloitiin nimellä Tandefelt vuonna 1650. Jalmari Finne kirjoit-

ti hänestä 1910 historiallisen romaanin nimeltä Sysmäläinen. Suvun kuuluisia myöhempiä jäseniä ovat mm. näyttelijä Liisi Tandefelt ja historiantutkija Henrika Tandefelt.

8. Viimeinen suomalainen suku aateloitiin Suomen ritarihuoneeseen vuonna 1906. Aateloidulle henkilölle myönnettiin vapaaherran titteli 1912. Mikä on suvun nimi?
Vastaus: Langhoff. Vuonna 1912 aateloitu Carl Fredrik August Langhoff toimi Pietarissa Suomen suuriruhtinaskunnan ministerivaltiosihteerinä1906–1913. Sotilasurallaan hän palveli niin Turkin sodassa kuin Suomen kaartin komentajanakin. Suku on sammunut mieslinjassa.

9. Liivinmaalainen Suomeen asettunut aatelissuku, jonka sotilasuralla menestynyt jäsen solmi vuonna 1958 avioliiton tanskalaiseen Schak-sukuun kuuluneen aatelisneidon kanssa. Suvusta on introdusoitu kaksi eri sukuhaaraa.
Vastaus: Ehrnrooth. Suvun tunnetuin jäsen on vuonna 1905 syntynyt jalkaväenkenraali Adolf Ehrnrooth, joka oli sotaveteraanien innokas puolestapuhuja kuolemaansa asti. Suvun jäsenet ovat kunnostautuneet sotilasuralla sekä myös liikemiehinä 1900-luvulla.

10. Suku tunnettiin aiemmin nimellä Fennander, ja sen edustaja oli 1900-luvun alussa Jaakkiman pitäjässä Kansallis-osake-pankin johtajana. Sittemmin suvun yksi haara on suomalaistanut nimensä. Mikä on tämän politiikassa toimineen suvun nimi?
Vastaus: Vennamo. Suomen poliittisen historian näkyvimpiä poliitikkoja ja kansanedustajia oli Veikko Vennamo, ent. Fennander (1913–1997), joka perusti Suomen maaseudun puolueen 1959. Hänen merkittävin saavutuksensa oli sodan jälkeen myös karjalaisen siirtoväen asuttamiseen tähdänneet toimenpiteet. Myös poika Pekka Vennamo toimi kansanedustajana.

Tiina Miettinen

UUTUUS!

SUKUTUTKIJAN KÄSIALAKASSI

Tamperelaisten sukututkijoiden tämän syksyn ja talven kuuminta muotia on Tampereen seudun sukututkimusseuran tyylikäs musta kassi, jossa kuviona on aakkoset vanhalla käsialalla. Tässä Tiina Miettisen suunnittelemassa kassissa kulkee mukavasti sukututkimukset ja historia-aiheiset kirjat arkisto- ja kirjasto-matkoilla.

Kassin voi tilata osoitteesta irma.vainio@tamsuku.fi tai ostaa seuran tilaisuuksista. Kassin hinta on postikuluineen 10 euroa.

Ruokatalous Turussa 1700-luvun alkaessa

Merkintöjä Petter Schäferin päiväkirjasta

Suomenkieliset päiväkirjat 1700-luvun alusta ovat harvinaisuuksia, ja tuskin mistään niistä löytyy yhtä paljon mainintoja ruuasta kuin Petter Schäferin merkinnöistä. Schäfer oli vangittuna Turun linnassa 1700-luvun alussa uskonnollisesta syystä. Vankeutensa aikana hän söi sekä omia ja vanginvartijoiden keitoksia että vastaanotti säätyläisystävien tuomisia. On vaikea sanoa missä määrin Schäferin ruokavalio vastasi tavallisen kaupunkilaisen pöytää, mutta tuskin hän keksi ruokalajeja, joita muut eivät olisi ollenkaan tunteneet.

Suomalaiset sananlaskut tietävät että "leivästä syänti aloitetaan", "se oh hävitön näläkä jok ei leivällä lähe" ja vasta "leeväm puuttes limppu syärä". Schäferin päiväkirjassa leivän merkitys näkyy merkintöjen runsaudessa. On leipää, kyrsää ja limppua. Satunnaisesti eritellään ruisleipä tai nisuinen leipä, kerran ohrainen kyrsä. Vispelleipä ja vispelilimppu jäävät mysteeriksi. Määre on voinut viitata jauholaatuun niin kuin ilmaisuissa "iso limppu jouhiseulajauhoista" ja "kolmet jouhiseulan limput". Schäfer on maininnut erikseen myös skredetut leivät tai limput, jotka oli leivottu kuorituista jyvistä tehdystä jauhosta.

Schäfer mainitsee neljä kertaa, että kahdesta kapasta jauhoja oli leivottu 12 kyrsää. Kerran kuitenkin kahdesta kapasta oli syntynyt vain kahdeksan kyrsää ja toisella kertaa yhdestä kapasta taas oli tehty viisi kyrsää ja limppu. Kaksi kappaa jauhoja on nykymitoissa noin yhdeksän litraa eli yhteen 1700-luvun leipään meni hieman alle litra jauhoja.

Perusleivän lisäksi Schäfer mainitsee muitakin leivonnaisia. Hän oli kerran "hirmuisessa syömisen himossa roodin ja baakelsen perään". Roodien täytyy olla säilyviä leivonnaisia, sillä niitä lähetettiin "rakkauden leipinä" ystäville samoin kuin vehnärinkeleitä. Kerran mainitaan rinkilät, jotka on maustettu sahramilla, toisen kerran "sämpylät, suuret, munasta ja saftranista tehdyt", jotka olivat varmaankin nykyistä pullaa muistuttavia. Vehnäleivästä tehtiin korppuja, Schäfer mainitsee "pienet nisuskorput" ja "sokeriskorput". Kerran myös sanan peparcaca eli piparkakku.

Torttuja on päivämerkinnöissä kolme, yksi "laitettiin sveskunasta". Sväskunoiden eli kuivattujen luumujen lisäksi tekstissä esiintyy "viinamarjoi", omenat, valnötit eli saksanpähkinät sekä sitruunat. Kerran Schäfer "joi kafevettä" ja kerran sai "vähän paperissa teetä".

Saktilämmitystä ja voitleipää

Useimmiten ruoka oli vankilassa ja hyvin mahdollisesti myös kaupungin kodeissa yksinkertaista; yksi tavanomaisimmista Schäferin ateriakuvauksista oli: "söin saktilämmitystä ja voitleipää". Saktilämmitys tehtiin arvatenkin sahdista ja olutlämmitys oluesta. Huomattavasti harvemmin Schäfer käyttää sanaa olutjuusto, joka yleisesti valmistettiin sekoittamalla kiehuvaa maitoa ja kiehuvaa olutta tai kaljaa, jolloin maito osaksi juustoutuu. Olutlämmitystä Schäfer mainitsee toisinaan tekevänsä kananmunan kanssa ja käyttää myös erillistä nimeä saktimunanlämmitys, mikä viittaa siihen, ettei perusreseptiin kuulu kananmuna. Yksittäinen ruotsinkielinen maininta "keitti täällä öl o miöl o mjölk" kertoo oluen yhdistämisestä jauhoihin ja maitoon.

Kananmunia Schäfer syö sekä pehmeiksi että koviksi keitettyinä. Hän teki itse äggröraa eli munakokkelia. Tuliaisena saatu pannukakku määritellään siihen käytettyjen kuuden kananmunan kautta. Mainintoja kananmunista on päiväkirjassa toukokuun ja lokakuun välillä, ei talvikuukausina.

Juusto mainitaan päiväkirjassa useaan kertaan sekä tuotuna että syötynä elintarvikkeena, mutta niistä todetaan vain lukumäärä ja koko. Sanalla juustoleipä on voitu tarkoittaa juuston kanssa syötyä leipää tai leipäjuustoa, johon viittaa ilmaus "paistetut juustot, 3 sormea paksut ja 4-kulmaisia".

Jauhoistaan Schäfer teetti leipien lisäksi sahtia. Kahdesta kapasta jauhoja hän sai 15 kannua sahtia ja 1 ½ kapasta maltaita seitsemän kannua.

Jauhoista tehtiin myös puuroa. Kaksi lähekkäistä päiväkirjamerkintää kuuluvat: "Keitin puuroa, unhotin perätän suolan" ja "Keitin puuroa ja panin suolaa. Oli hyvää." Neljä kertaa Schäfer mainitsee riisipuuron, mm. "anoin keittämään riisipuuroa 1:n kannun, vaan petti minun ja toi vellinkiä". Velliä tehtiin tietenkin myös tarkoituksellisesti. Kauravellinki mainitaan kerran nautittuna maidon kanssa, toisen kerran Schäfer "söi kaurakryyniliemen sveskunoiden kanssa". Kauravelliä kutsuttiin myös haaverliemeksi: "haaverliemi rusinoilla ja paistetulla leivällä", "Lämmitin klo 8 haaverliemen nauriilla ja rieskalla [= maidolla], raskaasti pippuroitu, kuin Johannes toi klo 12. Panin leipää sekaan."

Suppulihaa ja kryydejä

Lihaa Schäfer vastaanotti tuoreena, paistina, suolavedessä, keitettynä ja kuivattuna. Kerran hän mainitsee mätvurstin eli meetvurstin ja toisen kerran saamansa 11 makkaraa. Makkaroiden kanssa samassa

lähetyksessä tuli täytetty hanhi. Toisella kertaa Schäfer vastaanotti "syltetyn paistihanhen". Hanhista ei ole muita mainintaa. Muista linnuista ankka mainitaan kerran, mutta metsäkana ja pyy molemmat neljä kertaa.

Selvästi yleisimmät lihat olivat lammas ja kana, josta on mainintoja myös liemen syömisestä: "kananpojanliemiä, ei lihaa", "söin kanasta liemen", "söimme kananliemen klimpin kanssa". Myös häränlihasta mainitaan erikseen paisti ja liemi: "lähetti härjänlihaliemen ja paistin". Toisessa yhteydessä taas neljästä naulasta häränlihaa oli tehty kaksi ruukullista lihalientä.

Toisinaan Schäfer kirjasi vain "linnun", "lihakappaleen" tai "lihaliemen". Kerran mainitaan yhdistelmä "fläskiä, kyltän, keitettyä reisilihaa", jossa on ainoa viite sianlihaan. Ottaen huomioon muistiinpanojen muun yksityiskohtaisuuden sianlihan näkymättömyys on outoa. Sianlihan välttämiseen on tosin voinut olla uskonnollinen syy, istuihan hän vankilassa valtionuskontoon sopimattomien näkemystensä tähden.

Schäfer kirjoittaa kaksi kertaa suppulihasta. Yhdistelmä "suppulihaa 4 naulaa, kryydejä ja maanpauvia 2:ksi keitoksi" viittaa papu- eli hernesoppaan sopivaan lihaan. Löytyy myös yhdistelmät "valkiat pauvit ja lihakappaleen" ja "valkiat pauvit, 2 kappaa ja ½ rintakappaletta kuivaa lihaa". Kaalikeittoa muistuttaa elokuinen maininta "söin viherjäistä kaalia, lihassa keitettyä, liemen ainoastaan". Toinen elokuun vihannesateria: "söin pavunpalkoja, sokeriin sekoitetut, ja muurutterin ja persilian kanssa voissa stuuvatut, on kolmeksi päiväksi eli ateriaksi." Muuruutteri lienee nykykielellä porkkana.

Kalalajeista päiväkirjamerkinnöissä esiintyy made, hauki, haulakala eli silli tai silakka, ahven, lahna, ankerias, lohi, norssi eli kuore, säynäs, turska ja berenkala. Kaloja voi ostaa kappaleittain, nipussa, niitä saattoi olla täysi kaukalollinen, ¼ tynnyriä tai nelikko. Ne olivat joko tuoreita, suolattuja tai kuivattuja.

Yhdestä kalaostoksesta keitti "puolen liemeksi ja ½ suolalla". Toisella kertaa Schäfer "valmisti haukit: lämmiti ne ja pani sinappia päälle". Pari kertaa "hauki keitettiin klimpillä". Schäfer söi "liemikalan", "stuuvattuja haukia", "½ kalaa atriasta nauriilla", "toisen ½:n stuuvatusta haukista nauriitten kanssa", "tuoretta kalaa keitosta, päivää ennen tehty, sinapin ja voin kanssa", "kalaliemen haukilihan klimpit".

Päiväkirjassa esiintyy myös alkoholi. Paloviina mainitaan, mutta myös franstviina, hoglandsviina ja spanstviinaa. Jälkimmäisillä on tarkoitettu ulkomaisia viinejä, joita Schäfer käytti ainakin osittain lääkinnällisesti.Vilustumisen hoitona Schäfer lämmitti viiniä ja hautoi sillä ja sokerilla rintaansa. Vaikutusta voitiin tehostaa mausteilla kuten muskotblommalla eli muskotinkukalla. Rinnan hautomiseen voitiin käyttää myös johannisöljyä eli johanneksenkukkaöljyä.

Kaisa Kyläkoski

Lähteet

Petter Schäfer: Minä Pietar ja minä Anna. Päiväkirja vuosilta 1707–1714. Toimittanut Matti Piispa. 2000.
Suomen kansan sananparsikirja. Toimittaneet R. E. Nirvi ja Lauri Hakulinen. Sanakirjasäätiön toimituksia V. 1948. Sivut 221–223.

Radikaalipietisti PETTER SCHÄFER

Petter Schäfer syntyi Turussa 1663 valtaporvari Abraham Henrik Schäferin ja Elin Thorwösten poikana. Schäferin perhe oli Turun varakkaimpia: äitinsä puolelta Petter oli Thorwösten sukua ja isänsä puolelta hän liittyi Wollen sukuun. Petterin kotikieli oli todennäköisesti ruotsi, mutta hän osasi myös sukujensa saksalaisen taustan ansiosta saksaa, koulussa opittua latinaa ja jonkin verran englantia. Päiväkirjansa hän kirjoitti suomeksi, sillä hän oli jo lapsena oppinut suomea palvelusväeltä.

Viisivuotiaana isättömäksi jäänyt Petter sai veljiensä Johanin ja Henrikin tavoin hyvän koulutuksen. Turun akatemiassa maisterin tutkinnon suorittanut Petter Schäfer liittyi Laurentius Ulstadiuksen 1680-luvulla Turussa aloittamaan liikkeeseen, joka tähtäsi kirkon radikaaliin uudistamiseen.

Schäferistä kehittyi 1680- ja 1690-luvulla aikansa tunnetuin ja jyrkin suomalainen pietisti. Vuonna 1689 hän joutui mukaan prosessiin, missä akatemian konsistori ja tuomiokapituli pyrkivät selvittämään pietistisen liikkeen laajuutta ja kumoamaan sen harhaoppiseksi katsotut väitteet. Oikeudenkäynnin aikana Schäfer "tunnusti" teologiset käsityksensä, ja tätä tunnustusta pidetään yhtenä ensimmäisistä suomalaisista pietistisistä ohjelmanjulistuksista. Samalla Schäfer palautti maisterinkirjansa ja luopui akateemisesta kansalaisuudestaan.

Schäfer tuomittiin harhaoppiseksi, ja tuomio alistettiin hovioikeuden vahvistettavaksi. Päätös saatiin vasta 1693, minkä kuultuaan Schäfer pakeni Keski-Eurooppaan. Lähes kymmenvuotisella pakomatkallaan Schäfer solmi henkilökohtaiset suhteet lähes kaikkiin saksalaisiin pietismin johtohenkilöihin. Matkoillaan Schäfer kävi jopa Amerikassa, missä hän tutustui kveekareihin.

Vuonna 1700 Schäfer ajautui henkiseen kriisiin, jonka vuoksi hän palasi Turkuun "todistamaan totuudesta". Turussa hän joutui toiseen oikeudenkäyntiin, mikä huipentui 1709 hänelle langetettuun kuolemantuomioon. Kuninkaallinen majesteetti armahti Schäferin, mutta tämä jäi kuitenkin vaarallisten mielipiteittensä vuoksi vankeuteen, jota kesti 22 vuotta aina kuolemaansa asti.

Ensimmäiset vankeusvuotensa Schäfer vietti Turun linnassa, mistä hänet siirrettiin suuren Pohjan sodan aikana 1714 Gävlen linnaan Ruotsiin. Vankeutensa aikana Schäfer tapasi suurta ystävä- ja tuttavapiiriään, harjoitti laajaa kirjallista toimintaa mm. kirjoittamalla kirjeitä ja uskonnollisaiheisia tekstejä ja luki ystäviensä vankilaan salakuljettamaa kiellettyä kirjallisuutta. Vuonna 1712 hän vihki itsensä ja leski Anna Wargentinin ns. sofiaaniseen eli puhtaaseen avioliittoon.

Johanna Kurela

Lähde

Laine, Esko: Petter Schäfer. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 1.8.2010).
Saatavissa: http://www.kansallisbiografia.fi.

Kartanoita voikukkapelloilla

Toukokuussa sukututkijoilla oli mahdollisuus osallistua Pispalan Moreenin Viron kartanokierrokselle. Jukka ja Leena Sirénin kiinnostava matkaohjelma sekä kauan mielessä kytenyt ajatus Viron kartanoista saivat allekirjoittaneen lähtemään mukaan. Metson kirjaston poistotorilta löytyi sopivasti kaksi Viron kartanoita käsittelevää kirjaa, joten saatoin aloittaa nojatuolimatkan tuleviin retkikohteisiin jo hyvissä ajoin ennen matkaa. Seuraavassa muutamista matkalla heränneistä ajatuksista.

Hylätyt pellot

Koska retken ajankohta osui maanviljelijöiden kiivaimpaan kylvöaikaan niin ajankohdaltaan kuin säiltään, voin hyvällä syyllä aloittaa kolumnini muutamalla havainnolla virolaisesta maaseutumaisemasta, sillä Viron puolella taitettu matka ajettiin kokonaan halki maaseudun.

Vajaan tuhannen ajokilometrin aikana auton ikkunasta avautuivat avarat peltoaukiot. Yleisimmin viljelty kasvi ei väristään huolimatta ollut kuitenkaan aikainen rypsi vaan voikukka. Oppaamme mukaan virolaisilla ei aina ole varaa viljellä omistamiaan peltoja. Tätä tuki havainto, että harvat traktorit olivat uusia, ja matkan aikana bongasin ainoastaan yhden upouuden kuivurin. Ajoimme siis halki maaseutuvaltaisen maan, jossa harvalla on varaa viljellä maitaan.

Lehmiä en nähnyt ajomatkamme aikana montakaan kertaa, mihin sain oppaaltamme selityksen. Viron liityttyä EU:hun meijereissä ei otettu vastaan enää käsinlypsettyä maitoa. Tämä tarkoitti Viron koneistumattomille maitotiloilla usein tuotannon päättymistä. Muutamien lehmien pikkutilat katosivat. Neuvostovalta ei jäänyt siten Viron historiassa ainoaksi sääteleväksi tekijäksi, ja vajaan viidentoista vuoden kuluttua Viron uudesta itsenäistymisestä EU:n lainsäädäntö alkoi vaikuttaa esimerkiksi Viron maatalouteen.

Virolaisten avuliaisuus

Tutustuimme Viron rikkaan kulttuuriperinnön lisäksi neuvostoajan tunnelmiin. Oppaamme oli mainio henkilö johdattamaan matkalaiset neuvostoaikaiseen elämänrytmiin, koska paikallisena virolaisena hänellä oli asiasta omakohtainen kokemus. Mainittakoon esimerkiksi, että virolaisessa kesämökissä ei saanut olla uunia. Vastaavasti marjoja sai poimia metsästä vain määrättynä aikana ja veneen omistaminen oli kiellettyä.

Neuvostoajan säädellystä elämästä huolimatta virolaiset ovat sosiaalisia ja avuliaita – ainakin verrattuna meihin suomalaisiin. Tämä ilmeni jo lyhyen matkamme aikana. Ystävällinen oppaamme huomautti ostoskeskuksen pihalla, että minun on ostettava uudet kengät. Katsahdin jalkoihini. Kengissäni ei näkynyt ainakaan päällisin puolin olevan vikaa. Jaloissani oli kuitenkin laastarit, koska päivää ennen matkaa toiset kengät olivat hiertäneet jalkojani.

Vastaavaa avuliaisuutta tapasin Sangasten linnassa. Minulle yritettiin myydä linnan kuvalla koristellut postimerkit kaikkiin ostamiini kortteihin. Olin kuitenkin ostanut osan tarvitsemistani merkeistä jo Taageperan linnasta, ja lopulta irrotin itse tarvitsemani määrän merkkejä.

Komeat kartanot

Viron kartanot ovat vaikuttavia. Vaikuttavia ovat myös kunnostustyöt, joita yksityiset ihmiset ovat kartanoissa tehneet. Viron uuden itsenäistymisen jälkeen kartanon saattoi ostaa edullisesti, mutta sen kunnostus sen sijaan on vaatinut runsaasti rahaa. Vanhoista ja arvokkuutta huokuvista kartanoista on tullut tavallisten ihmisten koteja sekä myös hotelleja ja ravintoloita.

Pieneen matkakertomukseeni pääsevät myös hevoset, hyvästä syystä. Ensinnäkin virolaisten jalostaessa 1800-luvun lopulla omaa hevosrotuaan torinhevosta, siihen risteytettiin suomalaista hevosta. Hevosjalostus liittyi oleellisesti myös yhteen näkemistämme kartanoista. Sangasten linna kiinnosti matkalaisista erityisesti Kyllikki Heleniusta ja minua. Kuitenkin eri syistä. Helenius tiesi linnan omistajasuvulla olleen yhteyksiä Nottbeckeihin, minä hevosiin. Linnan omistaja Friedrich Georg von Berg opiskeli Saksassa maataloutta ja kehitti maatalouden koneistusta. Hän oli myös kiinnostunut sekä kasvi- että eläinjalostuksesta. Von Berg jalosti oman Sangasten ruislajikkeen, piti rotukarjaa ja jalosti uutta virolaista työhevostyyppiä. Sangastea ei oppaamme mukaan pakkolunastettu neuvostoaikana muiden kartanoiden tavoin, koska sen katsottiin edistävän virolaista maataloutta.

Ristiriitojen maa

Rikkaasta kulttuuriperinnöstään huolimatta Viro on myös ristiriitojen maa. Viro näytti matkan aikana aurinkoiselta maalta, jossa asuu iloisia ihmisiä. Aurinkoisuudella on kuitenkin kääntöpuolensa. Viron historiassa on monta surullista tarinaa.

Virossa on kaunista ja vehreää. Kartanot ovat hyvin korjattuja, hotellit siistejä ja tiet kunnollisia. Tallinnan liepeiltä löytyy myös tuhannen neliön omakotitaloja aitojen ympäröiminä. Matkalla näimme kuitenkin myös romahtaneita taloja, rapistuneita kartanoita ja hylättyjä, neuvostoaikaisia kerrostaloja. Omaa tarinaansa kertovat myös kirkon aidat ilman kirkkoa. Kirkkojen purkamisen lisäksi kuulimme surullisia tarinoita juna-asemista, joilla ihmisiä lastattiin juniin heistä vain harvan palatessa koskaan kotiin.

Onnistunut retki

Ehdimme nähdä paljon kolmipäiväisen Viron matkan aikana. Matka taittui aurinkoisessa säässä, sillä toisin kuin viimevuotisella Ruotsin matkalla nyt matkalaisia suosi sää. Hyvät kohteet ja ilmat eivät kuitenkaan yksin takaa onnistunutta matkaa – siihen tarvitaan hyvä retkitunnelma. Kiitos jälleen, Leena ja Jukka!

Hilja Toivio

Pääkaupunkien, kartano linnoitusten Virossa

Pispalan Moreeni järjesti 18.–20.5.2010 matkan Viroon. Matkalle pääsivät mukaan myös Tampereen seudun sukututkimusseuran jäsenet.

Aurinko helli meitä Viron matkaajia heti aamusta alkaen, kun kaarsimme Helmikkalan bussilla Vanhan kirkon edestä kohti Viroa. Matkalla Helsinkiin poikkesimme tuttuun Linnatuulen taukopaikkaan aamukahville. Helsingissä olimme aikataulun mukaan ja päästyämme Viking Linen Viking XPRS -laivalle lounas oli jo odottamassa ruokasalissa. Useampi totesikin ruokailun jälkeen, että taisi tulla ahdettua enemmän ruokaa vatsaan kuin se veti. Mutta päivästä tulisi vielä pitkä.

Tallinnassa meitä oli vastassa tuttu oppaamme Sirje Jurisson. Hänen johdollaan etenimme kohti Paldiskin neuvostoaikaista tukikohtaa, missä vieläkään ei ole paljoa saatu korjattua miehitysajan jälkiä. Kaupungin läpi menevä maantie oli saatu kuitenkin asfaltoitua uudelleen. Kymmenen vuotta sitten käytyämme maantiestä oli vaikeaa löytää kohtaa, jossa ei auto olisi pudonnut isoon kuoppaan.

Satamassa oli vielä paljon rautaromua sukellusveneiden jäljiltä. Paldiski oli neuvostoaikana suljettu kaupunki. Kaupunkiin perustettiin vuonna 1962 Neuvostolaivaston ydinsukellusveneiden valmennuskeskus, jossa oli kaksi ydinreaktoria ja 16000 työntekijää. Paldiski oli eristettynä vuoteen 1994 asti, jolloin sieltä poistui viimeinen venäläinen sota-alus.

Paldiskista tuli jo 1700-luvulla venäläinen laivastotukikohta, jolle venäläiset antoivat nimen Baltiyskiy Port eli Baltian satama. Vuodesta 1933 lähtien kaupungin nimi on ollut vironkielinen Paldiski. Ruotsin vallan aikana sen nimi oli Rågervik.

Paldiski jätti vielä nytkin surullisen kuvan mieliimme, kun jatkoimme eteenpäin Padisen entistä sistersiläisluostaria kohti. Luostaria on monen vuoden ajan entisöity, ja nyt siitä sai jo jonkinlaisen kuvan entisajan luostarirakennuksen mahtavuudesta. Luostari on 1300-luvun alkupuolella rakennettu, mutta jo saman vuosisadan loppupuolella se tuhottiin sotien seurauksena.

Luostarin vaikutuspiiriin kuului aikoinaan alueita Suomen Uudeltamaalta jo ennen kuin Helsinkiä oli perustettu. Munkeilla oli kalastuoikeus Vantaanjoessa ja Kymijoella. Nykyään luostarin raunioilla pidetään paljon erilaisia konsertteja. Luostaria vastapäätä oli Padisen kartano, joka on matkailukäytössä.

Kuva Hilja Toivio

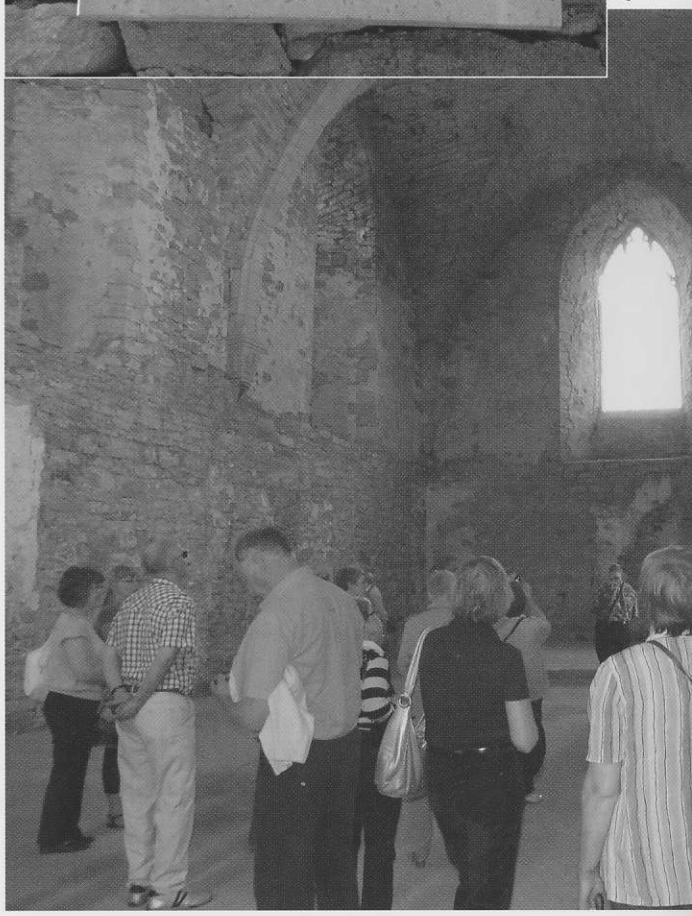

den ja

Viron sini-musta-valkea lippu on alkujaan Viron ylioppilasseuran lippu, joka vihittiin käyttöön Otepäässä 1884. Lippu otettiin virallisesti käyttöön Viron itsenäistyttyä 1918.

Haapsalussa ja kartanovierailulla

Myös seuraava kohteemme oli kirkollinen, nimittäin Haapsalun piispanlinna ja tietysti itse Haapsalun kaupunki. Siellä Pietari Suuri oli yöpynyt 22.07.1715 Wiedemannin talossa, jonka seinään on laitettu asiasta kertova muistotaulu. Vierailunsa aikana tsaari totesi Haapsalun sataman sopimattomaksi sotasatamaksi, Haapsalun onneksi.

Haapsalu on nykyään viehättävä puurakenteinen kylpyläkaupunki, jossa on noin 135000 asukasta. Kylpyläkaupungiksi Haapsalu muodostui vasta 1900-luvulla, kun kaupungin lahdesta löytyi terveysvaikutteista savea. Haapsalun saven maine levisi nopeasti niin, että siitä pian tuli tsaarin suuren valtakunnan tunnettu lomakeskus.

Rautatieasemalla oli tsaarin erityinen asemalaituri salonkeineen, jonka pituus on 216 metriä eli juuri sama kuin tsaariperheen junan pituus. Kuuluisa vieras oli myös säveltäjä Pjotr Tsaikovski, joka vietti Haapsalussa kesän vuonna 1867.

Keskiajalla kaupunki eli piispanlinnasta. Haapsalu sai kaupunkioikeudet vuonna 1279. Kaupunki syntyi 1300-luvun aikana rakennetun piispanlinnan ympärille, muurien ulkopuolelle, mutta kaupunki raunioitui Pohjan sodan aikana. Ruotsin vallan aikana Jakob de la Gardie omisti koko Haapsalun kaupungin.

Historialliset rakennukset on saatu aika hyvin entisöityä, ja linnan kirkko on jo käytössä. Meidän siellä vieraillessamme saimme kuulla konserttiharjoittelua kirkossa. Haapsalun linnoituksessa

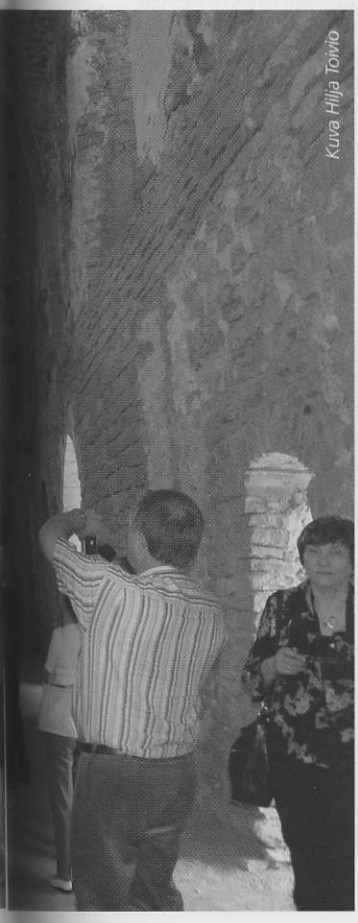

Kuva Hilja Toivio

Kuva vasemm. ylhäällä Mahtavan Padisen luostarin munkeilla oli kalastusoikeuksia aina Etelä-Suomessa asti.

Padisen sistersiläisluostaria on viime vuosina kunnostettu. Luostari on yksi Pohjois-Viron huomattavimpia keskiajalta peräisin olevia nähtävyyksiä.

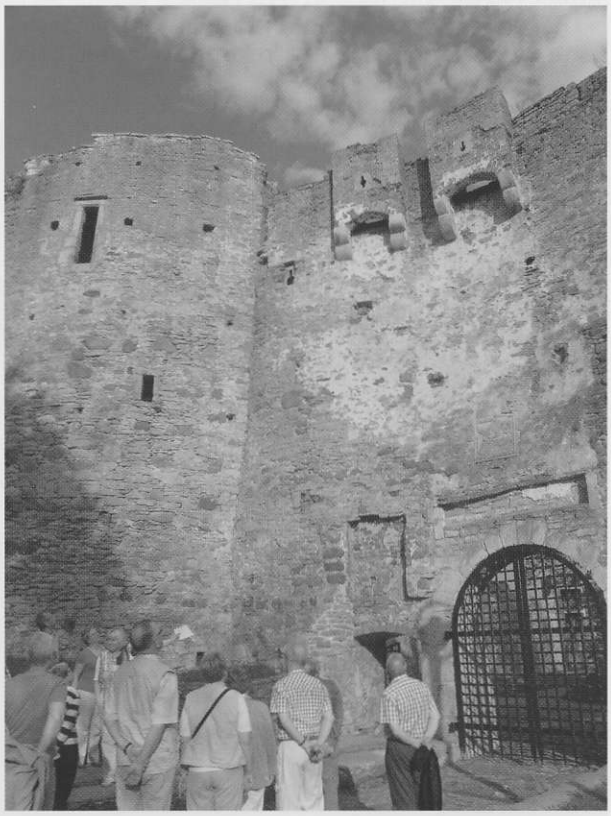

Kuva Hilja Toivio

Haapsalun piispanlinna on yksi Viron parhaiten säilyneitä linnoituksia. Piispanlinnassa saattaa tavata myös Valkoisen Daamin, Viron tunnetuimman haamun.

on oma haamunsa, Valkea Daami, joka muurattiin aikoinaan elävänä linnanmuuriin ja joka ilmestyy elokuulla kuutamoisena yönä linnankappelin ikkunaan. Nykyään Haapsalun kaupunginisät järjestävät Valkean Daamin ilmestymään myös, vaikka olisi pilvinen yö Valkean Daamin juhlan aikana.

Papilliset kohteet jäivät nyt taakse ja matkamme jatkui Lihulaan, jonka kartano oli edelleen siinä samassa tilassa, jossa sen viimeksikin näimme. Lihulan saksankielinen nimi on Leal. Kartanon alueella 8. elokuuta 1220 taistelu, jossa virolainen armeija voitti ruotsalaiset.

Lihula oli aikoinaan eräs Viron tärkeimpiä taajamia. Linnoituksessa oli vuosina 1241–1251 Saare-Läänen piispan residenssi. Linnoitus tuhottiin kuitenkin Liivinmaan sodassa. Lihulan kartanon eräs kuuluisa omistaja on ollut Åke Tott. Nykyinen kartanorakennus on rakennettu vasta 1840-luvulla Wistinghausenien omistuksen aikana.

Oppaamme kertoi jonkun ostaneen jokunen vuosi sitten Lihulan kartanon ja lahjoittaneen sen heti kunnalle. Olisiko kunnostustyö tullut liian kalliiksi hänen kukkarolleen! Lihulan kartanon takana oli Lihulan linnan rauniot, joista oli pystyssä enää pari kellaria tai vankityrmää. Emme päässeet niistä selvyyteen emmekä uskaltaneet mennä tutkimaan niitä.

Päivän ehdoton kohokohta oli vierailu Suure-Lähtrun kartanossa, jonka rakennusvuodet ajoittuvat vuosiin 1775–1778 ja joka edustaa varhaisklassisista tyyliä. Talon isäntä Mart Helme on entinen Viron Venäjän suurlähettiläs, joka eläkkeelle jäätyään on pitänyt vaimonsa Helle-Monika Helmen kanssa kartanoa matkailukäytössä.

Isäntä kertoi meille kartanon historiaa. Hän oli vaimonsa kanssa ostanut kartanon noin 15 vuotta sitten, ja he ovat pikkuhiljaa laittaneet taloa kuntoon. Talossa pidetään myös konsertteja, sillä talon rouva on ammatiltaan laulaja. Viihdyimme talossa pidempään kuin aikaa oli varattu, sillä talon isäntäpari oli todella sydämellistä väkeä.

Kuva Hilja Toivio

Suure-Lähtrun kartano on varhaisklassistista tyyliä. Tämän moision eli kartanon isäntäparina on Viron entinen Moskovan suurlähettiläs Mart Helme ja Helle-Monika Helme.

Kuva Hilja Toivio

Lihulan keskiaikaisten linnanraunioiden tuntumassa on Lihulan kartano. Tämä klassisista tyyliä oleva rakennus on valmistunut 1840. Kartanossa toimii nykyään paikallismuseo.

Suure-Lähtrun aiempia omistajia ovat olleet mm. Catharina von Üxkull, Karl von Hastfer, Otto Reinhard von Nieroth, Heinrich von Stryk, Thomas von Maydell, Thomas von Ramm, Alexander von Weisz, Emil von Schillling, Karl Otto von Stackelberg ja Alexander von Mickwitz.

Loppumatkan jouduimme ajamaan kilpaa kellon kanssa. Iltapalamme odotti hotellissa mutta talon kokki kuulemma lähtisi kotiin kello 21.30, eli ehdimmekö ajoissa vai emme? Olimme juuri kello 21.30 Pärnun hotelli Strandissa ja saimme iltapalamme. Eipä sen jälkeen paljoa tarvinnut unta hakea. Jotkut jäivät vielä hotellin baariin jakamaan matkan tunnelmia, mutta baarin sulkeuduttua kello 23 kaikki hiipivät huoneisiinsa. Aamulla olisi taas aikainen lähtö eteenpäin.

Kuva Hilja Toivio

Pärnun kaupunki on viihtyisä kaupunki Lounais-Virossa. Kaupungissa on säilynyt jonkin verran vanhaa rakennuskantaa ja arkkitehtuuria 1600- ja 1700-luvulta asti. Kuvassa taustalla näkyvä keltainen ortodoksinen Katariinan kirkko on valmistunut 1768. Kirkko on nimetty Katariina II:n mukaan.

Viron kesäpääkaupunki Pärnu

Toinen matkapäivä toi Pärnun kaupunkikierroksen. Pärnu on Viron virallinen kesäpääkaupunki, joka elää turismista. Pärnun upeat pitkät hiekkarannat ovat kuuluja meillä asti.

Pärnunkin historia alkaa sodista. Sen historia on saanut alkunsa 1200-luvulla alkaneesta valloituksesta. Pärnujoen suulla on ollut asutusta jo noin 8000 vuotta. Joki ja sen hyvä satamapaikka määräsivät myös kaupungin paikan. Suure-Läänen piispa Henrik antoi rakentaa sinne kirkon, jonka hän määräsi hiippakunnan pääkirkoksi ja asetti sinne myös piispanistuimen vuonna 1251. Kaupunkia kutsuttiin silloin nimellä Perona. Tätä vuotta 1251 pidetään Pärnun perustamisvuotena.

Kalparitaritkin olivat jo tuolloin hengissä ja rakensivat joen vastarannalle oman linnoituksensa. Tästä syntyi 1200-luvulla kaksi Pärnua: Perona ja Embecke (Vanha ja Uusi Pärnu). Linnoittamaton kaupunki oli kuitenkin turvaton, ja kun liettualainen ruhtinas Trainate hävitti kaupungin vuonna 1263, siirrettiin piispanistuin Haapsaluun. Ritarikunta kasvoi, ja linnan ympärille rakennettiin vähitellen muuri. Embecke (Emajoen saksankielinen nimi) sai Riian kaupunkioikeudet 1300-luvun alussa, ja sitä alettiin pian nimittää Peronaksi.

Pärnu sai 1300-luvun puolivälissä Hansaliiton jäsenyyden. Sen vientitavaroista tärkeimmät olivat vilja, pellava ja puu, tuontitavaroista puolestaan metalli, lasi, villakankaat, mausteet, silli, suola ja viini.

Pärnua tuhosivat ja sen kehitystä jarruttivat monet tulipalot 1400- ja 1500-luvuilla. Pärnu on ollut vuoroin monen valloittajan kuten Tanskan, Puolan,Venäjän ja Ruotsin alaisena. Ruotsi sai Pärnun itselleen Altmarkin rauhassa 1629. Kaupunki oli hävitetty, ja sen asukasmäärä oli vähentynyt kahdella kolmanneksella. Pohjan sota oli myös raskas Pärnun kaupungille samoin kuin koko maalle. Pohjan sodan vaiheista johtui, että Tarton yliopisto toimi Pärnussa vuosina 1699–1710. Ruotsin aika päättyi Uudenkaupungin rauhaan 1721. Kaupungissa oli tuolloin 1027 asukasta, joista ruttoon kuoli yli puolet.

Venäjän vallan aikana satama oli edelleen vilkkaassa käytössä. Raati valittiin entiseen tapaan Suureen Kiltaan kuuluvista saksalaisista kauppiaista. Linnoitus kuitenkin menetti strategisen merkityksensä ja muurit purettiin. Teollisuus alkoi kehittyä Pärnussa 1800-luvun alussa, lähinnä tekstiiliteollisuus.

Pärnun ensimmäinen kylpylä perustettiin vuonna 1837, jolloin ensimmäiset kylpylävieraat saapuivat kaupunkiin Pärnun tarjoamien terveydenhoitopaikkojen houkuttelemina. Kaupungin kauniit kirkot Elisabetin ja Katariinan kirkot näimme kävelykierroksellamme, samoin kirjailija, Viron kansallisrunoilija Lydia Koidulan patsaan. Mutta aika kului, ja meitä jo odoteltiin seuraavaan paikkaan.

Lounas 99-huoneisessa linnassa

Kello 11.30 oli sovittu vierailu Taageperan kartanoon, ja olimme melkein ajoissa siellä. Myös siellä vierailu venähti paikan mielenkiinnon vuoksi.

Taagepera on Viron kaukaisin kartano, joka sijaitsee melkein Latvian rajalla. Taageperan rakennutti vuosina 1907–1912 omalaatuinen paroni Hugo Ferdinand Bernhard von Stryk, joka ei säästellyt kustanuksia kartanoa rakennettaessa. Kerrotaan, että suuria graniittilohkareita tuotiin aina Latviasta ja Suomesta asti. Linna on harmaagraniittinen jugendtyylinen rakennus. Rakennusmestarina toimi latvialainen Ancis Stupelis, joka pian sai lempinimen Rujienan Rastelli, koska oli latvialaisesta Rujienan kaupungista kotoisin. Taageperan arkkitehtina oli latvialainen Otto Wildau, joka on piirtänyt monia muitakin kartanoita.

Kuva Hilja Toivio

Uusgotiikasta vaikutteita saaneen Sangasten linnan on suunnitellut arkkitehti Otto Pius Hippius, ja se valmistui 1883. Rakennuksen erikoisuutena on mm. pieni lasikattoinen torni. Linnaa ympäröi arboretum.

Hugo von Stryk joutui luopumaan kartanostaan vuonna 1919. Taagepera toimi viime vuosiin asti keuhkotautiparantolana, kunnes siellä aloitettiin vuonna 2001 hotellitoiminta. Kaksi Kanadassa omaisuuden hankkinutta nuorta miestä palasivat Viroon ja ostivat Taageperan muuttaakseen sen hotelliksi.

Taageperan jätettyämme ajoimme toisen Otto Wildaun piirtämän samoin jugendtyylisen kartanon ohi, nimittäin Holdren. Se on samantyylinen kuin isoveljensä Taagepera, ja minulle se toi mieleen lähinnä Suomen Hvitträskin. Holdren omisti aikoinaan Hugo von Strykin lanko, Otto von Dittmar. Holdre oli neuvostoaikana pioneerileirinä, mutta Viron itsenäistyessä sen osti yksityishenkilö, joka ei kuitenkaan ole pystynyt huolehtimaan Holdren kunnosta. Kartano näytti hylätyltä villiintyneen omenapuiston ympäröimänä.

Matkamme jatkui toiseen linnaan, jonka historia liittyy myös Suomeen, eli Sangasten linnaan, joka mainitaan jo vuonna 1522, jolloin se oli Tarton piispan linnoitettu kartano. Sangasten omistajia ovat olleet von Berg -sukuiset henkilöt. Vuonna 1794 syntynyt Sangasten linnan isäntä kreivi Friedrich Wilhelm Rembert von Berg oli vuosina 1855–1861 Suomen kenraalikuvernöörinä. Hänen virkoihinsa kuului olla myös Venäjän sotapäällikkö ja Puolan varahallitsija.

Hänen jälkeläisensä Friedrich von Berg (1845–1938) harjoitti Sangastessa laajaa maanparannusta ja viljelykasvien jalostamista, erityisesti ruista. Hänen jalostamansa Sangaste-vilja on tunnettua myös Suomessa. Kreivin kuoltua vuonna 1938 hänen hautajaisiinsa tuli yli tuhat talonpoikaa, jotka muodostivat kilometrien pituisen kunniakujan kartanosta kirkkoon. Kreivi Friedrich kohteli hyvin talonpoikiaan. Kreivillinen Berg-suku elää edelleen Suomessa. Neuvostoaikana Sangasten linna oli pioneeripalatsina.

Nautimme lounaan Sangasten linnassa, ja ruoan jälkeen oli hetki aikaa kiertää linnaa ympäri ja katsastaa sen 99 huonetta. Enempää huoneita ei saanut olla kenelläkään muulla paitsi tsaarilla, joka omisti sata huonetta palatsissaan.

Talvipääkaupunki ja kulttuuripääkaupunki

Iltapäivän kuuma aurinko porotti edelleen, kun pääsimme Otepäähän, Viron talvipääkaupunkiin. Otepään historia on vanha, sillä se mainitaan jo Novgorodin kronikassa vuonna 1116. Paikka on ollut asuttu jo ensimmäisen vuosituhannen jälkipuoliskolla. 1100-luvulla se linnoitettiin, ja paikasta tuli yksi Etelä-Viron keskuksista. Vuonna 1884 kansallisen heräämisen aikoihin vihittiin Otepään pappilassa ylioppilaiden lippu, josta tuli koko Viron kansallislippu.

Otepää oli pienempi kuin olin olettanut, mutta sieltä löytyi kyllä kaikki talviurheiluun tarvittavat paikat hyppyrimäkineen kaikkineen. Otepäässä jäi aikaa kävellä ulkona Pühajärve Spa -hotellin suuressa ja kauniissa puistossa tai mennä uimaan kuten monet tekivätkin, tosin uimahallissa, sillä järven vesi oli noin 13-asteista.

Aamulla aikaisin kurvasimme bussillamme takaisin Tallinnaa kohden. Pysähdyimme kuitenkin Viljandissa pariksi tunniksi. Kiersimme vanhan linnoituksen, joka oli aikoinaan seutukunnan keskus. Viljandi sai vuonna 1283 perustuskirjan Saksalaisen Ritarikunnan päämieheltä Villekinus de Endorpelta, ja tätä vuotta pidetään Viljandin perustamisvuotena. Kaupungista tuli Hansaliiton jäsen 1300-luvulla.

Vuonna 1470 Johann Wolthus von Herse, silloinen ritarikunnan päämies, asettui asumaan

Kuva Hilja Toivio

Keskiaikaisen linnan kaltainen, suomalaista kansallisromanttista tyyliä muistuttava Taagepera on suosittu juhlapaikka.

Kuva Hilja Toivio

Sangasten linnan ikkunoista avautuu kaunis keväinen maisema.

linnoitukseen. Iivana III piiritti linnoitusta vuonna 1481, mutta ei onnistunut sen valtauksessa. Venäläiset onnistuivat kaappaamaan sen vasta Liivinmaan sodan aikana. 1600-luvulla linnoitus vaihtoi useasti omistajaa, ja lopulta se tuhottiin. Suuren Pohjan sodan aikana venäläiset kaappasivat koko kaupungin, ja se oli ilman lakeja vuoteen 1783 asti, jolloin Katariina II:n hallitusajalla siitä tuli seutukunnan keskus. Tästä johtuen myös lait saivat taas niille kuuluvan arvon.

Nykyään Viljandia useasti kutsutaan myös Viron kulttuuripääkaupungiksi.

Matka jatkui kireän aikataulun mukaan. "Ei liikoja pysähdyksiä", sanoi kuljettajamme. Yhden myönnytyksen saimme kuitenkin, eli kahvitauko pidettiin Kohilan Myllykahvilassa aivan Tallinnan lähellä kosken partaalla. Auringon lämmössä olisimme viihtyneet kauemminkin.

Tallinnassa pääsimme Nordlandia-laivaan ajoissa, ja ruokailukin alkoi sopivan ajan kuluttua, jolloin vatsat saivat täytettä pitkän päivän päätteeksi. Kotimatkalla Kyllikki Helenius kertoi mielenkiintoisesti Pispalan Moreenin ja Lauri Viita -museon alkuvaiheista. Kotona Tampereella olimme noin kello 23, toivottavasti tyytyväisenä matkan antiin.

Leena Sirén

Sangasten linnan juhlavassa salissa nautittiin lounas.

Kuva Hilja Toivio

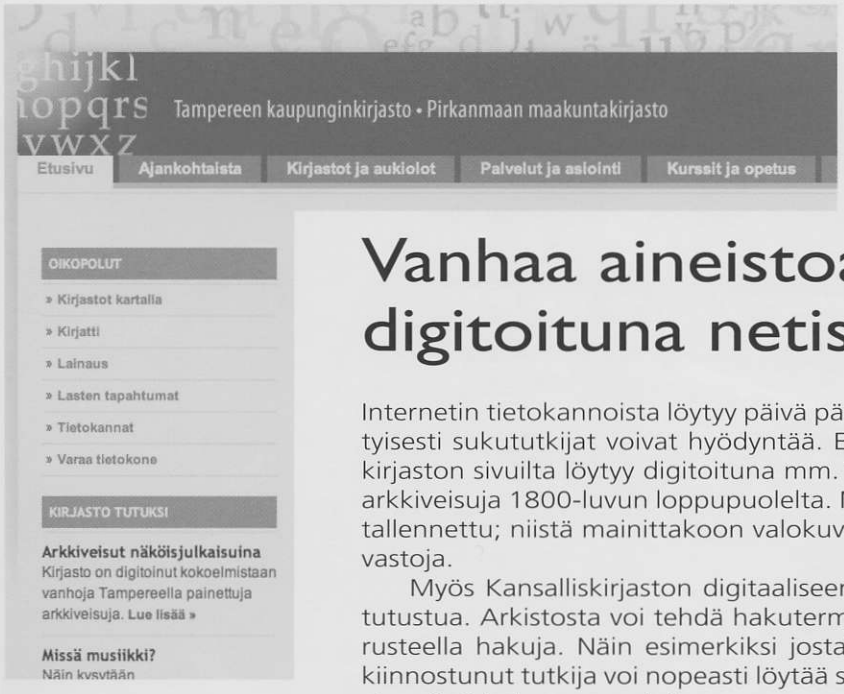

Vanhaa aineistoa digitoituna netissä

Internetin tietokannoista löytyy päivä päivältä enemmän aineistoa, jota erityisesti sukututkijat voivat hyödyntää. Esimerkiksi Tampereen kaupunginkirjaston sivuilta löytyy digitoituna mm. Tampereella painettuja harvinaisia arkkiveisuja 1800-luvun loppupuolelta. Muutakin vanhempaa aineistoa on tallennettu; niistä mainittakoon valokuvateoksia Tampereelta ja tehdaskuvastoja.

Myös Kansalliskirjaston digitaaliseen sanomalehtiarkistoon kannattaa tutustua. Arkistosta voi tehdä hakutermien (esimerkiksi paikannimen) perusteella hakuja. Näin esimerkiksi jostakin kylästä, talosta tai henkilöstä kiinnostunut tutkija voi nopeasti löytää sanomalehtiartikkeleita ja ilmoituksia, missä hakusana mainitaan.

⇨ kirjasto.tampere.fi

⇨ www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmatjapalvelut/digitaalisetkokoelmat.html

Syksyn 2010 OHJELMA

Esitelmätilaisuudet järjestetään Tampereen Vanhan kirjastotalon (Keskustori 4) luentosalissa joka toinen tiistai klo 18.00.

Seuran kirjasto Vanhan kirjastotalon Mäkelän kabinetissa on avoinna luentoiltoina klo 17.00–17.45. Seuran jäsenet voivat lainata kirjastosta kirjoja.

ESITELMÄT

14.9.2010 Kulttuuriohjaaja Teemu Keskinen:
Tampereen alpumit. Tampere-aiheisia valokuvia internetissä.
Ks. lisätietoja muualta tästä lehdestä.

28.9.2010 FM Keijo Rantanen:
Elämää tehdasyhdyskunnassa. Patruunan suojasta markkinoiden armoille.

12.10.2010 FT Jarmo Peltola:
Pula-ajan tarinoita Tampereelta.

26.10.2010
Karjalainen ilta.
Huom. alkamisaika poikkeuksellisesti klo 17.00. Illan aikana tutustutaan karjalaisten sukujen tutkimuksen erityispiirteisiin. Ilta järjestetään yhdessä Hervannan Karjala-seuran sukututkimuspiirin kanssa. Paikalla on mm. Johannes Sidoroff kertomassa karjalaissukujen tutkimuksesta sekä Karjala-seurojen edustajia kertomassa toiminnastaan.

9.11.2010 FM Satu Kankkonen:
Kuulumisia ja kuvauksia 1900-luvun taitteen Pispalasta.

23.11.2010 FM Ulla Koskinen:
Elämää sotapäällikkö Arvid Tawastin kartanoissa.

Tilaisuudet ovat kaikille kiinnostuneille avoimia ja maksuttomia.

RETKI

2.10.2010 Forssaan ja Tammelaan.
Ks. tarkempi ohjelma muualta tästä lehdestä.
Hinta 55 €. Ilmoittautumiset mieluiten sähköpostitse tai jäsenilloissa sihteerille, hilja.toivio@tamsuku.fi.

Tervetuloa mukaan esitelmiä kuulemaan ja retkelle!

Sisällysluettelo

Puheenjohtajan palsta 3

Aateliskartanoiden Sääksmäellä 4

Orpana kysyy
Kirjailija Anneli Kanto tekee historiaa eläväksi 11

Arffmanin suvun varhaisvaiheita 13

Uusi matkanjärjestäjä esittäytyy 16

Syysretki Forssaan ja Tammelaan 2.10.2010 17

Vänrikin tarina
Karl Gustav Polviander, Porin rykmentin lipunkantaja 19

Enoni talvisodassa 21

Hämäläisiä elämäkertoja
Osa 1: Yrjö Alikari 32

Augmenttitalot 1700- ja 1800-luvuilla 36

Digitaalinen valokuva-albumi on yhteinen muistopankki 41

Juhlavuoden suuren sukutietokilpailun oikeat vastaukset 43

Ruokatalous Turussa 1700-luvun alkaessa
Merkintöjä Petter Schäferin päiväkirjasta 45

Kartanoita voikukkapelloilla 47

Pääkaupunkien, kartanoiden ja linnoitusten Virossa 48

Syksyn 2010 ohjelma 55